

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Πολιτικά συστήματα και ελευθερίες: Κοινωνική πολιτική και κρατικός
καταναγκασμός**

Μία θεωρητική προσέγγιση μέσα από την εμπειρία του SARS-CoV-2 (COVID-19)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνος Πολονύφης

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή:

Καλτσώνης Δημήτριος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

(επιβλέπων)

Γράβαρης Διονύσιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Σακελλαρόπουλος Σπύρος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνος Πολονούφης, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, ερευνητικής ή εκπαιδευτικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στα αντί και στα σ' αγαπώ
που δεν πρόλαβαν να ειπωθούν...*

Ευχαριστίες

Η διπλωματική αυτή εργασία, γράφτηκε υπό τις δύσκολες συνθήκες της πανδημίας του SARS-CoV-2. Η πανδημία, και τα μέτρα που τη συνοδεύουν, συνιστούν μία πραγματική ψυχολογική άσκηση, που μας έφερε αντιμέτωπους με προσωπικές προκλήσεις και δυσκολίες. Γι' αυτό οι ευχαριστίες αυτές δεν αποτελούν μόνο μία τυπική διατύπωση, αλλά ουσιώδης διαπίστωση για τη σημασία που έχουν οι άνθρωποι που βρίσκονται δίπλα μας σε δύσκολες συγκυρίες.

Ως εκ τούτου, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους διδάσκοντες του Μεταπτυχιακού Προγράμματος για το υψηλό επίπεδο σπουδών, που αποτελεί το τεκμήριο του επιστημονικού μεγέθους του Δημοσίου Πανεπιστημίου, αλλά και για την κατανόηση και στήριξή τους ώστε, να ολοκληρωθεί το παρών πρόγραμμα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ, στον καθηγητή μου, και επιβλέποντα της εργασίας, κο Καλτσώνη για την πολύτιμη βοήθειά του, παρά τις δυσκολίες.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου, για τις θυσίες και την πίστη τους σ' εμένα, καθώς και τους καλούς μου φίλους, Θύμιο, Νίκη και Χρύσα, που επιβεβαιώνουν ότι αυτά τα λόγια δεν είναι κενά περιεχομένου. Ευχαριστώ!

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	6
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	10
<u>Κεφάλαιο πρώτο</u>	
Παγκοσμιοποίηση.....	14
1.1 Η οικουμενικότητα των ασθενειών.....	14
1.2 Το αγαθό της υγείας στις μέρες της παγκοσμιοποίησης.....	22
1.3 Η δημόσια υγεία ως παράγοντας εθνικής ασφάλειας.....	28
<u>Κεφάλαιο δεύτερο</u>	
Το κράτος έκτακτης ανάγκης και η κατάσταση εξαίρεσης.....	32
2.1 Ιστορικό και θεωρητικό υπόβαθρο.....	32
2.2 Κατάσταση εξαίρεσης και πανδημία.....	39
2.3 Η βιοπολιτική ως ακραία συνθήκη κυβερνησιμότητας.....	47
2.4 Το ταξικό πρόσημο της πανδημίας.....	54
<u>Κεφάλαιο τρίτο</u>	
Η εποχή μετά την πανδημία.....	59
Συμπεράσματα.....	64
Πηγές – Βιβλιογραφία	
Πηγές.....	67
Ιστοσελίδες.....	67
Βιβλιογραφία.....	68
Ελληνόγλωσση.....	68
Ξενόγλωσση.....	75

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι, να καταγράψει το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η πανδημία του νέου κορωνοϊού (SARS-CoV-2), και τις δυναμικές τις οποίες δημιουργεί σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

Η πρωτοφανής υγειονομική κρίση που ξεκίνησε στις αρχές του 2020, προκάλεσε μια παύση στην αλληλεπιδραστική σχέση, τόσο των πολιτών μεταξύ τους όσο και μεταξύ του πολίτη με την ηγεσία του. Έπειτα από μία σειρά κρίσεων όπως, η ασύμμετρη απειλή της τρομοκρατίας και η οικονομική ύφεση του 2008, η πανδημική κρίση έρχεται να επιβεβαιώσει ακόμα περισσότερο την αναγκαιότητα εφαρμογής έκτακτων κανόνων, συνενώνοντας πλέον την κατάσταση εξαίρεσης με τους όρους της βιοπολιτικής και της εξουσίας επί του ίδιου του ανθρώπινου σώματος. Η εφαρμογή εξαναγκαστικών μέτρων οριοθέτησης της ατομικής συμπεριφοράς, παρέχει στην κρατική εξουσία τη δυνατότητα να επεκτείνει τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της, με ταυτόχρονη υποχώρηση από την εκπλήρωση των αιτημάτων για ένα σύγχρονο κράτος πρόνοιας, εκμεταλλευόμενη το αίσθημα του φόβου που έχει απλωθεί στις κοινωνίες όλου του κόσμου.

Στο πρώτο κεφάλαιο, καταγράφονται το πλαίσιο και ο ιστορικός ορίζοντας που οριοθετεί το μείζον γεγονός της πανδημικής κρίσης και το πώς αυτή επανακαθορίζει το δημόσιο αγαθό της υγείας και την έννοια της ασφάλειας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή της έννοιας του κράτους έκτακτης ανάγκης και της κατάστασης εξαίρεσης, και τους τρόπους με τους οποίους αυτή εφαρμόζεται για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Η εφαρμογή του δικαίου της ανάγκης με όρους ζωής και θανάτου, δημιουργεί τις συνθήκες για μια νέα κοινωνική και πολιτική οπτική, με αόρατα σημεία επαφής της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, σ' έναν κόσμο με βαθιά ταξικά χάσματα και διαφοροποιήσεις.

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται μια προσπάθεια αποτύπωσης των δυναμικών της πανδημικής κρίσης, σε μία σειρά από πτυχές του κοινωνικού βίου, που λειτουργούν ως σημεία εκκίνησης προβληματισμού για την επόμενη μέρα.

Συμπερασματικά, καταγράφεται η αναγκαιότητα επανακαθορισμού των κοινωνικών αιτημάτων στα πλαίσια της αντιπαλότητας, για τη φύση και τις πρακτικές που σχηματοποιούν τους όρους της εκτελεστικής εξουσίας του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών.

Λέξεις – κλειδιά: πανδημία, κορωνοϊός, βιοπολιτική, κατάσταση εξαίρεσης, κρατικός παρεμβατισμός, ασφαλειοποίηση

Political systems and freedoms: Social policy and state compulsion

An academic approach through the experience of the SARS-CoV-2 (COVID-19) pandemic

By

Konstantinos Polonyfis

Thesis advisor: Dimitris Kaltsonis, Associate Professor

Abstract

The purpose of this diploma thesis is to record the context in which the pandemic of the new coronavirus (SARS-CoV-2) takes place, and the dynamics that it creates in social and political level.

The unprecedented health crisis that began in early 2020, has caused a pause in the interactive relations, both between citizens and between the citizen and his leadership. Following a series of crisis such as the asymmetric threat of terrorism and the economic downturn of 2008, the pandemic crisis confirms the necessity of applying emergency rules, which are now combining the exception state with the terms of biopolitics and the power over the human body itself. The implementation of coercive measures to limit individual behavior, enables the state power to expand its control mechanisms, while retreating from the fulfillment of the demands for a modern welfare state, taking advantage of the feeling of fear that has spread to societies around the world.

The thesis is structured as follows: The first chapter, presents the context and the historical horizon that delimits the major event of the pandemic crisis and how it redefines the public good of health and the concept of security in the age of globalization.

The second chapter of the thesis, presents a brief historical overview of the concept of state of emergency and exception, and the ways in which it's applied to deal with the pandemic. The enforcement of necessity law in terms of life and death, creates the conditions for a new social and political perspective, with invisible points of contact of the public and private spheres, in a world with deep class gaps and differences.

Finally, the third chapter, is an attempt to capture the dynamics of the pandemic crisis, in a series of aspects of social life, which serve as starting points for reflection for the next day.

In the conclusions, we can recognize the necessity to redefine the social demands in the context of rivalry, for the nature and practices that shape the executive power of state and the civil society.

Keywords: pandemic, coronavirus, biopolitics, state of exception, state compulsion, securitization

Εισαγωγή

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας γίνεται υπό τη σκιά της πανδημίας του νέου κορωνοϊού. Η εμφάνιση και μετάδοση επιδημιών σε παγκόσμιο επίπεδο δεν είναι φυσικά κάτι το καινοφανές. Όπως, εύκολα, μπορεί να διαπιστώσει κανείς, οι επιδημίες ή πανδημίες ήταν αρκετά συχνές στην ιστορία. Τι είναι όμως αυτό που σήμερα μας κάνει να ενεργοποιήσουμε μηχανισμούς άμυνας και ελέγχου, που φαίνονται να έρχονται σε αντίθεση με τον πυρήνα της φιλελεύθερης Δυτικής κοινωνίας, και οι οποίοι προσομοιάζουν με πρακτικές άλλων καθεστώτων ώστε, να διασφαλιστεί η προστασία της δημόσιας υγείας; Πράγματι, διαπιστώνεται μία έξαρση στον δημόσιο λόγο σχετικά με τα περιοριστικά μέτρα που έχουν τεθεί σε εφαρμογή, και με το κατά πόσο αυτά δημιουργούν προηγούμενο αναφορικά με τον έλεγχο του πολίτη από το κράτος. Είναι όντως μέτρα που θα έχουν προσωρινό χαρακτήρα ή μας προετοιμάζουν για μία πιο «οργουελικού» τύπου κοινωνία;

Στα τέλη του 2019, όλος ο κόσμος παρατηρούσε με έκπληξη τα περιοριστικά μέτρα που εφάρμοζε η Κίνα, τα οποία μεταδίδονταν από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, με τον ανάλογο δημοσιογραφικό στόμφο. Εκείνο το χρονικό διάστημα, πολλοί θεωρούσαν ότι οι αντιδράσεις αυτές, από πλευράς του κράτους, δεν είναι τίποτα άλλο παρά αναμενόμενες πρακτικές ενός ανελεύθερου καθεστώτος, που δε διστάζει να καταπατά βάνουσα τις ατομικές ελευθερίες στο όνομα της αντιμετώπισης μιας έκτακτης κατάστασης. Έτσι, όσο αυτά συνέβαιναν σε χώρες όπως η Κίνα ή το Ιράν, αντιμετώπιζονταν απλά ως περιπτώσεις οι οποίες επιβεβαίωναν την τύχη μας να ζούμε σ' ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό περιβάλλον. Αυτά, έως τις αρχές του 2020, όταν ο SARS-CoV-2 χτύπησε δυναμικά τη Γηραιά Ήπειρο, και συγκεκριμένα την Ιταλία. Στις 31 Ιανουαρίου. Απ' αυτό το σημείο κι έπειτα ανοίγει ένα εντελώς νέο κεφάλαιο, που ακόμα γράφεται, και θέτει σε αντιπαράθεση το ατομικό με το συλλογικό, τον «ευάλωτο» με τον «ανθεκτικό» και τον νέο με τον ηλικιωμένο. Επιπλέον, αμφισβητεί τη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων και τη σύσφιξη του κοινωνικού πλέγματος, αλλά και την έννοια της παγκοσμιοποίησης, ενώ παράλληλα, αναδεικνύει τις αδυναμίες του κοινωνικού κράτους, που από «περιττή πολυτέλεια» επανέρχεται ως αναγκαίος παράγοντας για την καταπολέμηση της κατάστασης.

Επομένως, η προσπάθεια αυτή έγκειται στην ανάλυση, του πώς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τα οποία εντοπίζουμε στη σημερινή συγκυρία, και που καθορίζονται

από το σύγχρονο παγκόσμιο περιβάλλον, μας οδηγούν σε συμπεράσματα υπέρ ή κατά της κρατικής παρέμβασης και κατά πόσο αυτή στρέφεται ενάντια στα ιδανικά της ατομικής ελευθερίας και της κατοχυρωμένης δυνατότητας του ατόμου να ορίζει τις πράξεις του εντός του βιογραφικού του πλαισίου. Επίσης, είναι σημαντικό να καταγραφεί το κατά πόσο η συζήτηση που προκαλείται είναι ιδεολογικά ουδέτερη ή αποτελεί μία αποκρυστάλλωση των αντιλήψεων διαφορετικών πολιτικών συστημάτων, για τους σκοπούς, τον ρόλο και τις δυνατότητες παρέμβασης τους κράτους, ανάλογα με τις πολιτικές ιδεολογίες που κυριαρχούν από τόπο σε τόπο στο παγκόσμιο σκηνικό.

Το γεγονός ότι, η πανδημία είναι ένα οικουμενικό φαινόμενο μας δίνει την ευκαιρία να συγκρίνουμε και να αποτυπώσουμε τις όποιες διαφορές προκύπτουν μέσα από το, σαφώς διαφοροποιημένο, κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Ως εκ τούτου, το επίδικο είναι να οριοθετηθεί η αναγκαιότητα για την αντιμετώπιση της έκτακτης αυτής κατάστασης από τις κυβερνήσεις, ούτως ώστε να μην υπερβαίνει τις γραμμές μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού, κι αν αυτές οι πρακτικές συνιστούν καταπάτηση ουσιωδών δικαιωμάτων και περιορισμού της ελεύθερης επιλογής.

Η προσέγγιση της προβληματικής εκκινεί, πρώτα απ' όλα, από το πώς ορίζεται η ατομική ελευθερία και πώς αυτή θεμελιώνεται και οριοθετείται νομικά. Αυτό, θα μας δώσει τη δυνατότητα να δούμε αν όντως έχει αρχίσει να δημιουργείται μία προβληματική κατάσταση, στα πλαίσια ενός κρατικού καταναγκασμού ή αν, τελικά, έχουμε να κάνουμε με υπερβολικές αντιδράσεις που βασίζονται στη διάδοση ψευδών ειδήσεων και παραπληροφόρησης που αποπροσανατολίζουν την κοινή γνώμη, δημιουργώντας την εντύπωση ότι το μόνο που πραγματικά συμβαίνει είναι η αρχή ενός μεγάλου κοινωνικού μετασχηματισμού.

Ίσως για πρώτη φορά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την υιοθέτηση της Χάρτας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καλούμαστε να επαναπροσδιορίσουμε τις έννοιες και τους όρους με τους οποίους οικοδομήθηκαν οι σύγχρονες κοινωνίες. Η ελευθερία, το άτομο και η θέση του μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο και η ευθύνη, είτε ατομική είτε συλλογική, καθώς και η αλληλεγγύη, είναι οι κύριες ορίζουσες στον παρόντα δημόσιο διάλογο. Επιπροσθέτως, ένα ακόμη ζήτημα είναι σε τι βαθμό οι πολίτες μπορούν να εμπιστευθούν τις κυβερνήσεις τους κι έτσι να αποδεχθούν ότι, γνώμονας για τις νομοθετικές παρεμβάσεις είναι το κοινό καλό. Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα αν στην παρούσα κατάσταση αντιμετωπίζουμε τη δυσπιστία απέναντι στο κράτος, ως αποτέλεσμα της συμπλεγματικής σχέσης, πολιτικής και επιχειρηματικών συμφερόντων. Ιδιαίτερα όταν οι αποφάσεις του επιβαρύνουν

δυσανάλογα τις διάφορες κοινωνικές ομάδες, και δημιουργούν μία σειρά από αποτελέσματα τα οποία επηρεάζουν ριζικά τον κοινωνικό και οικονομικό τους βίο.

Αναμφίβολα, η είσοδός μας στον 21^ο αιώνα σηματοδότησε μία σειρά από αλλαγές που επηρέασαν άμεσα και έμμεσα τη ζωή μας. Μέσα σε τρεις δεκαετίες εμπεδώσαμε για τα καλά την έννοια της έκτακτης ανάγκης και της επιτακτικής παρέμβασης του κράτους ώστε να διατηρηθούν η τάξη και η ασφάλεια, αλλά και η υγεία των πολιτών. Πόσο προσωρινά ή έκτακτα όμως υπήρξαν αυτά τα μέτρα; Μήπως κάθε έκτακτη κατάσταση που βιώνουμε αποτελεί τελικά το πεδίο εφαρμογής πολιτικών ελέγχου με μόνιμο χαρακτήρα; Ενδέχεται να βιώνουμε ένα κοινωνικό πείραμα, που με βάση πραγματικά γεγονότα, έχει στόχο να «χτίσει τον νέο άνθρωπο του καπιταλισμού»; Εξάλλου, η Δημοκρατία είναι ένα διαρκές πείραμα, και ως τέτοιο επηρεάζεται απόλυτα από τις παρεμβάσεις και τις πρακτικές των ανθρώπων που καλούνται να εφαρμόζουν το λειτουργικό της πλαίσιο.

Τα παραπάνω ερωτήματα, ανακαλούν στη μνήμη μας την «τοκβιλιανή» θεώρηση για την ισότητα, την ελευθερία και τον ατομικισμό. Ο Αλεξίς ντε Τοκβίλ, στο έργο του *«Η Δημοκρατία στην Αμερική»*, ανέπτυξε τον συσχετισμό μεταξύ ελευθερίας και ισότητας, αλλά και την έννοια του ατόμου, μ' έναν τρόπο που θέτει επίκαιρους προβληματισμούς για το αν οδεύουμε προς έναν επανακαθορισμό της Δημοκρατίας σήμερα. Αυτό το οποίο συνειδητοποιεί κανείς διαβάζοντας τον Τοκβίλ είναι η αναγκαιότητα να προσεγγίσουμε το ζήτημα του κρατικού καταναγκασμού, όχι μόνον απ' την σκοπιά των κέντρων λήψης των αποφάσεων, αλλά και απ' τη σκοπιά του μέσου πολίτη. Δηλαδή, ως πού είμαστε διατεθειμένοι να φτάσουμε όσον αφορά τον περιορισμό των ελευθεριών μας ώστε να διασφαλίσουμε την υγεία μας, και εν πάση περιπτώσει, πόσο μπορούμε να δεχτούμε ότι, μέτρα που απευθύνονται αποκλειστικά στην ατομική ευθύνη είναι περισσότερο αναγκαία από μέτρα, προνοιακού χαρακτήρα.

Επομένως, ένα ακόμη κεφάλαιο συζήτησης σχετίζεται με τη μορφή που λαμβάνει η κρατική παρέμβαση στο όνομα της υγειονομικής ασφάλειας. Ποια είναι η δέουσα κατάσταση αντιμετώπισης της πανδημίας; Το πεδίο εφαρμογής μέτρων πρέπει να είναι η καταστολή ή η ενίσχυση των προνοιακών δομών; Είναι γεγονός ότι, η πανδημία έφερε στο προσκήνιο τ' αποτελέσματα της μακροχρόνιας υποβάθμισης του κοινωνικού κράτους και της λογικής της ενίσχυσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σε τομείς όπως, η υγεία, η εκπαίδευση και οι κοινωνικές δομές γενικότερα. Αυτή, η σχεδόν εμμονική, προσήλωση στη λογική της ελεύθερης οικονομίας φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικές ηγεσίες αποφεύγουν να

ρίξουν το βάρος σε δημόσιες επενδύσεις που θα συμβάλλουν στην καταπολέμηση της πανδημίας και παράλληλα θα μείνουν ως κληρονομιά στους πολίτες και μετά το πέρας της υγειονομικής κρίσης.

Όλα τα παραπάνω ζητήματα, θα απασχολήσουν την εργασία αυτή, στοχεύοντας σε μία, όσο το δυνατόν, αποσαφήνιση των δεδομένων και των αιτημάτων της κοινωνίας που κινούνται ανάμεσα στην επιστήμη και την πολιτική υπό ένα κοινωνικοπολιτικό πρίσμα. Τα συμπεράσματα που ενδεχομένως θα προκύψουν, ίσως μας δώσουν τη δυνατότητα να καταλάβουμε λίγο περισσότερο τα όποια νέα σημεία θα καθορίσουν τη ζωή μας στο μέλλον και ποια θα είναι τα κατάλοιπα τού σήμερα στον τρόπο που η επόμενη γενιά θα κατανοεί τη Δημοκρατία και τον κοινωνικό βίο, αλλά και τη σημασία του κράτους, ως παράγοντα κοινωνικής ευημερίας.

Στρατιώτες με προστατευτικές μάσκες στο κέντρο του Μιλάνου επιτηρούν την απαγόρευση κυκλοφορίας μετά το ξέσπασμα της πανδημίας του SARS-CoV-2. Ιταλία, 24 Φεβ. 2020. Πηγή: voanews.com

Κεφάλαιο πρώτο

Παγκοσμιοποίηση

1.1 Η οικουμενικότητα των ασθενειών

Σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια να προσεγγίσουμε, όσο το δυνατόν πιο άρτια, το θέμα της παρούσας εργασίας, κατέχει η καταγραφή του πλαισίου μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα το υπό διερεύνηση θέμα. Το πλαίσιο αυτό λοιπόν δεν είναι άλλο, απ' αυτό της παγκοσμιοποίησης. Αναμφίβολα, το 2020 αντέστρεψε κάποιους απ' τους όρους που καθορίζουν, εν πολλοίς, το νόημά της, δεδομένου ότι, η πανδημία της COVID-19 ανέτρεψε κατά πολύ την κουλτούρα του σύγχρονου «πολίτη του κόσμου», όπως αυτός νοηματοδοτείται μέσα από την ελευθερία της κίνησης και της επαφής του με ανθρώπους καθ' όλον το μήκος και πλάτος της Γης.

Η παγκοσμιοποίηση ως γεγονός και ως θεωρία παρουσιάζει μία πολύπλευρη υπόσταση, και δεν είναι κάτι το μονοσήμαντο. Το ιδεολογικό της υπόβαθρο χαρακτηρίζεται από την έννοια της ελευθερίας, στο εμπόριο, τις συναλλαγές και τις μετακινήσεις των ανθρώπων, αίροντας τους περιορισμούς του έθνους- κράτους. Αυτό, απελευθέρωσε μία σειρά από δυναμικές, όμως, αναπόφευκτα προέκυψαν και ορισμένες παρενέργειες. Μία απ' αυτές τις παρενέργειες είναι και αυτή που βιώνουμε σήμερα.

Είναι σαφές ότι, οι παράγοντες που συνεπικουρούν την παγκοσμιοποίηση όπως, η αύξηση του πληθυσμού, η δημιουργία μεγαπόλεων με εξαιρετικά μεγάλο αριθμό κατοίκων και η συνακόλουθη συγκρότηση της παραγωγής σε μονάδες που συγκεντρώνουν τις εργατικές μάζες σε περιορισμένες γεωγραφικά περιοχές, συμπυκνώνοντας ένα σημαντικό μέρος των ανθρώπων, σε συνδυασμό με την εκμηδένιση των αποστάσεων και την εύκολη μετακίνηση από τόπο σε τόπο, έχει αλλάξει άρδην τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η μεταδοτικότητα λοιμωδών νοσημάτων, αλλά και τον τρόπο ανταπόκρισης των μηχανισμών για την αντιμετώπιση κρίσεων υγειονομικού ενδιαφέροντος. Γεγονός που θέτει επιτακτικά την ανάγκη αναμόρφωσης της ατζέντας που αφορά τη δημόσια υγεία, ανάγοντάς την σε παράμετρο εθνικής ασφάλειας. Επιπλέον, η περίοδος που διανύουμε και που χαρακτηρίστηκε ως η αρχή της «εποχής των πανδημιών» από τον επικεφαλής του Εθνικού Ιδρύματος Υγείας των Ηνωμένων Πολιτειών, δρ. Α. Φάουτσι, επιβάλλει σε χώρες όπως οι Η.Π.Α.

να εκπονήσουν ένα ολιστικό σχέδιο αντιμετώπισης ανάλογων κρίσεων, όχι ως μεμονωμένο γεγονός, αλλά ως αποτέλεσμα του «συνδρόμου της παγκοσμιοποίησης», που εξετάζει σειρά παραγόντων, όπως ο υπερπληθυσμός, η αστικοποίηση, η εντατικοποίηση της καλλιέργειας εδαφών και της κτηνοτροφίας και η γενική υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Πράγμα που σημαίνει επαναξιολόγηση των δημόσιων πολιτικών και του κρατικού παρεμβατισμού στα παραπάνω πεδία, αλλά και αναμόρφωση των συστημάτων υγείας ώστε, να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις της νέας αυτής εποχής.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι, η εξάπλωση των ασθενειών και η παγκοσμιοποίηση είναι αρκετά στενά συνδεδεμένες, κι αυτό τεκμηριώνεται διαχρονικά. Ιστορικές πανδημίες, άλλοτε μικρότερες, όπως ο λοιμός στην αρχαία Αθήνα¹, άλλοτε μεγαλύτερες, όπως ο Μαύρος Θάνατος², μεταφέρθηκαν στις περιοχές εξάπλωσης μέσω των εμπορικών διασυνδέσεων. Γεγονότα όπως τα παραπάνω επηρέασαν δραματικά τον ρου της ιστορίας, και αποδεικνύουν πως, η όλο και περισσότερο αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των ανθρωπίνων κοινωνιών, πέραν των προοπτικών έχει και ανάλογες συνέπειες, τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο, και οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν, με τρόπους που θα υπερβαίνουν τον παραδοσιακό τρόπο σκέψης. Πότε όμως μία ασθένεια λαμβάνει επιδημικές διαστάσεις και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της;

Γενικά, οι ασθένειες που προκαλούνται από μικροοργανισμούς (βακτήρια και ιούς) είναι πάντα παρούσες σε όλες τις κοινότητες των έμβιων όντων. Οι μικροοργανισμοί αυτοί μπορεί να συνυπάρχουν με τους ξενιστές τους για μεγάλο διάστημα, είτε σε ενεργή είτε σε λανθάνουσα κατάσταση, χωρίς να προκαλούν ιδιαίτερα προβλήματα καθώς, η ίδια η φύση τους, εν πολλοίς, επιδιώκει να μην οδηγούν τον ξενιστή τους στο θάνατο, αφού η επιβίωση και αναπαραγωγή τους εξασφαλίζεται μέσω αυτού. Επομένως, όσο διατηρείται αυτή η φυσική ισορροπία η πιθανότητα

¹ «Η λοιμική πρωτοφάνηκε, όπως λένε, στην Αιθιοπία, πέρα από την Αίγυπτο. Έπειτα κατέβηκε στην Λιβύη και σε πολλά μέρη της αυτοκρατορίας του Βασιλέως. Στην Αθήνα έπεσε ξαφνικά. Πρώτα εμφανίστηκε στον Πειραιά [...] και μετά απλώθηκε και στην απάνω πόλη, όπου άρχισαν να πεθαίνουν πάρα πολλοί. [...] Εκείνο που χειρότερεψε πολύ την κατάσταση ήταν η συγκέντρωση μέσα στην πόλη όλου του πληθυσμού της υπαίθρου». [Θουκυδίδη, Ιστορία Β' (48-52), μτφ. Α. Σ. Βλάχου, 2008]

² Τον Οκτώβριο του 1347, 12 πλοία προερχόμενα από τον Εύξεινο Πόντο έφτασαν στο λιμάνι της Μεσσίνας, στη Σικελία, φέρνοντας μαζί τους τον «Μαύρο Θάνατο» (Antràs κ.ά., 2020). Ένα χρόνο αργότερα εμφανίστηκε στο λιμάνι της Μασσαλίας. Το ξέσπασμα της επιδημίας της πανώλης στην Ευρώπη, προκάλεσε 20 ως 25 εκατομμύρια θανάτους. Περίπου το 1/3 του τότε ευρωπαϊκού πληθυσμού (Κουρουζίδης, 2020).

εμφάνισης θανατηφόρων επιδημιών λοιμωδών νοσημάτων είναι σχεδόν μηδαμινή. Όταν όμως αυτή η φυσιολογική συνύπαρξη διαταράσσεται, τότε τα πράγματα διαφοροποιούνται, δημιουργώντας νέους βιολογικούς κύκλους.

Αυτή η βασική διαπίστωση μας οδηγεί εκ των πραγμάτων να καταλάβουμε για το πού θα καταλήξει η συλλογιστική μας παρακάτω. Από τότε που ο άνθρωπος ξέφυγε από την πρωτόγονη κατάστασή του και συγκρότησε οργανωμένες κοινότητες, βαδίζοντας προς τον πολιτισμό, εξελίχθηκε ταυτόχρονα και σε παράγοντα διαταραχής του φυσικού οικοσυστήματος. Ο άνθρωπος εν τέλει, έγινε αυτός που άλλαξε τα δεδομένα αυτού που ονομάζεται, βιογεωγραφία. Με τον όρο αυτόν ονομάζουμε τον επιστημονικό κλάδο, που συνδυάζει στοιχεία από τα πεδία της βιολογίας και της γεωγραφίας ώστε, να μελετηθούν τα χωρικά πρότυπα της βιοποικιλότητας, με επίκεντρο τη μελέτη της κατανομής των οργανισμών, τόσο στον χώρο όσο και στον χρόνο, και πώς αυτοί διαφοροποιούνται σε είδη κι αριθμό (Πεγκλίδης, 2019).

Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των μετακινήσεων, ή των αλλαγών στη συνύπαρξη μεταξύ των ειδών, και του ξεσπάσματος μιας επιδημίας είναι δυνατόν να συγκροτούνται σχεδόν με ανεπαίσθητους τρόπους, που δε γίνονται εύκολα αντιληπτοί. Αυτός είναι και ο λόγος που πολλές απ' τις πανδημίες που γνώρισε η ανθρωπότητα ήταν σα να εμφανίστηκαν, φαινομενικά, απ' το πουθενά. Εντούτοις, οι κύριες αιτίες που τις προκαλούν είναι δύο: Από τη μία, η διαχρονική μετακίνηση/ μετανάστευση³ των ανθρώπων, κι από την άλλη, η επαφή του ανθρώπου με την πανίδα που τον περιβάλλει, είτε μέσω της κτηνοτροφίας είτε με το ενδιαφέρον που επιδεικνύει για τα είδη της άγριας ζωής. Στην πρώτη περίπτωση, έχουμε την απευθείας επαφή ανοσοποιημένων ατόμων με πληθυσμούς ευάλωτους σε ασθένειες, που μέχρι εκείνη τη στιγμή δε γνώριζαν. Ενώ στη δεύτερη περίπτωση, αντιμετωπίζουμε το φαινόμενο της μεταπήδησης ενός παθογόνου μικροοργανισμού από τα ζώα στον άνθρωπο (εξού και ζωνόσος). Παραδείγματα των παραπάνω περιπτώσεων αποτελούν, η επιδημία της ευλογιάς και η γρίπη των πτηνών αντίστοιχα. Η πρώτη, είναι χαρακτηριστική περίπτωση του άτυπου «βιολογικού πολέμου» (ο όρος χρησιμοποιείται μάλλον καταχρηστικά), που ξεκίνησε με την άφιξη των κονκισταδόρες στον Νέο Κόσμο. Οι

³ Ο όρος μετανάστευση εδώ χρησιμοποιείται με την ιστορική του έννοια, δηλώνοντας το πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο φαινόμενο, το οποίο είναι εγγενές της ανθρώπινης εξέλιξης (opengov.gr/immigration), και δεν πρέπει να συγχέεται με καταστάσεις οργανωμένης υποδοχής προσφύγων και μεταναστών από πληττόμενες περιοχές και παρούσες συνθήκες στις οποίες ενεργοποιούνται υγειονομικά πρωτόκολλα.

πρώτες εξερευνητικές αποστολές έφεραν μαζί τους, εκτός από τα καθρεφτάκια, και τον ιό της ευλογιάς ο οποίος ενδημούσε ως τότε στην Ευρώπη. Οι ιθαγενείς πληθυσμοί της Αμερικής όμως δεν είχαν έρθει ποτέ σ' επαφή μαζί του. Το αποτέλεσμα ήταν να εξοντωθεί το μεγαλύτερο μέρος των Αζτέκων και των Ίνκας καθώς, υπολογίζεται ότι σκότωσε 15 έως 18 εκατομμύρια ιθαγενείς στην Κεντρική και Νότια Αμερική από τα 25 εκατομμύρια που υπήρχαν (Κουρουζίδης, 2020), ανοίγοντας το δρόμο της αποικιοκρατίας στην αμερικανική ήπειρο. Η δεύτερη περίπτωση, αυτή της γρίπης των πτηνών, εμφανίζεται σε εντελώς διαφορετική χρονική στιγμή και εγκαινιάζει μία νέα περίοδο μολυσματικών ασθενειών, που προκύπτει από τη στενή επαφή των ανθρώπων με τα ζώα, και μας δίνει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε αυτούς τους ανεπαίσθητους δεσμούς μεταξύ της ανθρώπινης δραστηριότητας και των πανδημιών που αναφέραμε παραπάνω. Τα στελέχη της γρίπης των πτηνών που υπάρχουν σήμερα σ' όλον τον κόσμο, είναι αποτέλεσμα μιας αλυσίδας γεγονότων που εκκινεί από τις αγορές ζωντανών αγρίων ζώων, οι οποίες εντοπίζονται κυρίως σε χώρες της Ασίας (Κίνα, Καμπότζη, Βιετνάμ κλπ). Πιστεύεται ότι, μέσω αυτών των αγορών ήρθαν σε επαφή είδη της άγριας πανίδας (εικάζεται ότι ο ιός προήλθε από την άγρια πάπια) με οικόσιτα πτηνά, όπως τα πουλερικά.

Το γεγονός αυτό, ώθησε τον ιό να εξελιχθεί προκειμένου να επιβιώσει, από υδρόβιο σε αερόβιο, κάνοντάς τον ανθεκτικότερο σε πιο ξηρά περιβάλλοντα, αναζητώντας ταυτόχρονα ιστούς με περισσότερη υγρασία για την αναπαραγωγή του, καταλήγοντας στους πνεύμονες⁴. Η τεράστια εξάπλωση που γνώρισε η γρίπη των πτηνών οφείλεται κυρίως στη μεγάλη κλίμακα εκτροφής των πουλερικών σε κλωβοστοιχίες καθώς, υπολογίζεται ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός εκτρεφόμενων πουλερικών ανερχόταν σε 14.445.000.000, κατά το έτος 2000⁵, με το 46,7% να το κατέχει η Ευρώπη (Γεωργοπούλου, 2003).

⁴ Ο ιός που αργότερα έδωσε τα διάφορα στελέχη της γρίπης των πτηνών, θεωρείται ότι ήταν εντεροϊός που προσέβαλε τα πτηνά στην άγρια φύση, και που ήταν συνηθισμένος να ζει σε υδαρή περιβάλλοντα που τα πουλιά αυτά συγκεντρώνονταν στα πλαίσια του μεταναστευτικού τους κύκλου. Όταν ο ιός ήρθε σε επαφή με το στεγνό περιβάλλον του εντερικού συστήματος των οικόσιτων πτηνών (όπως οι κόττες), ενεργοποιήθηκαν οι μηχανισμοί αυτοσυντήρησής του. Ως εκ τούτου, μέσα και απ' τη συνεχή επανάληψη γεγονότων, ο ιός κατάφερε να γίνει και πιο ανθεκτικός, αλλά και πιο βίαιος απέναντι στο νέο ανοσοποιητικό σύστημα που αντιμετώπιζε. Η συνύπαρξη του ανθρώπου με τα οικόσιτα πτηνά προκάλεσε το φαινόμενο της μεταπήδησης, οδηγώντας τελικά στον ιό της γρίπης και στην επιδημία που ακολούθησε (Κουρουζίδης, 2020).

⁵ Το 2003 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κατέγραψε πάνω από 700 περιπτώσεις ανθρώπων που νόσησαν από το στέλεχος H5N1 της γρίπης των πτηνών, σε περίπου 60 χώρες σ' όλον τον κόσμο (WHO-H5N1 avian influenza:

Η καταγραφή των παραπάνω περιπτώσεων μας δίνει την ευκαιρία να κατανοήσουμε τους βασικούς παράγοντες εξάπλωσης ασθενειών, αλλά και τους λόγους που οι πανδημίες γίνονται ένα φαινόμενο όλο και πιο συχνό στον σύγχρονο κόσμο. Ο 21^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε ως ο αιώνας του «παγκόσμιου χωριού». Η παγκόσμια διασύνδεση γνώρισε αλματώδη ανάπτυξη, με το εμπόριο και τα ταξίδια να αυξάνονται ραγδαία, ταυτόχρονα με τον παγκόσμιο πληθυσμό. Παράλληλα, οι νέες δυναμικές οικονομίες, όπως της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία τεράστιων αστικών περιοχών, όπου οι συνθήκες διαβίωσης αρκετών εκατομμυρίων ανθρώπων είναι αρκετά υποβαθμισμένες καθώς, υπολογίζεται ότι 828.000.000 άνθρωποι ζουν σε παραγκουπόλεις ανά τον κόσμο. Ένας αριθμός που συνεχώς αυξάνεται⁶ (Γραμματικογιάννη, 2019).

Βάσει των παραπάνω δεδομένων γίνεται σαφές ότι, η ένταση των πανδημιών ενδέχεται να αυξηθεί τα επόμενα χρόνια, και να μας οδηγεί όλο και συχνότερα σε καταστάσεις όπως η σημερινή. Η πανδημία που βιώνουμε σήμερα συνδέεται άμεσα με τους παραπάνω παράγοντες καθώς, η πολυπλοκότητα των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων, που πολλαπλασιάζονται με την οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών παγκοσμίως, αυξάνει και το ρίσκο μετάδοσης μιας ασθένειας, η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε πανδημία με πολλαπλές εστίες μετάδοσης σε διαφορετικά σημεία του πλανήτη. Κάπως έτσι εξαπλώθηκε και ο SARS-CoV-2⁷. Ο ιός επιβεβαιώθηκε στα τέλη του 2019 στην επαρχία Χουμπέι της Κίνας, και παρά τα μέτρα αποκλεισμού που ελήφθησαν άρχισε να εξαπλώνεται σε όλο και περισσότερες χώρες. Πρώτα το Ιράν και μετέπειτα η Ιταλία και η Γερμανία ήρθαν αντιμέτωπες με τα πρώτα εισαγόμενα κρούσματα, ενώ ταυτόχρονα εμφανίστηκαν εστίες στην Αφρική, την Αμερική και την Αυστραλία. Από τότε ως και την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έχει καταγράψει 65.870.030 περιπτώσεις COVID-19, ενώ οι

Timeline of major events, 2012), ενώ στις αρχές του 2017 κατεγράφησαν πάνω από 900 μολύνσεις απ' το στέλεχος H7N9, κυρίως στην Ασία (WHO-Human infection with avian influenza A(H7N9) – China, 2017).

⁶ Ως το 2050 το 70% του παγκόσμιου πληθυσμού θα ζει σε αστικές περιοχές, δηλαδή, περίπου 7 δις άνθρωποι (τα 2/3 του συνόλου του πληθυσμού στη Γη). Οι προβλέψεις αυτές οδήγησαν τον Ο.Η.Ε. να υιοθετήσει τη Νέα Αστική Ατζέντα στη διάσκεψη Habitat III, στο Κίτο του Εκουαδόρ, το 2016, με σκοπό την προώθηση πολιτικών για την ανάπτυξη βιώσιμων πόλεων (www.habitat3.gr).

⁷ Severe Acute Respiratory Syndrome- CoronaVirus 2 (Κορωνοϊός Σοβαρού Οξέος Αναπνευστικού Συνδρόμου τύπου 2).

θάνατοι ανέρχονται σε 1.523.583 παγκοσμίως με συνεχή εξέλιξη⁸. Αυτή η ταχύτητα στη μετάδοση, που χαρακτηρίζει τον νέο κορωνοϊό, αφενός οφείλεται στα επιτυχημένα βιολογικά του χαρακτηριστικά αφετέρου στο ότι οι ξενιστές του, δηλαδή εμείς, ενδέχεται να είμαστε ασυμπτωματικοί φορείς για ικανό χρονικό διάστημα ώστε, να τον μεταφέρουμε σε μεγάλες αποστάσεις.

Αυτή η πολυδιάστατη φύση των σύγχρονων πανδημιών οδήγησε τους, Pol Andrés, Stephen Redding και Esteban Rossi-Hansberg (2020)⁹, να συντάξουν ένα εννοιολογικό πλαίσιο βάσει του οποίου αποδεικνύεται η στενή σχέση μεταξύ της παγκοσμιοποίησης και των πανδημιών. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι, η παγκοσμιοποίηση είναι το βασικό πλαίσιο λειτουργίας μιας ενοποιημένης ανοιχτής οικονομίας, εξέτασαν το πώς μπορούν να συνδυαστούν το κανονιστικό μοντέλο αλληλόδρασης του διεθνούς εμπορίου με το μοντέλο διασποράς μολυσματικών ασθενειών που προσφέρει η επιστήμη της επιδημιολογίας. Η θεωρία τους συνδυάζει, την κατανομή των πηγών των παραγόμενων αγαθών, τις εμπορικές επαφές, τα μεγέθη των χωρών και το υγειονομικό προφίλ κάθε χώρας, υπολογίζοντας έτσι την ένταση με την οποία πραγματοποιούνται τα εμπορικά ταξίδια μεταξύ των χωρών.

Στη βάση ανάπτυξης ενός σταθερού μοντέλου μιας παγκόσμιας οικονομίας, όπου τα εμπορικά ισοζύγια εξαρτώνται άμεσα από τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις οι Andrés κ.ά. διαπιστώνουν ότι, η μετάδοση μολυσματικών ασθενειών συναρτάται από τον τρόπο με τον οποίο η διεθνής παραγωγή αγαθών είναι κατανομημένη έτσι, ούτως ώστε να εντείνεται η επαφή μεταξύ χωρών όπου επικρατούν διαφορετικά υγειονομικά περιβάλλοντα, τα οποία διαφοροποιούνται ανάλογα με, το τοπικό κλίμα, τις κοινωνικές και πολιτισμικές νόρμες αλλά και τις διαφορετικές πολιτικές υγείας που επικρατούν σε κάθε χώρα.

Για παράδειγμα:

Ας υποθέσουμε ότι, έχουμε έναν κόσμο Ω με δύο περιοχές, α και β , δηλ. $\Omega = \{\alpha, \beta\}$, όπου οι κάτοικοι των περιοχών αυτών είναι καταναλωτές και παραγωγοί διαφορετικών αγαθών. Τότε, στα πλαίσια της εμπορικής δραστηριότητας, οι καταναλωτές θα επισκεφθούν n_α παραγωγούς και n_β παραγωγούς, ανταλλάσσοντας

⁸ Τα στοιχεία αναφέρονται στις 6 Δεκ. 2020. Προέρχονται από το «Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard» του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και ενημερώνονται σε πραγματικό χρόνο (covid19.who.int).

⁹ Andrés, P., Stephen, J. R., Rossi-Hansberg E. (2020), *Globalization and Pandemics* [online]. Ανακτήθηκε 31 Δεκ., 2020 από https://scholar.harvard.edu/files/antras/files/covid_arr_manuscript.pdf

προϊόντα μεταξύ τους, δημιουργώντας δύο παράλληλα σχήματα διάδρασης, ένα εσωτερικό κι ένα εξωτερικό, μεταξύ α και β .

Η διαδικασία αυτή λαμβάνει υπ' όψιν τον χρόνο μετακίνησης απ' την περιοχή α στη β ως σταθερό καθώς, ο χρόνος βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την απόσταση, γεγονός που μας επιβάλλει να εφαρμόσουμε το «υπόδειγμα της βαρύτητας»¹⁰ για το διεθνές εμπόριο, κάτι που δεν απασχολεί άμεσα την παρούσα εργασία. Επομένως, το παραπάνω σχήμα πραγματοποιείται στα πλαίσια του «μοντέλου μιας ημέρας» (“one day model”).

Στο τέλος της ημέρας λοιπόν, οι ψ_α και ψ_β καταναλωτές επιστρέφουν στην περιοχή που κατοικούν.

Για να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι ανθρώπινες δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται στα πλαίσια εμπορικών και οικονομικών σχέσεων, συνδέονται με τη μετάδοση μιας ασθένειας, πρέπει να συνδυάσουμε το παραπάνω παράδειγμα με το βασικό μοντέλο της επιδημιολογίας που εφαρμόζεται για τη μελέτη της μετάδοσης μολυσματικών ασθενειών, μεταξύ δύο περιοχών, γνωστό και ως μοντέλο SIR¹¹. Βάσει αυτού, χωρίζουμε τους πληθυσμούς των δύο περιοχών σε τρεις ομάδες, S_i , I_i και R_i (i = individuals).

Άρα έχουμε:

$S_{i\alpha}$, $I_{i\alpha}$ και $R_{i\alpha}$, και, $S_{i\beta}$, $I_{i\beta}$ και $R_{i\beta}$, με x αριθμό επαφών μεταξύ τους.

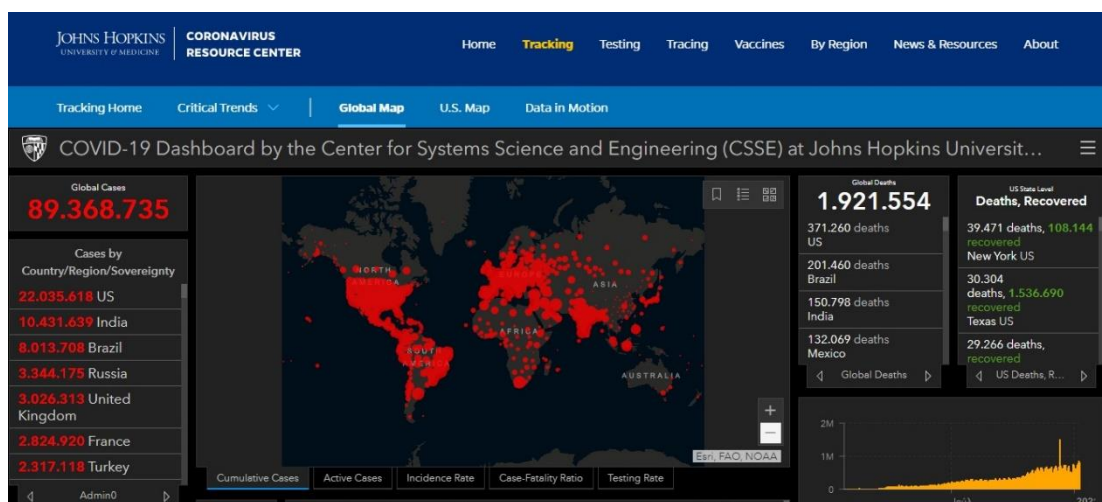
Ως εκ τούτου, καταλαβαίνουμε ότι οι κύκλοι επαφών που δημιουργούνται διευρύνονται περισσότερο, υπολογίζοντας την αλληλόδραση όλων των υπο-ομάδων. Η αναγωγή του μοντέλου SIR στον πραγματικό κόσμο, όπου υπάρχουν πολλαπλά κέντρα εμπορικών διασυνδέσεων γίνεται με την εφαρμογή διαφορικών εξισώσεων, που αποδεικνύουν τη δυναμική μετάδοσης μολυσματικών ασθενειών μέσω της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, λαμβάνοντας υπ' όψιν κι άλλους παράγοντες όπως, η αντίληψη του κινδύνου μόλυνσης από τα άτομα και ο πιθανός χρόνος ανοσοποίησης με φυσικό ή

¹⁰ Το «υπόδειγμα της βαρύτητας» εφαρμόζεται στο διεθνές εμπόριο και αποδεικνύει ότι, οι χώρες έχουν την τάση να αναπτύσσουν εμπορικές συναλλαγές, πρώτον, με κοντινές σ' αυτές χώρες, και δεύτερον ότι, η εμπορική τους δραστηριότητα είναι ανάλογη του μεγέθους τους. Όσο μεγαλύτερη είναι μια χώρα, επεκτείνει τις εξαγωγικές ροές, ενώ ταυτόχρονα «τραβάει» προς εκείνη τις εξαγωγικές ροές μικρότερων χωρών, μετατρέποντάς τις σε εισαγωγές. Οφείλει το όνομά του στον Νόμο της Βαρύτητας του Νεύτωνα («*Τι πραγματεύεται η διεθνής οικονομική;*», χ.χ.).

¹¹ Susceptible – Infected – Recovered (individuals) model for spread of disease.

τεχνητό τρόπο, καθώς και αν, η σοβαρότητα της ασθένειας έχει αντίκτυπο στο ανθρώπινο κεφάλαιο, που να θέτει περιορισμούς στην παραγωγή.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι, το ενδεχόμενο εξάπλωσης μιας πανδημίας στα πλαίσια ενός πολυκεντρικού οικονομικού και παραγωγικού συστήματος αποτελεί πλέον σημαντικό παράγοντα προβληματισμού. Επιπλέον, η παρούσα πανδημία απέδειξε όσο καμία άλλη στο παρελθόν ότι, η κατανομή της παραγωγής σε μια παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα και η συνακόλουθη διανομή των αγαθών μέσω της εμπορικής δραστηριότητας, θέτει νέα δεδομένα σ' αυτό που ονομάζουμε ως οικουμενικότητα των ασθενειών καθώς, εφόσον η οικονομική δραστηριότητα πλέον είναι μη αναστρέψιμη, πρέπει να αναζητηθούν τρόποι διεθνοποίησης των υγειονομικών πρωτοκόλλων, αναπροσαρμόζοντας τις πολιτικές υγείας, οι οποίες πλέον δεν αντιμετωπίζονται ως επιλογή που διασφαλίζει την ευημερία μεμονωμένων χωρών, αλλά ως αναγκαίος παράγοντας ανάσχεσης επιδημικών καταστάσεων που διαταράσσουν τις ροές παραγωγής και επιβαρύνουν το διεθνές εμπορικό κόστος.

Πίνακας ημερήσιας καταγραφής κρουσμάτων COVID-19 σε παγκόσμια κλίμακα από το Πανεπιστήμιο J. Hopkins.
9 Ιαν. 2021, ώρα: 22:52. Πηγή: coronavirus.jhu.edu/map

1.2 Το αγαθό της υγείας στις μέρες της παγκοσμιοποίησης

«Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στο ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, ειδικότερα, τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ασφάλιση. Έχει επίσης δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την ασθένεια, την αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα για να συντηρηθεί, εξαιτίας περιστάσεων ανεξάρτητων από τη θέλησή του».

**Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αρ. 25 §1
Ο.Η.Ε.**

Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε, πώς οι ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις στα πλαίσια της παγκόσμιας κοινότητας, είναι δυνατόν να γίνουν η αιτία για την εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών. Στην ενότητα αυτή, θα εξετάσουμε τις πολιτικές που απαιτούνται στο πεδίο της δημόσιας υγείας ώστε, να αντιμετωπιστούν τέτοια πανδημικά φαινόμενα, και τον τρόπο κατά τον οποίο, οι πολιτικές υγείας τίθενται υπό το πρίσμα μιας πιο διεθνιστικής προσέγγισης γι' αυτόν τον σκοπό.

Οι πολιτικές για την υγεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την έννοια του κοινωνικού κράτους, το οποίο γεννήθηκε τον 19^ο αιώνα ως απόρροια της Βιομηχανικής Επανάστασης. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός που επέβαλλε η εκβιομηχάνιση έκανε ορατή την ανάγκη να αναπτυχθεί μία άλλη πτυχή του κράτους, πέραν αυτής που νοσηματοδοτούσε την ύπαρξή του ως τότε, δηλαδή, του κανονιστικού πλαισίου εντός του οποίου καθορίζονταν οι λειτουργίες του πολιτεύματος και της έννομης τάξης. Η δημιουργία της κρατικής πρόνοιας έβαλε ένα φρένο στην εξαθλίωση των εργατικών μαζών που συγκεντρώνονταν στα νέα βιομηχανικά κέντρα της Ευρώπης (Μάντσεστερ, Λυών, Βούπερταλ κ.ά.) ούτως ώστε, να εξασφαλιστεί η αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού, αλλά και να επιτευχθεί ο αναγκαίος κοινωνικός κατευνασμός. Επιπλέον, η επικράτηση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, αλλά και με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σε μεγάλο μέρος της Ευρώπης, που παρουσίασε μια πιο «κοινωνική» οργάνωση του κράτους [état-social] (Κοντιάδης, 2019), έδωσε νέα ώθηση στις προνοιακές πολιτικές σ' όλον τον κόσμο. Εντούτοις, από τότε μέχρι σήμερα τα πράγματα έχουν διαφοροποιηθεί αρκετά.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά, το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας εισήλθε σε φάση απορρύθμισης και υποχώρησης. Μέσα από τις νέες αντιλήψεις που επικράτησαν σχετικά με την κρατική παρεμβατικότητα έγινε σαφές ότι, ένα ισχυρό κράτος πρόνοιας ήταν εντελώς αντίθετο προς την ανάπτυξη μιας δυναμικής φιλελεύθερης κι ανταγωνιστικής οικονομίας της αγοράς, καθώς έθετε φραγμούς και περιορισμούς. Ωστόσο, η καλπάζουσα ανάπτυξη της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας επανέφερε στο προσκήνιο τους υγειονομικούς κινδύνους που σχετίζονται με τους τρόπους οργάνωσης της παραγωγής, την επιβάρυνση του περιβάλλοντος και με τη στενή επαφή των ανθρώπων μεταξύ τους. Παρόλο όμως, που η παγκοσμιοποιημένη οικονομία έφτασε να καλύψει τον κόσμο στην ολότητά του, δε συνέβη το ίδιο με τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων.

Οι άνθρωποι συνεχίζουν να ζουν σ' έναν διαιρεμένο κόσμο όπου, ό,τι ισχύει ως δεδομένο για τη μία πλευρά δεν ισχύει και για την άλλη. Για παράδειγμα, οι συνθήκες διαβίωσης ενός εργάτη στην Ινδία ή στη Βραζιλία είναι εντελώς διαφορετικές με τις συνθήκες ζωής στον ανεπτυγμένο κόσμο. Οι ποιοτικές διαφορές που υπάρχουν στον σύγχρονο κόσμο, επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις αλληλεπίδρασης των ανθρώπων καθώς, το διεθνοποιημένο παραγωγικό μοντέλο φέρνει σε στενή επαφή περιβάλλοντα που λειτουργούν υπό τελείως διαφορετικές συνθήκες. Έτσι, οι πιθανότητες διασποράς και μετάδοσης ασθενειών που αναπτύσσονται στα διάφορα αυτά περιβάλλοντα, πέραν των όποιων κινδύνων ενέχουν για τη δημόσια υγεία γενικότερα, έχουν άμεσο αντίκτυπο και στις ροές της παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου. Ως αντιστάθμισμα εισήχθησαν υγειονομικοί κανόνες και παραγωγικά πρότυπα ώστε, να διασφαλιστεί, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, ότι τα παραγόμενα αγαθά, παρά τη μεγάλη απόσταση που χωρίζει την παραγωγή από την κατανάλωση (φυσική και ποιοτική), θα ανταποκρίνονται, όσο το δυνατόν περισσότερο, σ' ένα ενιαίο πλαίσιο κανόνων, που θα εξασφαλίζεται μέσω ποιοτικών ελέγχων από ανεξάρτητους φορείς πιστοποίησης¹². Τι γίνεται όμως με τον άνθρωπο; Πώς θα διασφαλιστεί ότι οι αμφίδρομες σχέσεις που αναπτύσσονται δε θα επηρεάσουν τα συστήματα υγείας στις διάφορες χώρες του κόσμου, και θα θωρακιστούν από περιπτώσεις όπως αυτή της COVID-19;

¹² Παράδειγμα τέτοιας πιστοποίησης αποτελεί η Σήμανση CE της E.E. Τα προϊόντα που πωλούνται εντός της Ένωσης πρέπει να φέρουν τη σήμανση αυτή, η οποία πιστοποιεί ότι, *έχουν ελεγχθεί απ' τον κατασκευαστή και πληρούν τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές ως προς την ασφάλεια και την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος. Είναι υποχρεωτική για τα προϊόντα που παράγονται οπουδήποτε στον κόσμο και στη συνέχεια διατίθενται στην αγορά της E.E.* (europa.eu).

Σύμφωνα με τα μεγέθη της σύγχρονης οικονομίας, το κόστος μιας πανδημίας λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψιν για την ανάπτυξη ενός ρυθμιστικού διεθνούς πλαισίου στον τομέα της υγείας. Η πανδημία του νέου κορωνοϊού, που χαρακτηρίζεται ως η χειρότερη μέχρι σήμερα, έχει κοστίσει από πλευράς Α.Ε.Π. περίπου 5 τρισεκατομμύρια δολάρια, ενώ οι συνολικές απώλειες για την παγκόσμια οικονομία υπολογίζονται από 8 έως 11,5 τρισεκατομμύρια δολάρια (Παπαδομαρκάκη, 2020). Τα υπέρογκα αυτά κόστη για την αντιμετώπιση της πανδημίας, έχουν οδηγήσει πλέον τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα να προτείνει στοχευμένες πολιτικές πρόληψης που έχουν, αποδεδειγμένα, χαμηλότερο κόστος και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, διεγείροντας το ενδιαφέρον της φιλελεύθερης οικονομίας, που βασικός της γνώμονας είναι η σχέση κόστους- οφέλους.

Οι πολιτικές αυτές στοχεύουν, στην αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών που συνδέονται με το ξέσπασμα πανδημιών όπως είναι, ο έλεγχος της εμπορίας αγρίων ζώων, η προώθηση ερευνητικών προγραμμάτων για τις ζωνοσώους και έγκαιρης ανίχνευσης νέων ασθενειών, ο έλεγχος άγριων θηραμάτων που προορίζονται για κατανάλωση, ο περιορισμός της αποψίλωσης των δασών, καθώς και, ο αποφασιστικός περιορισμός εμπορίας κυνηγιού, κυρίως σε χώρες της Ασίας. Μέτρα όπως αυτά, θα μπορούσαν να συμβάλλουν αποφασιστικά στην πρόληψη μελλοντικών πανδημιών, χωρίς να επιβαρύνουν σημαντικά τη διεθνή οικονομία αφού, έχει εκτιμηθεί ότι το ενδεχόμενο κόστος τους δεν ξεπερνά το 2% των απωλειών που προκύπτουν από την σημερινή πανδημία του SARS-CoV-2 (Παπαδομαρκάκη, 2020).

Ο τρόπος με τον οποίο η παγκοσμιοποίηση ως γεγονός, επιδρά στην υγεία του πληθυσμού αποτελεί αντικείμενο πολύπλευρης ανάλυσης. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης, εκτός από τις αρνητικές συνέπειες, αναγνωρίζονται και τα θετικά αποτελέσματα που μπορεί αυτή να έχει, μέσω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της ταχύτερης επικοινωνίας της τεχνολογίας στον τομέα της υγείας. Πόσο εφικτό είναι όμως, η υγεία να καταστεί ένα «παγκόσμιο δημόσιο αγαθό»;

Διεθνείς θεσμοί όπως, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ.) και η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.)¹³, έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες για την προώθηση κοινών

¹³ Συνθήκη του Μάαστριχτ, Άρθρο 129. (1) Η Κοινότητα συμβάλλει στην εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας του ανθρώπου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας τη δράση τους. Η δράση της Κοινότητας αφορά στην πρόληψη των ασθενειών, και ιδίως των μεγάλων πηλών της ανθρωπότητας, συμπεριλαμβανομένης της τοξικομανίας, ευνοώντας τη διερεύνηση των αιτιών και των τρόπων μετάδοσής τους καθώς και την ενημέρωση και τη διαπαιδαγώγηση στον τομέα της υγείας. Οι απαιτήσεις στον

πολιτικών υγείας ώστε, να περιοριστούν οι ανισότητες στις υπηρεσίες υγείας ανά τον κόσμο και να εξασφαλιστεί η πρόσβαση των ανθρώπων σ' αυτές, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι πρωτοβουλίες αυτές, έχουν ως βάση τους τις διάφορες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης σε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, ακόμη και πολιτισμικό επίπεδο. Ωστόσο, η πρόοδος που επιδεικνύεται προς αυτήν την κατεύθυνση είναι κατά πολύ δυσανάλογη με τον επεκτατισμό της αγοράς. Πολλές από τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης απειλούν μακροπρόθεσμα την υγεία των ανθρώπων καθώς, η άκρατη απελευθέρωση της αγοράς και του εμπορίου, διευκόλυνε τη μεταφορά παραγόντων κινδύνου, υποβαθμίζοντας το επίπεδο υγείας ενός μεγάλου μέρους του ανθρώπινου πληθυσμού.

Οι παράγοντες αυτοί, άλλοτε μπορεί να είναι ξεκάθαρα εμφανείς, όπως η αυξημένη δυνατότητα μετάδοσης μιας μολυσματικής ασθένειας, και άλλοτε όχι και τόσο, όπως, η διάδοση επιβλαβών συνηθειών και προτύπων συμπεριφοράς, γεγονός που αναφέρεται με τον χαρακτηριστικό όρο «*ΜακΝτοναλντοποίηση*»¹⁴ (Χαραλάμπους & Τσίτση, 2010). Τα παγκοσμιοποιημένα πρότυπα που ταξιδεύουν πλέον απ' άκρη εις άκρη του πλανήτη έχει θεωρηθεί ότι εκθέτουν μεγάλο τμήμα του πληθυσμού σε ανθυγιεινές συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα, οι πληθυσμοί αυτοί, δεν έχουν την ίδια πρόσβαση σε δομές και υπηρεσίες υγείας. Γεγονός, που επιδεινώνεται κι από την εμπορευματοποίηση αγαθών όπως τα φάρμακα, οι τιμές των οποίων καθορίζονται

τομέα της προστασίας της υγείας αποτελούν συνιστώσα των άλλων πολιτικών της Κοινότητας. (2) Τα κράτη μέλη συντονίζουν μεταξύ τους, σε συνδυασμό με την Επιτροπή, τις πολιτικές και τα προγράμματά τους στους τομείς που αναφέρονται στην παρ. 1. Η Επιτροπή μπορεί να αναλαμβάνει, σε στενή επαφή με τα κράτη μέλη, κάθε χρήσιμη πρωτοβουλία για την προώθηση του συντονισμού αυτού. (3) Η Κοινότητα και τα κράτη μέλη ευνοούν τη συνεργασία με τις τρίτες χώρες και τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς σε θέματα δημόσιας υγείας. (4) Για να συμβάλει στην υλοποίηση των στόχων του παρόντος άρθρου, το Συμβούλιο: Αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρ. 189B και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, θεσπίζει δράσεις ενθάρρυνσης, χωρίς να εναρμονίζει τις νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών. Με ειδική πλειοψηφία προτάσει της Επιτροπής, διατυπώνει συστάσεις.

Το παραπάνω άρθρο αντικαταστάθηκε αργότερα από το Άρθρο 152 της Συνθήκης του Άμστερνταμ (europa1.europa.eu).

¹⁴ Νεολογισμός που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο, μέσω της παγκοσμιοποιημένης αγοράς, οι πολυεθνικές εταιρείες επεκτάθηκαν και αναπαρήγαγαν συνήθειες και πολιτισμικά πρότυπα, δημιουργώντας ένα αίσθημα οικουμενικότητας καθώς, η παρουσία κοινών συμβόλων και εικόνων ενισχύει την υιοθέτηση ενός κοινού τρόπου ζωής και κοινών συμπεριφορών, με μία δυναμική που ενίοτε διαγράφει ήθη και έθιμα που χαρακτηρίζουν τοπικές κουλτούρες και παραδόσεις που σχετίζονται, με την ένδυση, τη διατροφή κλπ. Η ονομασία προέκυψε από τη γνωστή αμερικανική αλυσίδα fast-food, η οποία ιδρύθηκε το 1940 στην Καλιφόρνια, και σήμερα διαθέτει 38.695 καταστήματα σε 117 χώρες, εξυπηρετώντας 69 εκατομμύρια πελάτες καθημερινά.

μέσα από γενικές συμφωνίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Αν και η φιλελεύθερη σκέψη υποστηρίζει ότι, η παγκοσμιοποιημένη οικονομία συνιστά μονόδρομο για την εξάλειψη της φτώχειας και των αιτιών που γεννούν τις ανισότητες, εντούτοις, διαδικασίες όπως οι παραπάνω θεωρείται ότι λειτουργούν προς την αντίθετη κατεύθυνση καθώς, διαμορφώνουν τον τρόπο κατανομής της παραγωγής και του πλούτου, δημιουργώντας ένα μοτίβο που, εν πολλοίς, καθορίζει τις σχέσεις εξάρτησης, αλλά και τη θέση των ανθρώπων σε σχέση με την κατανομή αυτή, κάτι που δημιουργεί εκ των πραγμάτων συνθήκες αποκλεισμού και ανισοκατανομής των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών, που σχετίζονται άμεσα και με την προστασία και φροντίδα της ανθρώπινης υγείας.

Ένας ακόμη παράγοντας που δυσχεραίνει την επίτευξη των στόχων κοινών στρατηγικών για την υγεία, είναι και το εύρος και η δυναμική που έχει λάβει σήμερα η ιδιωτική πρωτοβουλία. Ο ζωτικός χώρος που αυτή καταλαμβάνει με την υποχώρηση των δημόσιων προνοιακών πολιτικών, σε συνδυασμό με τη φιλελευθεροποίηση του ανταγωνισμού, έχει βαρύ αντίκτυπο στην πρόσβαση των ανθρώπων στο «αγαθό της υγείας» παγκοσμίως. Το καθεστώς του φιλελεύθερου ανταγωνιστικού μοντέλου έχει ωθήσει την επιστημονική έρευνα στην ιδιωτική χρηματοδότηση υπό την αιγίδα φαρμακευτικών πολυεθνικών, οι οποίες θέτουν ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων στα τελικά προϊόντα, αναιρώντας έτσι τον δικαιωματικό χαρακτήρα της υγείας. Επιπλέον, η εμπορευματοποίηση των προϊόντων αυτών δίνει την ευκαιρία στις πολυεθνικές να τα διαθέτουν μέσα από μια διαδικασία άτυπης πλειοδοσίας μεταξύ των χωρών. Αυτό είναι κάτι που εγείρει ηθικά ερωτήματα για το κατά πόσο έχει διαταραχθεί η ισορροπία μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου τομέα στο πεδίο της υγείας, αλλά και για την κατανομή των διαθέσιμων ανθρωπίνων πόρων (Χαραλάμπους & Τσίτση, 2010).

Έτσι, οι χώρες που βρίσκονται σ' ένα μεταβατικό οικονομικό καθεστώς, δεν μπορούν να ανταποκριθούν καθώς, οι ελλειμματικοί προϋπολογισμοί τους, τις θέτουν εκ των πραγμάτων εκτός του διεθνούς ανταγωνιστικού παιγνίου, μειώνοντας τη δυνατότητα πρόσβασης των πληθυσμών που ζουν σ' αυτές, σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας. Γεγονός, που τις καθιστά εξαρτώμενες από προγράμματα διεθνούς βοήθειας, που καλούνται να καλύψουν το κενό που δημιουργείται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα,

η επιδημία του Έμπολα στη Δυτική Αφρική το 2014, που κόστισε τη ζωή σε 11.284 ανθρώπους από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου έτους¹⁵.

Μέσα από τα παραπάνω, γίνεται σαφές το ασύμμετρο καθεστώς που επικρατεί σε παγκόσμιο επίπεδο σχετικά με την υγειονομική προστασία. Τελικά, το πώς κατανέμονται, τόσο τα αγαθά όσο και το ανθρώπινο δυναμικό, συμβάλλει στη διατήρηση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, σε μία εποχή όμως, που οι διασυνοριακές μετακινήσεις ανακατεύουν συνεχώς το επιδημιολογικό φορτίο, μετατρέποντας τον παγκόσμιο πληθυσμό σε μια πρωτόγνωρη περίπτωση *in vivo*¹⁶ πειράματος μετάδοσης και μετάλλαξης παθογόνων μικροοργανισμών, που ποτέ άλλοτε δεν είχαν την ευκαιρία να προσβάλλουν τόσους πολλούς ξενιστές σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, σε διαφορετικά περιβάλλοντα, σχεδόν ταυτόχρονα.

Αυτή η «επιδημιολογική μετάβαση», τείνει να επαναπροσδιορίσει την αντίληψη για την υγεία στις χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου, διαμορφώνοντας ένα νέο πλαίσιο αντιμετώπισης των σύγχρονων ασθενειών, αλλά και των αιτιών που τις προκαλούν (Χαραλάμπους & Ρούσου, 2010). Σε μεγάλο βαθμό αναγνωρίζεται πλέον ο παράγοντας της φτώχειας και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, ανάγοντάς τες σε προτεραιότητες ύψιστης σημασίας για την αντιμετώπισή τους. Επίσης, η στροφή που γίνεται στον τομέα της υγείας, και που στοχεύει στην ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας φροντίδας και της κουλτούρας της πρόληψης, έχει ως στόχο την αναβάθμιση των συνθηκών υγείας μέσω πολυκεντρικών συστημάτων υγείας, στοχεύοντας στην αύξηση του προσδόκιμου υγιούς επιβίωσης.

Βέβαια, βασικές προϋποθέσεις για τα παραπάνω είναι, η συνεργασία της ακαδημαϊκής κοινότητας, η ενημέρωση του πληθυσμού για την πρόληψη και τη σημασία της καθώς και, η προώθηση ενεργητικών πολιτικών που θα ενισχύσουν τις δομές υγείας μέσω της συνεργασίας των χωρών. Παρότι όμως, εισερχόμαστε στην τρίτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, βιώνοντας μία παγκόσμια υγειονομική κρίση, οι ανισότητες γίνονται περισσότερο εμφανείς. Μέσα απ' την παρούσα κατάσταση διαπιστώνει κανείς τις ποιοτικές διαφορές στην αντιμετώπιση της COVID-19, ανάλογα με το ποια είναι η θέση του στον πλανήτη. Αυτή τη στιγμή, εκατομμύρια άνθρωποι νοσούν από τον νέο κορωνοϊό υπό τελειώς διαφορετικές συνθήκες, που επηρεάζουν δραματικά τα ποσοστά ίασης και θανάτων ανά τον κόσμο. Ενώ, οι χώρες φαίνεται να

¹⁵ eody.gov.gr/disease/ebola/

¹⁶ Όρος της βιολογίας που χαρακτηρίζει τα πειράματα που πραγματοποιούνται σε ζώντες οργανισμούς.

έχουν κάνει ένα πισωγύρισμα, επιλέγοντας τη θωράκιση και τον ανταγωνισμό, θεωρώντας ως πρωτεύουσα ανάγκη την περιχαράκωση των οικονομιών και των κρατικών θεσμών, με τρόπους που θυμίζουν περισσότερο μια δυστοπία, στο όνομα της υγειονομικής και εθνικής ασφάλειας.

1.3 Η δημόσια υγεία ως παράγοντας εθνικής ασφάλειας

Με τον όρο «εθνική ασφάλεια», ο κοινός νους σκέφτεται τις περιπτώσεις εκείνες που ενεργοποιούν μηχανισμούς προστασίας ενός κράτους από μια εξωτερική απειλή. Ωστόσο, το τι μπορεί να νοείται ως εξωτερική απειλή ενδέχεται να νοηματοδοτείται ανάλογα με τις περιστάσεις. Για παράδειγμα, η τρομοκρατία ή μία ενδεχόμενη αποσταθεροποίηση της ευρύτερης περιοχής που ένα κράτος θεωρεί ως ζωτικό του χώρο, παραμένουν ισχυροί λόγοι για μία χώρα να λάβει μέτρα ώστε, να ενισχύσει τις άμυνές της.

Στις μέρες μας ο όρος αυτός έχει αρχίσει να διευρύνεται, περιλαμβάνοντας μία σειρά από νέους αναδυόμενους κινδύνους που σχετίζονται με την ασφάλεια. Η κλιματική αλλαγή, ο υπερπληθυσμός και οι συνεχώς αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές καθώς και, η συχνότητα εμφάνισης επιδημικών φαινομένων, λογίζονται ως οι σύγχρονες απειλές για την ασφάλεια των χωρών. Γεγονός, που μετακυλίζει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την εξεύρεση λύσεων, από την πολιτική σε μια ατζέντα, που χαρακτηρίζεται από μια σκέψη περισσότερο στρατιωτική/ αμυντική (Cook, 2010). Αυτός ο τρόπος σκέψης αναγνωρίστηκε με τον όρο *Securitization*, που στα ελληνικά αποδόθηκε ως «Ασφαλειοποίηση».

Η θεωρητική βάση της «Ασφαλειοποίησης» τέθηκε από τη Σχολή της Κοπεγχάγης¹⁷ τη δεκαετία του '90. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο κίνδυνος της

¹⁷ Η Σχολή της Κοπεγχάγης (ΣτΚ), είναι μία θεωρητική σχολή σκέψης που μελετά τη σύγχρονη αντιμετώπιση ζητημάτων εθνικής ασφάλειας με μία μετα-θετικιστική προσέγγιση. Έλκει τις βασικές αρχές της από τον θεωρητικό Barry Buzan, ο οποίος εξέδωσε το 1983 το βιβλίο, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Η ΣτΚ επηρέασε ιδιαίτερα την αντίληψη για την ασφάλεια, κυρίως στις Η.Π.Α., κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, και δέχτηκε δριμεία κριτική καθώς, διαμορφώνει ένα ιδιαίτερα θολό τοπίο για το τι μπορεί να θεωρηθεί απειλή και τα μέτρα που αυτή δικαιολογεί, θεωρώντας πως διαμορφώνει τις συνθήκες δημιουργίας του «κράτους έκτακτης ανάγκης». Βασικοί εκπρόσωποί της είναι οι θεωρητικοί, Ole Wæver και Jaap de Wilde (Romaniuk, 2018).

γενικής αποσταθεροποίησης προέβαλε την ανάγκη διασφάλισης της επικράτειας ενός κράτους από ασύμμετρες απειλές, πέραν της ρεαλιστικής σχολής σκέψης. Βάσει αυτού, τα όρια για το τι μπορεί να απειλεί την εθνική ασφάλεια διευρύνθηκαν, και συμπεριέλαβαν ένα φάσμα πιθανών κινδύνων, που μπορούσαν να δικαιολογήσουν μέτρα έκτακτης ανάγκης. Βασική προϋπόθεση για να συμβεί αυτό, είναι η καλλιέργεια ενός κοινού αισθήματος κινδύνου. Δηλαδή, οτιδήποτε μπορεί να εκληφθεί ως κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, αρκεί η κοινή γνώμη να αντιληφθεί τον κίνδυνο αυτόν.

Η ασφάλεια ως έννοια, αποτελεί βασικό συνδετικό στοιχείο για τη συγκρότηση των κοινωνιών, και ταυτίζεται πρωτογενώς με την επίτευξη της επιβίωσης. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα οι άνθρωποι να κινητοποιούνται, λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα, και να τροποποιούν τη συμπεριφορά τους όταν βρίσκονται απέναντι από μια απειλή. Αυτή η συμπεριφορική αντίδραση των κοινωνιών λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψιν από το δόγμα της εθνικής ασφάλειας. Στόχος του είναι, η εμπέδωση μιας νέας κουλτούρας που θα συνδέει στο κοινωνικό υποσυνείδητο ένα ασαφές πλαίσιο κινδύνων, που απειλούν την ύπαρξη πραγματικών και συγκεκριμένων αντικειμένων όπως, το κράτος, η κυβέρνηση, η εδαφική ακεραιότητα, αλλά και η ίδια η κοινωνική συνοχή (Παυλίδου, 2014). Ως εκ τούτου, μπορεί εύκολα να συνάγει κανείς ότι η αντιμετώπιση επιδημικών καταστάσεων, αποτελεί σημαντικό πεδίο εφαρμογής της παραπάνω σχολής σκέψης.

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, η διαδικασία μετάδοσης και διασποράς μιας μολυσματικής ασθένειας, είναι κάτι που συμβαίνει με τρόπο μη ορατό. Επομένως, η παρουσίαση του κινδύνου βασίζεται σε επιστημονικά επιδημιολογικά δεδομένα, που ενίοτε, δε γίνονται ευκόλως κατανοητά από το κοινωνικό σύνολο. Ουσιαστικά, η κοινωνία έχει να αντιμετωπίσει έναν «αόρατο εχθρό», που απειλεί την υπαρξιακή της υπόσταση, γεγονός που μεγιστοποιεί τον φόβο, ενθαρρύνοντας συμπεριφορές αποστασιοποίησης, που εν τέλει καταλήγουν σε κοινωνική και πολιτική αδράνεια του συνόλου. Όταν αυτή η διαδικασία συντηρείται επί μακρόν, όπως στην περίπτωση της πανδημίας που βιώνουμε, τότε, υφίσταται σοβαρός κίνδυνος αποδυνάμωσης της κοινωνίας των πολιτών, ανοίγοντας τον δρόμο για την εγκαθίδρυση μιας διαρκούς «κατάστασης εξαίρεσης».

Η ένταξη της απειλής από μια ενδεχόμενη πανδημία στην ατζέντα περί ασφάλειας, άρχισε να εξετάζεται υπό το πρίσμα της «Ασφαλειοποίησης» ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, όταν ο πρώτος ιός SARS έκανε την εμφάνισή του. Η διαπίστωση ότι, μια πανδημία με ανεξέλεγκτες διαστάσεις μπορεί να έχει πολύπλευρο αντίκτυπο σε διάφορους τομείς της κρατικής οργάνωσης όπως, η οικονομία, η κρατική

διοίκηση, οι διακρατικές σχέσεις και η άμυνα, απελευθέρωσε τις δυνατότητες πολιτικών επιλογών, ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο, για το πώς εκλαμβάνεται πλέον μια υγειονομική κρίση. Αυτή η νέα προσέγγιση αντιμετώπισης κρίσεων τέτοιου τύπου, αναγνωρίστηκε σε επίπεδο πολιτικής, πρώτα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες εξέταζαν το ενδεχόμενο τρομοκρατικού χτυπήματος βιολογικού τύπου (bioterrorism).

Το 2006, το Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α. ταύτισε την απειλή της *βιοτρομοκρατίας* με το πιθανό ξέσπασμα μιας φυσικής πανδημίας στα πλαίσια μιας υπόθεσης σεναρίου υγειονομικής απειλής, με την ονομασία *Black Ice* (Cook, 2010). Το σενάριο αυτό έκρινε ως αρκετά σοβαρό τον κίνδυνο αποσταθεροποίησης της εσωτερικής ασφάλειας από μία πανδημία, ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης. Η αιτιολογική έκθεση κατέληγε στο συμπέρασμα ότι, η εξωστρέφεια που χαρακτηρίζει τις διεθνείς σχέσεις και η συρρίκνωση των αποστάσεων, που καθιστούν εύκολα τα διακρατικά ταξίδια καθώς και, η αυξανόμενη ένταση των μεταναστευτικών ροών, ενδέχεται να φέρουν τις Η.Π.Α. αντιμέτωπες με πανδημικές εξάρσεις, ο αντίκτυπος των οποίων, δεν αποτελεί πλέον αντικείμενο εξέτασης μόνον από πλευράς της πολιτικής για την υγεία, αλλά πολύ περισσότερο αντικείμενο εθνικής ασφάλειας. Η αντίληψη αυτή υιοθετήθηκε και από την Ε.Ε., που αναβάθμισε τη συνεργασία των κρατών- μελών σε ζητήματα υγειονομικής ασφάλειας, επηρεάζοντας και τις σχέσεις της με τρίτες χώρες. Για την προώθηση της νέας πολιτικής ιδρύθηκε το 2004, το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πρόληψης και Ελέγχου Νόσων [ECDC] (Kittelsen, 2013).

Η πανδημία του SARS-CoV-2 φαίνεται ότι εξελίσσεται στην πρώτη, μεγάλης κλίμακας, προσπάθεια εφαρμογής της «Ασφαλειοποίησης». Τα μέτρα που ελήφθησαν για τον περιορισμό της έγιναν αποδεκτά, σε μεγάλο βαθμό, απ' την κοινή γνώμη καθώς, θεωρήθηκαν τα όπλα ενάντια σ' έναν αφανή εχθρό, στα πλαίσια ενός πολέμου. Κάθε μέτρο καραντίνας, απαγόρευσης κυκλοφορίας, συνάθροισης και άλλων κοινωνικών δραστηριοτήτων, είναι αναγκαίο γιατί αυτά αποτελούν τα σύγχρονα όπλα. Αν ο «εχθρός» αφεθεί ανεμπόδιστος, οι κοινωνίες θα καταρρεύσουν, οι οικονομίες θα καταστραφούν, οι συγγενείς και οι φίλοι μας θα χαθούν, και οι επιζώντες θα αντιμετωπίσουν μία άνευ προηγουμένου αποσύνθεση του βιογραφικού τους πλαισίου. Επομένως, φαίνεται ότι είναι πολλά περισσότερα αυτά που έχουμε να χάσουμε, αν δεν παραχωρήσουμε λίγο από την ελευθερία και τα ατομικά μας δικαιώματα.

Η εργασία αυτή, σε καμία περίπτωση δεν έχει στόχο να αμφισβητήσει τα όσα συμβαίνουν αυτές τις μέρες. Η πανδημία είναι σαφώς υπαρκτή και εξαιρετικά μεταδοτική. Αυτό που προσπαθεί να αναδείξει είναι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των

πολιτικών επιλογών που αφορούν την αντιμετώπιση του προβλήματος. Η μετατόπιση από το πεδίο της υγείας και της πρόνοιας στο πεδίο της ασφάλειας, προμηνύει τη διαμόρφωση μιας καινούριας πραγματικότητας σε σχέση με τον τρόπο που οι σύγχρονες πολιτικές ηγεσίες προσανατολίζονται, ως προς τη διαχείριση των προβλημάτων που ανακύπτουν μέσα από μια βαθιά διαιρεμένη παγκόσμια κοινότητα.

Από το 2000 και μετά, η ανθρωπότητα βιώνει συνεχώς αλλαγές ως προς το δόγμα της ασφάλειας. Πρώτα η διεθνής τρομοκρατία, έπειτα η κλιματική αλλαγή και τώρα, οι πανδημίες, σε συνδυασμό μ' έναν διαρκή φόβο για ένα μεγάλο μεταναστευτικό κύμα, που θα επιφέρει έναν βίαιο κοινωνικό μετασχηματισμό σε παγκόσμιο επίπεδο, έχουν οδηγήσει σε απασφάλιση μέτρων καταστολής, πρώτα από τις κυρίαρχες δυνάμεις προς το εξωτερικό, και τώρα και στο εσωτερικό των ίδιων των κρατών. Όμως, από τη στιγμή που αναπτύσσονται τέτοιου τύπου καταναγκαστικοί μηχανισμοί, οι κοινωνίες αδρανοποιούνται καθώς, δεν είναι σε θέση να εντοπίσουν και να αξιολογήσουν το μέγεθος της απειλής. Στην εποχή μας, κάθε απειλή είναι ένας νέος ασύμμετρος πόλεμος, και *κάθε πόλεμος, όταν πλησιάζει, παρουσιάζεται σαν μια αναπόφευκτη πράξη αυτοάμυνας απέναντι σ' έναν μανιακό δολοφόνο*¹⁸.

Ανάλογα με τον τόπο και τον χρόνο, κάποτε, ο δολοφόνος ήταν ο αλλοεθνής ή ο αλλόθρησκος, ο ταξικός εχθρός, ο μετανάστης. Αργότερα, ο απρόσωπος τρομοκράτης και οι φονταμενταλιστές, ενώ σήμερα είναι ο ιός και η πανδημία. Όλες, περιπτώσεις που δικαιολογούν έκτακτα μέτρα και εξαιρετικές καταστάσεις προσωρινού χαρακτήρα, που μετά το πέρας της απειλής θα πάνε να ισχύουν και θα συνεχιστεί η απρόσκοπτη πορεία της κοινωνίας προς την ευημερία, της οποίας η διαφύλαξη άλλωστε, είναι πάντα το επίδοκο. Όμως, ως γνωστόν, ουδέν μονιμότερον του προσωρινού.

Η Υποστράτηγος Τσεν Γουέι της Ακαδημίας Στρατιωτικών Ιατρικών Επιστημών της Κίνας, έχει οριστεί ως επικεφαλής της ερευνητικής ομάδας κατά του SARS-CoV-2. Πηγή εικόνας: ptisidiastima.com

¹⁸ Τζωρτζ Όργουελ (1903-1950).

Κεφάλαιο δεύτερο

Το κράτος έκτακτης ανάγκης και η κατάσταση εξαίρεσης

2.1 Ιστορικό και θεωρητικό υπόβαθρο

*«-Γιατί μέσα στην Σύγκλητο μια τέτοια απραξία;
Τι κάθοντ' οι Σύγκλητικοί και δεν νομοθετούνε;
-Γιατί οι βάρβαροι θα φθάσουν σήμερα. [...]
Οι βάρβαροι σαν έλθουν θα νομοθετήσουν.
[...]*

*Και μερικοί έφθασαν απ' τα σύνορα,
και είπανε πως βάρβαροι πια δεν υπάρχουν.*

*Και τώρα τι θα γένουμε χωρίς βαρβάρους;
Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις.»*

«Περιμένοντας τους Βαρβάρους»

Κ. Π. Καβάφης

Τα όσα καταγράφηκαν παραπάνω αποτύπωσαν το πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η σημερινή υγειονομική κρίση, σκιαγραφώντας το σχήμα αιτίας- αποτελέσματος μεταξύ παγκοσμιοποίησης και πανδημίας. Στο παρόν κεφάλαιο θα δούμε πώς, τέτοιου τύπου κρίσεις, ενεργοποιούν τα κρατικά αντανεκλαστικά ούτως ώστε να περιοριστεί ο αντίκτυπος των συνεπειών τους. Η γενική αρχή που προβάλλεται είναι ότι, οι έκτακτες καταστάσεις απαιτούν και έκτακτα μέτρα. Εν πρώτοις, αυτό δε φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με την κοινή λογική. Η συσπείρωση και η ενεργοποίηση μηχανισμών άμυνας, αποτελούν βασικό συστατικό στοιχείο των κοινωνιών, όταν αυτές απειλούνται από έναν εξωτερικό εχθρό. Ωστόσο, απαιτείται να αναζητήσουμε τα όρια βάσει των οποίων θα υπάρχουν οι δικλείδες ασφαλείας ώστε, η κοινωνία να μη φτάσει στο σημείο να αυτοαναιρεθεί ως πολιτική συλλογικότητα.

Η ιδέα του «κράτους έκτακτης ανάγκης» φυσικά δεν είναι κάτι που πρωτοεμφανίστηκε τώρα. Μπορεί ως έννοια να εμπεδώνεται υπό τις συνθήκες της πανδημίας στον δημόσιο διάλογο, όμως η εμφάνισή της και η θεωρητική της τεκμηρίωση προϋπήρχε και είναι ιστορικά παρούσα σε σημαντικές στιγμές της πολιτικής ιστορίας. Από τη ρωμαϊκή εποχή ως τη Βαϊμάρη και τη *nine- eleven*

(τρομοκρατικές επιθέσεις στις Η.Π.Α. - 11/09/2001), η κατάσταση εξαίρεσης είναι ο κοινός τόπος, βάσει του οποίου οι κυρίαρχοι της εποχής «συσπείρωναν» το κοινωνικό σύνολο απέναντι από πραγματικούς ή φανταστικούς εχθρούς. Πώς ορίζεται όμως το κράτος έκτακτης ανάγκης, και ποιες είναι οι ιστορικές του ρίζες;

Τυπικά, το κράτος έκτακτης ανάγκης ορίζεται ως: *η προσπάθεια του κράτους να διατηρήσει την υπάρχουσα έννομη τάξη διά της αναστολής της και της αναθέσεως όλων των αρμοδιοτήτων στην εκτελεστική εξουσία* (Βαγδούτης, 2011). Η προβληματική που αναπτύσσεται γύρω από το κράτος έκτακτης ανάγκης, έχει να κάνει περισσότερο με τη νομιμοποίησή του. Αν και οι κυβερνήσεις είναι σε θέση να ορίσουν την κατάσταση εξαίρεσης και να λάβουν αποφάσεις που θα θωρακίσουν το σύστημα και την κοινωνία από όποια απειλή, γίνεται σαφές ότι αυτό πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσα από κατάλληλες θεσμικές παρεμβάσεις. Τον «πρόγονο» τού κράτους έκτακτης ανάγκης, τον εντοπίζουμε στο Ρωμαϊκό Δίκαιο. Η εποχή που μας έδωσε την μορφή της συγκροτημένης κρατικής διοίκησης και του νομικού κώδικα που την περιβάλλει, μας έδωσε και το εργαλείο της υπέρβασής του.

Το *iustitium*¹⁹ ή *justitium* (δικαιοστάσιο), εφαρμοζόταν όταν η Σύγκλητος αναγνώριζε την ύπαρξη ενός κινδύνου που απειλούσε τη Δημοκρατία (για παράδειγμα, η επέλαση του Αννίβα προς τη Ρώμη το 218 π.Χ.). Αυτό, έδινε το δικαίωμα της έκδοσης ενός «υπέρτατου συγκλητικού διατάγματος» (*senatus consultum ultimum*), το οποίο εξουσιοδοτούσε τους Υπάτους να αποφασίσουν για *οποιοδήποτε μέτρο θεωρούσαν απαραίτητο για τη σωτηρία του κράτους* (Δεσποινιάδης, 2012). Εντούτοις, η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης με τη σύγχρονη μορφή της, έλκει τις ιστορικές της ρίζες από την επαναστατική Γαλλία. Κατά την μετεπαναστατική περίοδο στη Γαλλία, η Συντακτική Συνέλευση εισήγαγε την έννοια της *état de siège fictif/ politique* (πλασματική/ πολιτική κατάσταση πολιορκίας) με το Διάταγμα της 8^{ης} Ιουλίου 1791, η οποία καθορίστηκε και έλαβε την τελική της μορφή με Ναπολεόντειο Διάταγμα, στις 24 Δεκεμβρίου 1811. Επιπλέον, η Χάρτα του 1814 προέβλεπε την αναστολή του ίδιου του Συντάγματος μετά από απόφαση του αρχηγού του κράτους, ο οποίος είχε τη δυνατότητα να «*εισάγει κανονισμούς και διατάξεις για την εφαρμογή των νόμων και την*

¹⁹ < *ius sistere*, 'διακοπή κάθε έννομης διαδικασίας': Αποτελούσε την προσωρινή αναστολή νομοθετικών και δικαστικών πράξεων επί αστικών και ποινικών ζητημάτων. Εφαρμοζόταν με διάταγμα έπειτα από απόφαση της Συγκλήτου. Χρησιμοποιήθηκε για την αντιμετώπιση πολεμικών κρίσεων και γενικευμένων ταραχών ώστε, οι πολίτες να ενεργοποιηθούν και να καταταγούν σε τακτικό στρατό. Κλασικό Λεξικό της Οξφόρδης (oxfordre.com/classics).

ασφάλεια του κράτους» (Agamben, 2007). Γεγονός που έθετε εξ αρχής εν αμφιβόλω την ίδια την ισχύ της συνταγματικής Χάρτας. Η διέξοδος προς την κατάχρηση της εξουσίας που έδινε η παραπάνω πρόβλεψη, αναγνωρίστηκε ως ιδιαίτερος προβληματική, και οδήγησε το γαλλικό κοινοβούλιο, το 1848, σε πρόβλεψη στο νέο Σύνταγμα, που όριζε ως καθ' ύλην αρμόδιο το ίδιο το κοινοβούλιο να αποφασίζει για την αναστολή των νόμων σε έκτακτες καταστάσεις²⁰.

Πολύ αργότερα, τα γεγονότα του Α' και Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξαν καταλυτικά για να θεσπιστούν διατάξεις για έκτακτες εξουσίες επ' ανωτέρα βία. Σχεδόν οι περισσότερες χώρες κατέφυγαν στην ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, κηρύσσοντας κατάσταση πολιορκίας και στρατιωτικό νόμο (martial law). Στην περίπτωση της Γερμανίας το Άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης²¹, αποτέλεσε την ταφόπλακα της ασθενικής αυτής Δημοκρατίας, ανοίγοντας τον δρόμο για την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι, και χώρες που φαινομενικά δε διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο πολέμου, όπως η Ελβετία, κατέφυγαν στην παραχώρηση διευρυμένων εξουσιών στην εκτελεστική εξουσία, με σκοπό τη διαφύλαξη της ουδετερότητάς της και της εσωτερικής ασφάλειας (Agamben, 2007). Παρόμοιες υπήρξαν οι περιπτώσεις σε Μεγάλη Βρετανία και Ιταλία, συνδέοντας την τελευταία με το καθεστώς του Φασισμού.

Στην πολύ πιο πρόσφατη ιστορία, η κατάσταση εξαίρεσης επανήλθε στο προσκήνιο μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2001. Ο

²⁰ Η απόφαση αυτή ανεστάλη από τον Ναπολέοντα Γ', ο οποίος τον Ιανουάριο του 1852 επανέφερε την αρμοδιότητα αυτή στον Αρχηγό του Κράτους. Το 1877, ο νόμος τροποποιήθηκε, προβλέποντας ότι, κατάσταση εκτάκτου ανάγκης μπορεί να κηρυχθεί μόνο με νόμο από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, ή αν αυτή δε δύναται να συγκληθεί, από τον Αρχηγό του Κράτους, ο οποίος όμως, σε κάθε περίπτωση πρέπει να λάβει την έγκριση της Βουλής εντός δύο ημερών (Agamben, 2007).

²¹ **Άρθρο 48.** Σε περίπτωση που το Κράτος δε δύναται να εκπληρώσει τα καθήκοντα που καθορίζονται από το Σύνταγμα του Ράιχ ή από τους νόμους του Ράιχ, ο Πρόεδρος του Ράιχ δύναται να κάνει χρήση των Ενόπλων Δυνάμεων προς αυτήν την κατεύθυνση. Εάν η δημόσια τάξη ή η ασφάλεια διαταράσσονται σοβαρά ή απειλούνται στο γερμανικό Ράιχ, ο Πρόεδρος του Ράιχ μπορεί να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την αποκατάστασή τους, παρεμβαίνοντας, εάν χρειαστεί, με τη βοήθεια των Ενόπλων Δυνάμεων. Διά τον σκοπό αυτόν, μπορεί να αναστείλει προσωρινά, εν όλω ή εν μέρει, τα θεμελιώδη δικαιώματα που προβλέπονται στα Άρθρα: 114, 115, 117, 118, 123, 124 και 153. Ο Πρόεδρος του Ράιχ πρέπει να ενημερώσει χωρίς καθυστέρηση το Ράιχσταγκ για όλα τα μέτρα που έχουν ληφθεί σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του παρόντος Αρθρου. Αντά τα μέτρα πρέπει να ανακληθούν κατόπιν αιτήματος του Ράιχσταγκ. Εάν υπάρχει επικείμενος κίνδυνος, μία ομόσπονδη κυβέρνηση μπορεί, στα όρια της επικράτειάς της, να λάβει προσωρινά μέτρα όπως προβλέπεται στην παράγραφο 2. Τα μέτρα αυτά πρέπει να ανακληθούν κατόπιν αιτήματος του Προέδρου του Ράιχ ή του Ράιχσταγκ. Οι λεπτομέρειες καθορίζονται από νόμο του Ράιχ. [Σύνταγμα της Βαϊμάρης].

Πηγή: facinghistory.org

«ασύμμετρος πόλεμος» που αντιμετώπισε η τότε προεδρεία Μπους (νεότερου) ήταν η αιτία, ή η αφορμή, για να τεθεί σε ισχύ η λεγόμενη Πατριωτική Άκτα (Patriot Act). Η Πράξη αυτή του Κογκρέσου, επέτρεπε την αυτοδίκαιη κράτηση οποιουδήποτε αλλοδαπού θεωρούνταν ως ύποπτος για την εθνική ασφάλεια, ενώ εντός επτά ημερών έπρεπε να του απαγγελθούν κατηγορίες ή να απελαθεί (Δεσποινιάδης, 2012). Επιπλέον, η προεδρική στρατιωτική διαταγή της 13^{ης} Νοεμβρίου 2001, νομιμοποίησε τον όρο της *αόριστης κράτησης*. Το πρωτοφανές αυτής της διαταγής ήταν το γεγονός ότι, αποσύνδεε το άτομο από τη νομική του υπόσταση, θέτοντάς το σε μία κατάσταση εκτός νομικών δικαιωμάτων (Agamben, 2007).

Όπως αποτυπώνεται από τις παραπάνω περιπτώσεις, διαχρονικά, το κράτος έκτακτης ανάγκης εφαρμόστηκε σε ταραχώδεις εποχές, άλλοτε ως απάντηση σε πραγματικές προκλήσεις και άλλοτε ως φενάκη της εξουσίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, το αποτέλεσμα ήταν η συγκέντρωση των εξουσιών στην εκτελεστική εξουσία με συνακόλουθη αποδυνάμωση του κοινοβουλευτικού ελέγχου. Συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας αντίληψης για το ποιος έχει τον έλεγχο της εξουσίας σε μια Δημοκρατία και με κατά ποίον τρόπο αντλεί τη νομιμοποίηση για να τον έχει. Αυτό το οποίο πραγματικά συμβαίνει κατά την εφαρμογή τέτοιων περιπτώσεων είναι, η «δημιουργία» μιας παράλληλης κατάστασης παραγωγής δικαίου, έξω από το δίκαιο. Στην ουσία έχουμε ένα καθετοποιημένο σύστημα παραγωγής κανόνων, που δεν εμπίπτουν στον ζυγό του δικαίου ή άδικου, καθώς η κοινωνία τελεί υπό καθεστώς «πολεμικό» (Μαρκαντωνάτου, 2012).

Το καθεστώς έκτακτης ανάγκης, είναι αυτό που «ξεκαθαρίζει» ποιος έχει την τελική, και ανώτατη, αρμοδιότητα άσκησης της εξουσίας. Στην περίπτωση που η πολιτεία τίθεται εν κινδύνω από μία ακραία συνθήκη, τότε η διαδικασία παραγωγής του δικαίου και λήψης αποφάσεων περνά στα χέρια αυτού που αναδεικνύεται ως ο πραγματικά κυρίαρχος. Η έννοια του «κυρίαρχου», όπως την συναντάμε στη σμιτιανή θεωρία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κατάσταση εξαίρεσης. Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Καρλ Σμιτ, ο γενικός κανόνας που διέπει μία συντεταγμένη πολιτεία, δεν είναι, εκ των πραγμάτων, σε θέση να προβλέψει μία ενδεχόμενη *απόλυτη εξαίρεση*, γι' αυτό και δεν μπορεί να θεμελιώσει πλήρως την απόφαση ότι η πολιτεία βρίσκεται ενώπιον μίας *γνήσιας έκτακτης περίπτωσης ανάγκης* (Λάμπρου, 2016). Η επιτυχία της εφαρμογής έκτακτης ανάγκης, συνίσταται σε δύο επίπεδα. Ένα κοινωνικό κι ένα πολιτικό. Σε κοινωνικό επίπεδο αυτό που πραγματικά αποτελεί επιδίωξη του κυρίαρχου είναι η συσπείρωση του κοινωνικού συνόλου. Όπως αναφέραμε και

παραπάνω, το προβληματικό σημείο στην επίκληση από τον κυρίαρχο της κατάστασης εξαίρεσης είναι το πώς αυτός νομιμοποιείται, δηλαδή, από πού αντλεί το κυριαρχικό αυτό δικαίωμα. Ως εκ τούτου, πρωταρχική επιδίωξη είναι η δημιουργία ψυχολογίας στη μάζα ότι απειλείται από κάτι έξω από τα όρια της κοινωνίας, ούτως ώστε να αποζητήσει το «από μηχανής χέρι της εξουσίας» που θα διασφαλίσει τη σωτηρία της. Αυτός ο «αντιπλουραλισμός» σε επίπεδο κοινωνίας εξασφαλίζει το δικαίωμα στον κυρίαρχο (κυβέρνηση/ εκτελεστική εξουσία) να λάβει την, ζωτικής σημασίας, απόφαση του ποιος είναι ο «φίλος» και ποιος ο «εχθρός», της κοινωνίας, του λαού ή του έθνους σε περιόδους κρίσης (Αγγελίδης, 2012). Σε πολιτικό επίπεδο, η νομιμοποίηση προέρχεται από τις ανάλογες συνταγματικές διατάξεις που προβλέπουν την κήρυξη κατάστασης πολιορκίας ή τα έκτακτα διατάγματα, που αναγνωρίζουν τον Αρχηγό του Κράτους ή την κυβέρνηση ως ύπατο διαχειριστή μιας εξαιρετικής κατάστασης (όπως, πόλεμος, εσωτερική ή εξωτερική τρομοκρατία, εμφύλιες συγκρούσεις, φυσικές καταστροφές, και η πανδημία σήμερα)²².

Ωστόσο, η σημερινή τάση που επικρατεί στις σύγχρονες αστικές δημοκρατίες προσανατολίζεται σε μία διαφορετικού τύπου αντίληψη για τον τρόπο εφαρμογής της κατάστασης εξαίρεσης. Αυτός ο τύπος του έμμεσου «αποφασίζομεν και διατάσσομεν», προτάσσει τη διατήρηση της λειτουργίας των κοινοβουλίων, χωρίς ωστόσο αυτά να έχουν τον πλήρη έλεγχο της νομοθετικής εξουσίας (Βαγδούτης, 2011). Αυτή η μορφή της «νομοθετικής πρωτοβουλίας» της κυβέρνησης παρουσιάζεται ακόμα πιο έντονα σε περιπτώσεις «σκληρού κοινοβουλευτισμού»²³, όπου η συσπείρωση της συμπολίτευσης

²² Στην περίπτωση της Ελλάδος η «Κατάσταση Πολιορκίας» προβλέπεται στο Άρθρο 48 του Συντάγματος, το οποίο αναφέρει: *1. Σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων: 5 –παράγραφος 4-, 6, 8, 9, 11, 12 –παράγραφοι 1 έως και 4-, 14, 19, 22 –παράγραφος 3-, 23, 96 –παράγραφος 4-, και 97. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής. Με την απόφαση της Βουλής ορίζεται η διάρκεια ισχύος των επιβαλλόμενων μέτρων, η οποία δεν μπορεί να υπερβεί τις δεκαπέντε ημέρες. 2. Σε περίπτωση απουσίας της Βουλής ή αν συντρέχει αντικειμενική αδυναμία να συγκληθεί εγκαίρως, τα μέτρα της προηγούμενης παραγράφου λαμβάνονται με Προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Το Διάταγμα υποβάλλεται από την Κυβέρνηση στη Βουλή για έγκριση μόλις καταστεί δυνατή η σύγκλησή της, ακόμη και αν έληξε η βουλευτική περίοδος ή η Βουλή έχει διαλυθεί, και πάντως μέσα σε δεκαπέντε ημέρες το αργότερο. [...]. [Σύνταγμα της Ελλάδος]. Πηγή: hellenicparliament.gr*

²³ Ο όρος «σκληρός κοινοβουλευτισμός» αναφέρεται στην κουλτούρα της κοινοβουλευτικής πραγματικότητας σε μια Δημοκρατία, και αφορά τον βαθμό αυτονομίας των βουλευτών από τις αποφάσεις της ηγεσίας της κάθε

είναι τόσο έντονη, που στην ουσία καθιστά απαγορευτική τη διαφοροποίηση των βουλευτών κατά την ψήφιση των νόμων. Στην ουσία, επικυρώνουν τυπικά τις πράξεις της κυβέρνησης. Έτσι, μπορεί τυπικά να μη γίνεται επίκληση της έκτακτης ανάγκης, ουσιαστικά όμως, ενεργοποιούνται παράπλευροι μηχανισμοί ιδεολογικής προπαγάνδας και καλλιέργειας φόβου στο κοινωνικό σύνολο, στο όνομα μιας απειλής για την εθνική και κοινωνική ασφάλεια, που χρησιμοποιείται όλο και πιο συχνά από τις κυβερνήσεις, ώστε να εφαρμοστούν μέτρα και νόμοι, παρακάμπτοντας το συνταγματοποιημένο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Αυτή η «έκτακτη» διαδικασία παραγωγής δικαίου από την εκτελεστική εξουσία, έχει αρχίσει να γίνεται αντικείμενο συζήτησης όλο και πιο συχνά, καθώς είναι εμφανής η προσπάθεια μετάλλαξης της δημοκρατικής κουλτούρας προς ένα πιο συγκεντρωτικό σύστημα λήψης αποφάσεων, με γνώμονα την αόριστη έννοια της εθνικής ασφάλειας, στην οποία εντάσσονται μία σειρά από τομείς που δεν εμπίπτουν σ' αυτό που παραδοσιακά αποτελούσε αντικείμενο της μελέτης επί θεμάτων ασφαλείας (*security studies*). Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τα ζητήματα που αφορούσαν την εθνική ασφάλεια διευρύνθηκαν, περιλαμβάνοντας πεδία πέραν της κλασικής милитарιστικής σκέψης, που περιοριζόταν στην ισορροπία ισχύος μεταξύ των υπερδυνάμεων (Šulović, 2010). Οι δυνάμεις που απελευθερώθηκαν κατά τη δεκαετία του '90 στη γεωπολιτική σκακιέρα, αλλά και οι αναδυόμενες προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής και της παγκοσμιοποίησης, έδωσαν την ευκαιρία στους θεωρητικούς των *security studies* να δώσουν μία πρωτότυπη προοπτική στην εθνική ασφάλεια, μέσα από ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων που χρήζουν αντιμετώπισης.

Ωστόσο, η προοπτική αυτή αποδεικνύεται ιδιαίτερα θολή όταν προσπαθήσει κανείς να διαπιστώσει τι θεωρείται απειλή για την εθνική ασφάλεια ενός κράτους και τι όχι. Επιπλέον, παύει να υπάρχει ένα ενιαίο εννοιολογικό πλαίσιο, βάσει του οποίου θα καθορίζονται ξεκάθαρα οι αιτίες επέμβασης του κράτους, καθώς οι προτεραιότητες για κάθε χώρα διαφοροποιούνται πλέον σημαντικά (Romaniuk, 2018). Παρά ταύτα, η σημερινή πανδημία έδωσε νέα πνοή στη θεωρητική αυτή προσέγγιση, δημιουργώντας

Κοινοβουλευτικής Ομάδας, που κατ' επέκταση αφορά τη συστράτευση με την Κυβέρνηση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας που την στηρίζει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα «σκληρού» ή «άκαμπτου» κοινοβουλευτισμού είναι η Ελλάδα. Η αντίθετη περίπτωση είναι ο «εύκαμπτος» κοινοβουλευτισμός, όπου η ελεύθερη βούληση των βουλευτών γίνεται σεβαστή κατά την ψήφιση των νόμων. Ασχέτως αν ανήκουν στη συμπολίτευση ή την αντιπολίτευση, ο εισηγητής του νομοσχεδίου πρέπει να πείσει τους βουλευτές για την αναγκαιότητά του. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η Μ. Βρετανία.

προηγούμενο για το πώς μπορεί να εφαρμοστεί η κατάσταση εξαίρεσης απέναντι σε περιπτώσεις που εκφεύγουν του, μέχρι τώρα, γνωστού τρόπου σκέψης.

Τα πρωτόγνωρα μέτρα περιορισμού για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας, πυροδότησαν σειρά αντιπαραθέσεων που σχετίζονται με, τα δικαιώματα, τις ατομικές ελευθερίες, τη βιοπολιτική, αλλά και το ταξικό πρόσημο που φαίνεται να έχουν, τονίζοντας την ανάγκη επαναδιευθέτησης της σχέσης εξουσίας ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνωμένους. Σχεδόν 260 χρόνια από το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Ζαν- Ζακ Ρουσσώ, φαίνεται ότι οι όροι πρέπει να διατυπωθούν και πάλι σε νέες βάσεις ώστε, οι σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες να αποφύγουν τη διολίσθηση προς τον αυταρχισμό, που, ενδεχομένως, τις οδηγεί ο φόβος της κατάρρευσης.

Barry Buzan²⁴

²⁴ Θεωρείται ως ο πρωτοπόρος της επαναπροσέγγισης στη μελέτη θεμάτων ασφαλείας, καθώς αναγνώρισε τις ραγδαίες αλλαγές της μεταψυχροπολεμικής εποχής. Είναι επίτιμος καθηγητής στο *London School of Economics*. Μαζί με τους Ole Wæver και Jaap de Wilde, αποτελούν τη θεωρητική τριανδρία στην τεκμηρίωση της έννοιας της «ασφαλειοποίησης» (securitization), που έθεσε τα θεμέλια για μία νέα αναζήτηση των ορίων της κατάστασης εξαίρεσης και του κράτους έκτακτης ανάγκης. Πηγή εικόνας: dajf.org.uk

2.2 Κατάσταση εξαίρεσης και πανδημία

*«Να προκρίνετε πάντοτε τη ζωή
και να καταφάσκετε ακατάπαυστα την επιβίωση...»*

Ζακ Ντεριντά, μεταθανάτια παραίτηση.

Το γεγονός ότι, η ανθρωπότητα σήμερα βρίσκεται μπροστά σε μία υγειονομική κρίση σηματοδοτεί ένα σημείο καμπής σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο στη σύγχρονη ιστορία. Η πανδημία του νέου κορωνοϊού επέφερε μία βίαιη διάρρηξη του κοινωνικού πλέγματος, αναδεικνύοντας την *επιβίωση* ως τη ζωτική προτεραιότητα, εξαυλώνοντας τη *συμβίωση*. Η κοινωνική εσωστρέφεια που έχει δημιουργηθεί ως αποτέλεσμα των περιοριστικών μέτρων, είναι βασικό σημείο εκκίνησης σε μία συζήτηση με κοινωνιολογικά και φιλοσοφικά χαρακτηριστικά, για τον αντίκτυπο που θα έχει στον άνθρωπο, και κατ' επέκταση στις κοινωνίες. Εκτός από τον νομικό προβληματισμό, σχετικά με το αν τα περιοριστικά μέτρα είναι αντίθετα στις ατομικές ελευθερίες και τα συνταγματικά δικαιώματα, είναι σημαντικό να δούμε και το εάν διαμορφώνεται μία ατομοκεντρική ψυχολογία στην κοινωνία, με διαλυτικές παρενέργειες στον κοινωνικό ιστό, διαχωρίζοντας τόν φυσικό από τον κοινωνικό- πολιτικό βίο.

Κατ' αρχάς, αυτό που πρέπει να διαπιστωθεί είναι εάν όντως η πανδημία αποτελεί μία περίπτωση εξαίρεσης σε νομικό επίπεδο. Το σίγουρο είναι ότι, για πρώτη φορά ο κόσμος αντιμετωπίζει μία επιδημία με διαστάσεις που είναι πολύ δύσκολα διαχειρίσιμες. Σχεδόν όλες οι χώρες έχουν κληθεί, ταυτόχρονα, να προχωρήσουν σε απαγορεύσεις κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων υπό τον φόβο της ιογενούς λοίμωξης. Κατά πόσο όμως, αυτές οι απαγορεύσεις μπορούν να θεωρηθούν αντισυνταγματικές, και ως ποιο σημείο το κράτος δικαιούται να περιορίζει τις ελευθερίες των πολιτών;

Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών, στη δεύτερη παράγραφό της, αναγνωρίζει σε όλους τους ανθρώπους τα εξής *απαραβίαστα Δικαιώματα*: Της Ζωής, της Ελευθερίας και της επιδίωξης της Ευτυχίας, και συνεχίζει λέγοντας, *«πως για να εξασφαλιστούν αυτά τα δικαιώματα, ιδρύονται Κυβερνήσεις μεταξύ των Ανθρώπων, αντλώντας τις εύλογες εξουσίες τους από τη συναίνεση των κυβερνωμένων»*. Η διατύπωση αυτή δίνει το έναυσμα της πρώτης θεωρητικής αντιπαράθεσης σε καιρούς επιδημικής κρίσης. Ζωή – Ελευθερία. Αυτές οι δύο έννοιες

αποτελούν τον θεμέλιο λίθο για κάθε φιλελεύθερο σύστημα διακυβέρνησης, και θωρακίζουν την έννοια του πολίτη έως σήμερα, και τις οποίες καλείται το κράτος να φέρει σε ισορροπία μέσω των θεσμικών του οργάνων, όταν περιστάσεις όπως η σημερινή το απαιτούν. Η προστασία της ζωής, είναι για κάθε κράτος πρωταρχικός στόχος αφού, χωρίς φυσική ζωή παύει να υπάρχει πολιτική ζωή και κοινωνική συνοχή. Επομένως, συνάγεται, και ως ερμηνευτική διαπίστωση, ότι το κράτος είναι σε θέση να λειτουργήσει προστατευτικά ως προς το άτομο, διασφαλίζοντας την υγεία του.

Το ζήτημα της προστασίας της ζωής, και γενικότερα της υγείας, των πολιτών στηλιτεύεται κυρίως από την αγκυμπενική θεωρία που λέει ότι, η αναγνώριση του δικαιώματος στη ζωή ως ύψιστο, διαμορφώνει τις συνθήκες ώστε οι κοινωνίες να «διαβούν τον Ρουβίκωνα» εις ό,τι αφορά τον απολυταρχισμό και την αποπολιτικοποίηση του ατόμου. Ως έναν βαθμό, η κριτική αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή καθώς, τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που έχουν επιβάλλει οι κυβερνήσεις ανά τον κόσμο, έχουν «παγώσει» πολλές από τις ελευθερίες των πολιτών. Οι απαγορεύσεις συναθροίσεων και κυκλοφορίας, ο κατ' οίκον εγκλεισμός, ο περιορισμός της έκφρασης της θρησκευτικής λατρείας και η αναστολή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, είναι στοιχεία που συνηγορούν προς ένα καθεστώς καταστολής των ατομικών ελευθεριών, οι οποίες αποτελούν βασικά τεκμήρια για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Επιπλέον, οι διαφοροποιήσεις που μπορεί να εντοπίσει κανείς στην αντιμετώπιση της πανδημίας από ορισμένα κράτη, μας οδηγεί σε σκέψεις για την ιεράρχηση μεταξύ των μέτρων που αποσκοπούν στην καταστολή μ' εκείνων που στοχεύουν στην πρόνοια.

Ο G. Agamben στο βιβλίο του «μόλυνση, επιδημία, κατάσταση εξαίρεσης»²⁵ (2020) θεωρεί πως, η πανδημία αποτελεί την ιδανική ευκαιρία για μία άνευ προηγουμένου διεύρυνση των ορίων παρέμβασης και καταναγκασμού με τη λήψη κατ' εξαίρεση μέτρων από τις κυβερνήσεις (Μπιτσώρης, 2020). Ο Agamben διαβλέπει τη βίαιη εδραίωση της βιοπολιτικής, ως προσπάθεια εργαλειοποίησης της ζωής στο κατώτερο βιολογικό της επίπεδο (Σταυρακάκης, 2005), που οδηγεί, σύμφωνα με τον φιλόσοφο, στον εξανδραποδισμό του ατόμου. Εντούτοις, η πεσιμιστική αυτή ανάλυση αμφισβητείται καθώς, μέσα από τη διαλεκτική αντιπαράθεση σε σχέση με το άτομο και την κοινωνία, αναγνωρίζεται ότι, οι ατομικές ελευθερίες είναι θεμιτό να περισταλούν

²⁵ Agamben, G. (2020), *μόλυνση, επιδημία, κατάσταση εξαίρεσης*, Αθήνα: Παρέγκλισις.

όταν χρησιμοποιούνται καταχρηστικά και απειλούν το κοινωνικό σύνολο (Καραβοκύρης, 2020).

Παρά το ότι, η περιστολή των ελευθεριών είναι μια πραγματικότητα, είναι δύσκολο να καταγραφεί αυτό ως επιβολή μιας κατάστασης εξαίρεσης ή μιας έκτακτης ανάγκης, όπως τη νοεί ο Agamben. Από νομικής πλευράς, υπάρχει συγκεκριμένη πρόβλεψη για το πώς το κράτος δικαιούται να προστατεύσει τη δημόσια υγεία, παρά το γεγονός ότι η προστασία της, μπορεί να κατοχυρώνεται και ως ατομικό δικαίωμα. Λαμβάνοντας υπ' όψιν το παράδειγμα της ελληνικής περίπτωσης, βλέπουμε ότι, τα συμβαίνοντα σε σχέση με την πανδημία έχουν τη συνταγματική κάλυψη που απαιτείται ώστε, να μη θεωρηθεί ότι καταργείται το Σύνταγμα βάσει του οποίου λειτουργεί η πολιτεία.

Η πρόβλεψη του Άρθρου 5 –παράγραφος 5- του Συντάγματος²⁶, αναγνωρίζει ρητά το δικαίωμα στις επιλογές ενός ατόμου ως προς την προστασία της υγείας του. Οι επιλογές αυτές όμως περιορίζονται μόνο στο ίδιο το σώμα του ατόμου, και σε καμία περίπτωση η αναφορά στο παραπάνω άρθρο, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι για άρνηση συμμόρφωσης σε υγειονομικά πρωτόκολλα, τα οποία εφαρμόζονται, είτε κατά περίπτωση είτε γενικότερα, για τη διασφάλιση της συλλογικής υγιεινής. Η ισορροπία μεταξύ του ατομικού και του συλλογικού στο θέμα της υγείας είναι ξεκάθαρα αρμοδιότητα του κράτους, κι αυτό προβλέπεται στην τρίτη παράγραφο του Άρθρου 21 του Συντάγματος²⁷, καταδεικνύοντας τον προνοιακό προσανατολισμό του κράτους, όπως αυτό οικοδομήθηκε μεταπολεμικά.

Αν προσθέσουμε στα παραπάνω, και το Άρθρο 2²⁸, το οποίο προσδιορίζει τις πρωταρχικές υποχρεώσεις της πολιτείας, τότε έχουμε την πλήρη νομική εικόνα της θετικής υποχρέωσης του κράτους, βάσει συνταγματικής εντολής, να υπηρετεί προς το δημόσιο συμφέρον την υγειονομική ασφάλεια (Καραβοκύρης, 2020) καθώς, η αναγνώριση του ανθρώπου ως αξία, δηλώνει την ουμανιστική προσέγγιση του συνταγματικού κώδικα, αναγκάζοντας την πολιτεία να διαμορφώσει τις κατάλληλες συνθήκες υγιούς ύπαρξης και συν-ύπαρξης των πολιτών του.

²⁶ Άρ. 5 §5, Σ.: *Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία του κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων* (hellenicparliament.gr).

²⁷ Άρ. 21 §3, Σ.: *Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων* (hellenicparliament.gr).

²⁸ Άρ. 2 §1, Σ.: *Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας* (hellenicparliament.gr).

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, η προληπτική δράση του κράτους, για την προστασία της δημόσιας υγείας, εφαρμόζεται μέσω πολιτικών πρόνοιας. Η ύπαρξη του Δημοσίου Συστήματος Υγείας, ο προληπτικός εμβολιασμός, οι εκστρατείες ενημέρωσης για θέματα υγείας όπως, το κάπνισμα, η διατροφή και η άθληση, συνεπικουρούμενα κι από ανάλογες προβλέψεις στη σχολική εκπαίδευση, είναι τα βασικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων πολιτικών για την υγεία, χωρίς να παραγνωρίζουμε βέβαια τις δυσλειτουργίες, και τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που υπάρχουν. Τι γίνεται όμως, όταν ανακύπτει μία έκτακτη και απρόβλεπτη υγειονομική κατάσταση;

Στην περίπτωση αυτή, ο συνταγματικός νομοθέτης έχει προβλέψει τη λήψη έκτακτων μέτρων που μπορεί να αποφασίσει η κυβέρνηση, κάνοντας χρήση του Άρθρου 44²⁹, και να νομοθετήσει με Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου (ΠΝΠ), όπως συμβαίνει σήμερα³⁰. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν μπορεί αυτόματα να θεωρηθεί ως επιβολή «κράτους έκτακτης ανάγκης», όπως αυτό αναγνωρίζεται με τη στενή έννοια του όρου. Κι αυτό γιατί, παρότι η πανδημία φέρνει το κράτος και την κοινωνία ενώπιον μιας νέας θεσμικής πραγματικότητας, αναγνωρίζεται το γεγονός της προσωρινότητας των μέτρων, που χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένη και ξεκάθαρη σκοπιμότητα, αυτήν του περιορισμού της πανδημίας. Ένα ακόμη στοιχείο που θωρακίζει τη συνταγματικότητα των μέτρων περιορισμού, είναι αυτό της ουδετερότητάς τους ως προς το περιεχόμενο της έκφρασης (Φωτιάδου, 2020), δηλαδή, ότι δεν είναι επιτηδευμένες απαγορεύσεις που στοχεύουν στην ουσία αλλά στις πρακτικές. Έτσι, η απαγόρευση των συναθροίσεων/ διαδηλώσεων ή θρησκευτικών τελετών για παράδειγμα, δεν αποσκοπούν στην αναίρεση αυτού καθαυτού του δικαιώματος της έκφρασης, αλλά στον περιορισμό της μαζικότητας σε τέτοιες περιπτώσεις, και σε κάθε περίπτωση, τονίζεται ο λόγος και το όφελος απ' αυτό το μέτρο, και επιπλέον, η χρονική του διάρκεια. Βέβαια, ο τρόπος με τον οποίο μέτρα που απαντούν σ' ένα πραγματικό πρόβλημα, μπορούν να ανοίξουν ένα πεδίο

²⁹ Αρ. 44 §1, Σ.: Σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται στη Βουλή για κύρωση σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 72 παράγραφος 1, μέσα σε σαράντα ημέρες από την έκδοσή τους ή μέσα σε σαράντα ημέρες από τη σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο. Αν δεν υποβληθούν στη Βουλή μέσα στις προαναφερόμενες προθεσμίες ή αν δεν εγκριθούν από αυτή μέσα σε τρεις μήνες από την υποβολή τους, παύουν να ισχύουν στο εξής (hellenicparliament.gr).

³⁰ ΦΕΚ 42 Α' (25/02/2020): Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου: Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού.

εκμετάλλευσης για πολιτικούς σκοπούς, είναι αντικείμενο μιας πολιτικοκοινωνικής συζήτησης, που έχει να κάνει με την κουλτούρα αντίληψης και κατανόησης του δικαίου, και ειδικότερα του δικαίου της ανάγκης, μέσα από την οποία καταδεικνύεται η ανθεκτικότητα και η προσαρμοστικότητα των θεσμών και του δικαϊκού συστήματος σε περιόδους κρίσης.

Αυτή η προσαρμοστικότητα του δικαίου σχετίζεται άμεσα με τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής, που αντιλαμβάνεται το κράτος, κυρίως, ως φορέα διαχείρισης κι αντιμετώπισης αιφνίδιων αλλαγών με αποσταθεροποιητικά αποτελέσματα. Όπως διαπιστώνει και ο καθηγητής Ξενοφών Κοντιάδης (2020)³¹, τα αστικά δημοκρατικά καθεστώτα της Δύσης έχουν ως βασική αρχή τους την περιστολή του ανεξέλεγκτου κρατικού παρεμβατισμού, διατηρώντας τα θεσμικά αναχώματα που εξασφαλίζουν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, σε αντιδιαστολή με καθεστώτα όπως αυτό της Κίνας που, όπως αναφέρει, αδιαφορούν για τις ατομικές ελευθερίες και εκμηδενίζουν την υπόσταση του ατόμου, στα πλαίσια συντήρησης της κοινωνίας. Η επιτυχία των δυτικών φιλελεύθερων δημοκρατιών συνίσταται στην ιδέα του *κράτους πρόληψης* που κατοχυρώνεται συνταγματικά και παρέχει τα εχέγγυα και τους μηχανισμούς για προσαρμογή σε έκτακτες ανάγκες, χωρίς να χρειαστεί να αλλοιωθεί ο ιδεολογικός πυρήνας του δικαίου ή να παραβιαστεί το Σύνταγμα. Ως εκ τούτου, τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται είναι στην πραγματικότητα η αποκρυσταλλωμένη ευθύνη του κράτους απέναντι στην πανδημική κρίση, που οριοθετεί τη συλλογική κινητικότητα και δράση, για την αποφυγή μετάδοσης της νόσου (Κοντιάδης, 2020 α). Όταν η υγειονομική κρίση τελειώσει, τότε θα αρθούν και οι περιορισμοί.

Ωστόσο, υπάρχει μία σαφής διάκριση στους τρόπους αντιμετώπισης των αναγκών που προκύπτουν από μια έκτακτη ανάγκη, ανάλογα και με τη φύση της. Η πανδημία ως έκτακτη ανάγκη, πάνω απ' όλα αντιμετωπίζεται με μέτρα υγειονομικής προστασίας. Εκτός απ' την επιβολή κοινωνικής αποστασιοποίησης, κυρίαρχο ζήτημα είναι και το πώς είναι οργανωμένες οι δομές υγείας, κατά πόσο προωθείται η επιστημονική έρευνα και με ποιον τρόπο αναδιατάσσονται οι δυνάμεις σε ανθρώπινο δυναμικό και πόρους στον τομέα της υγείας. Η σημαντικότητα της υγειονομικής ανταπόκρισης από πλευράς του κράτους λειτουργεί, αναμφίβολα, ως αντιστάθμισμα

³¹ Κοντιάδης, Ξ. (2020), Πανδημία και Σύνταγμα [ηλεκτρονικό άρθρο] *Syntagma-Watch*. Ανακτήθηκε 7 Φεβ. 2020 από <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-syntagma/>

στην υποχρέωση ατομικής ευθύνης, ειδάλλως, η αίσθηση που επικρατεί είναι ένας ξεκάθαρος κοινωνικός δαρβινισμός που αυξάνει τις πιθανότητες επιβίωσης γι' αυτούς που έχουν πρόσβαση σε ίδιους πόρους και μπορούν να τους επενδύσουν στην προσωπική τους υγεία. Η μονόπλευρη εφαρμογή του δικαίου της ανάγκης προς την καταστολή, με απαγορεύσεις και επιβολή προστίμων μας φέρνει πιο κοντά στην αγκαμπενική σκέψη περί κατάστασης εξαίρεσης, η οποία στοχεύει στην αλλοίωση της κοινωνίας ως σύνολο, που συγκρατεί τις αξίες της αλληλεγγύης και της κοινωνικής ενδυνάμωσης του ατόμου, μέσα απ' τις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους.

Αν προσεγγίσουμε τη λογική των μέτρων κατά της πανδημίας υπ' αυτό το πρίσμα τότε, ενδεχομένως, μπορεί να διαπιστώσει κανείς ένα ιδιότυπο κοινωνικό πείραμα διαμόρφωσης ψυχολογίας της μάζας, χωρίς η μάζα να είναι το φυσικό προαπαιτούμενο. Για να συμβεί αυτό, χρειάζεται να συνυπάρξουν μία σειρά από πρακτικές κι ένας αντικειμενικός παράγοντας. Στην περίπτωση της πανδημίας τα δύο βασικά αυτά στοιχεία υπάρχουν. Ο τρόπος που θα συμπλεχθούν είναι ζήτημα πολιτικής επιλογής και συναίνεσης της κοινωνίας. Ο αντικειμενικός παράγοντας που οριοθετεί το πλαίσιο είναι η πανδημία. Αρχικά, αυτό που επικρατεί είναι το σοκ καθώς, η κοινωνία ψάχνει τους τρόπους να οργανωθεί και να αντιμετωπίσει την απειλή. Στη συνέχεια, αυτό που σιγά σιγά κυριαρχεί είναι το αίσθημα του φόβου. Με δεδομένο ότι, ο φόβος για την αιφνίδια απώλεια της ζωής είναι ο μεγαλύτερος που μπορεί να διακατέχει έναν άνθρωπο, η γενίκευση της πειθάρχησης και η επίκληση στην ατομική ευθύνη αρχίζουν να αποδίδουν σε μεγάλο βαθμό καθώς, ενεργοποιείται το αρχέγονο ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Έτσι, μέτρα όπως η καθολική απαγόρευση των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων (lockdown), γίνονται αποδεκτά χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις, τουλάχιστον σε πρώτη φάση.

Η αξιοποίηση του φόβου, ως εργαλείο χειραγώγησης, απενεργοποιεί τα αξιολογικά κριτήρια της κοινωνίας και προσανατολίζει την κοινή γνώμη προς έναν και μόνο στόχο. Να θέσει ο καθένας το άτομό του σε κατάσταση άμυνας. Επιπλέον, η καθημερινή καθολική ραδιοτηλεοπτική σύνδεση με μονοθεματική προσέγγιση και κάλυψη της πανδημικής κρίσης, ακυρώνει τον κοινωνικό διάλογο και κάνει τον πολίτη να μη διεκδικεί και να μη διαμαρτύρεται ως φυσιολογικός πολίτης μιας δημοκρατίας, αλλά τον καθιστά απλό βιολογικό ον που υπακούει στους φυσικούς νόμους της επιβίωσης (Κουρ, 2020).

Αυτή η ιδιότυπη νέα κοινωνική πραγματικότητα, δημιουργεί τους όρους λειτουργίας του ατόμου βάσει του ασυνείδητου φαινομένου που κινητοποιεί τον

μηχανισμό της αυτοσυντήρησης ως προγονικό κατάλοιπο. Αυτό, οδηγεί σε μια συμπεριφορική μεταστροφή το άτομο, που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως υπόβαθρο για μία νέου τύπου κοινωνική συνύπαρξη. Η ανάλυση του Gustav Le Bon³² για τον τρόπο που ένα άτομο μπορεί να διαφέρει όταν λειτουργεί εντός ενός ενιαίου συμπεριφορικού μοτίβου, από το άτομο που δρα μεμονωμένα και ελεύθερα, ορίζοντας τις αλληλεπιδράσεις του και τις κοινωνικές του σχέσεις, μας βοηθά στην αναζήτηση για το αν μια κατάσταση εξαίρεσης όπως η σημερινή, με βαθιές κοινωνικές επιπτώσεις, μπορεί να προετοιμάσει το έδαφος για τη διάπλαση νέων προτύπων κοινωνικής συμπεριφοράς καθώς, τα υποσυνείδητα ένστικτα ορίζουν τις πράξεις που σχετίζονται άμεσα με τον κοινωνικοπολιτικό βίο.

Μέσα απ' την παραπάνω διαδικασία είναι δυνατόν να αναδυθούν οι αιτίες, που αναγνωρίζει ο Gustav Le Bon, *εγκαθίδρυσης χαρακτήρων* που θα ανταποκρίνονται σ' ένα καινούριο μοντέλο συμβίωσης που θα γεννηθεί μέσα απ' τη θυσία των ατομικών ελευθεριών προς όφελος του συλλογικού συμφέροντος σε μια δεδομένη στιγμή, αναδεικνύοντας όμως, σε δεύτερο χρόνο, μία ριζοσπαστική ατομοκεντρική λογική που θα σχετίζεται με την επιβίωση, πρώτα τη βιολογική και αργότερα με την κοινωνική. Οι αιτίες που μπορούν να πυροδοτήσουν μια τέτοια διαδικασία είναι τρεις, σύμφωνα με τον Γάλλο ιατρό. Η πρώτη είναι, η καλλιέργεια της αντίληψης του ανήκειν σε μια μαζική προσπάθεια που επιτάσσει συγκεκριμένες πρακτικές. Σ' αυτό το στάδιο η κοινωνία οριοθετείται κάτω από τα συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνει η πολιτεία (κοινωνική αποστασιοποίηση, μετακίνηση με άδεια, παραμονή στο σπίτι), τα οποία εφαρμόζονται οριζόντια ώστε, να υπάρχει η αίσθηση της ισότητας και της δικαιοσύνης. Έτσι, το άτομο ενδίδει στο ένστικτο της προάσπισης της ζωής του, περιοριζόμενο στο προσωπικό του καταφύγιο.

Η δεύτερη είναι αυτή, της *διανοητικής μεταδοτικότητας*, που καθορίζει τον προσανατολισμό στη συμμόρφωση καθώς, το συναίσθημα και οι πράξεις διαχέονται στην κοινωνία, δημιουργώντας μία ομοιογενή κουλτούρα σκέψης και δράσης. Η δημιουργία της κοινής εικόνας και της ορθής πρακτικής απέναντι στην πανδημία, μετατρέπει αυτόν που διαφοροποιείται σε εν δυνάμει «εχθρό» και υπονομευτή του συλλογικού συμφέροντος. Έτσι, το άτομο περιθωριοποιεί τις προσωπικές του ενστάσεις και υποτάσσεται ευκολότερα στις εκάστοτε οδηγίες. Πράγμα, που κλονίζει

³² Le Bon, G. (2004), *Ψυχολογία των Μαζών* (επιμ. μτφρ. Ι. Σ. Χριστοδούλου), Αθήνα: Ζήτρος. Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1895.

την κριτική του σκέψη απέναντι στην «ηγεσία» και τα μέτρα που αποφασίζει καθώς, αδυνατεί όλο και περισσότερο, να κατανοήσει αν αυτά αποσκοπούν στην υγειονομική προστασία ή συνδέονται με μία γενικότερη προσπάθεια καταστολής της κοινωνίας, όπως αυτή ορίζεται ως φορέας αιτημάτων. Ως αποτέλεσμα, στο τελικό στάδιο εμφανίζεται η *απώλεια της συνειδητής προσωπικότητας* του ατόμου, που είναι και η τρίτη αιτία γέννησης του χαρακτήρα της μάζας. Το άτομο αρχίζει να δέχεται αβίαστα τις άνωθεν επιταγές, έχοντας απωλέσει μεγάλο κομμάτι του δικαιώματός του στον αυτοκαθορισμό, ενώ, η χαλάρωση των κοινωνικών δεσμών επιδεινώνει την παθητικότητά του ως προς το τι συμβαίνει, και γιατί συμβαίνει.

Συμπερασματικά λοιπόν, ως προς το επίδικο της παρούσας ενότητας, θα λέγαμε ότι η ανάγνωση της κατάστασης εξαίρεσης στα πλαίσια της πανδημίας του νέου κορωνοϊού, μπορεί να γίνει σε δύο επίπεδα. Το ένα, είναι το καθαρά νομικό όπου, διαπιστώνεται η ύπαρξη του σαφούς κανονιστικού κώδικα εντός του οποίου μπορεί να κινηθεί η πολιτεία. Το δεύτερο, είναι το κοινωνιολογικό- φιλοσοφικό επίπεδο, στο οποίο τίθενται τα ερωτήματα, όπως αυτά του Agamben, για το εάν το πανδημικό σοκ υποβιβάζει την ανθρώπινη σκέψη και καλλιεργεί ένα απολίτικο πλάσμα, περιορισμένο στις βασικές λειτουργίες του παραγωγού (ως εργατικό δυναμικό) και του καταναλωτή, με στόχο να εξασφαλίζει τη βιολογική του ύπαρξη, χωρίς να ενδιαφέρεται για το πώς θα διατηρήσει τις κοινωνικές του επαφές, την επικοινωνία της γνώσης και του πολιτισμού, και ως «υπνωτισμένο» υποκείμενο θα υπακούει στους περιορισμούς και στην καταστολή που επιβάλλει ο «κυρίαρχος».

Βέβαια, το γεγονός ότι η πανδημία και τα παράγωγά της συμβαίνουν στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας όπου, τα θέσφατα και οι αυθεντίες τείνουν να αμφισβητούνται σε όλα τα επίπεδα, και της έκρηξης της τεχνολογικής διασύνδεσης, ενδεχομένως να αποθαρρύνει ένα τέτοιο σενάριο, λειτουργώντας αντίστροφα, ενεργοποιώντας τα ανταντακλαστικά της κοινωνίας για τη διεκδίκηση σημαντικών αλλαγών στον τρόπο οργάνωσης του κράτους, ιδιαίτερα σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας.

Πηγή εικόνας: Fosonline.gr

2.3 Η βιοπολιτική ως ακραία συνθήκη κυβερνησιμότητας

Το μέγαρο του Υπ. Υγείας επί της οδού Αριστοτέλους 17. Αθήνα.

Από τότε που οι άνθρωποι συγκρότησαν τις πρώτες οργανωμένες κοινότητες, οι αναγκαιότητες της συνύπαρξης, αλλά και η συσσώρευση της γνώσης, εκλογίκευσαν τη φυσική κατάσταση τού ανθρώπου, μέσα απ' την οριοθέτηση των βιολογικών αναγκών και των βεβαιοτήτων που έθετε ο θνητός βίος. Η ανάπτυξη κοινωνικών και πολιτισμικών προτύπων που σχετίζονταν με τη ζωή, την ασθένεια και τον θάνατο, έθεσε τις βάσεις γι' αυτό, που πολύ αργότερα, θα αναγνωριζόταν ως βιοπολιτική. Η βιοπολιτική ως έννοια είναι αυτή που χαρακτηρίζει τις εφαρμοσμένες πολιτικές, που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, τα οποία προκύπτουν όταν οι άνθρωποι συγκροτούν ένα συμβιωτικό σύνολο.

Όσο οι ανθρώπινες κοινωνίες αναπτύσσονται και μεγεθύνονται, επιβάλλονται ρυθμίσεις ώστε να επιτευχθεί η αρμονική ισορροπία μεταξύ των ατόμων που τις απαρτίζουν. Ο όρος της βιοπολιτικής πρωτοεμφανίστηκε το 1916, από τον Σουηδό Rudolph Kjellen, στο βιβλίο του *«Το Κράτος ως Μορφή Ζωής»*, όπου περιέγραψε το κράτος ως μία βιολογική μονάδα, αντί για έναν πολιτικό σχηματισμό ετερόκλητων ατόμων στη βάση ενός κοινωνικού συμβολαίου (Γιαλκέτσης, 2020). Η σημαντικότερη όμως συμβολή στον καθορισμό τού τι είναι βιοπολιτική έγινε, αναμφίβολα, από τον Γάλλο φιλόσοφο Μισέλ Φουκώ. Για να κατανοήσουμε το ακριβές αντικείμενο της βιοπολιτικής και το πώς αυτή έρχεται σήμερα να επικαθήσει ως βασικό στοιχείο της συζήτησης που έχει προκαλέσει η πανδημία, πρέπει να ανατρέξουμε στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες ο άνθρωπος ως ιστορικό υποκείμενο, αποτίναξε τον «ζυγό» του πρωτογονισμού ως αποτέλεσμα της εξέλιξης του πνεύματος και της κοινωνικότητας.

Αφ' ης στιγμής ο άνθρωπος έσπασε τα δεσμά της φύσης, άρχισε να επανανοηματοδοτεί τις ορίζουσες του βιογραφικού του πλαισίου, που έως τότε περιοριζόταν στις φυσικές ανάγκες και τη βιολογική του αναπαραγωγή. Η νομοτελειακή υπόσταση της ζωής ανατρέπεται καθώς, αναπτύσσονται οι φιλοσοφικές και επιστημονικές έννοιες, η τέχνη και ο πολιτισμός. Αναπόφευκτα, κάνουν την εμφάνισή τους και πρακτικές βελτίωσης της ζωής, με στόχο να απαλλάξουν τον άνθρωπο από την ασθένεια και τον πόνο. Παράγοντες που περιορίζαν τον δημιουργικό

του βίου. Έτσι, η θεραπεία, και γενικότερα η ιατρική επιστήμη αναπτύχθηκαν για να υπηρετήσουν αυτήν τη διαφορετική αντίληψη για το ζῆν.

Ωστόσο, η διεύρυνση της επιστημονικής γνώσης γύρω από το ανθρώπινο σώμα και τους βιολογικούς παράγοντες, επηρέασε την κοινωνικοπολιτική σκέψη, επιτρέποντας την παρέμβαση από τα πάνω με βιολογικούς όρους. Αποτέλεσμα αυτού ήταν, η *αναδοχή* από την εξουσιαστική αρχή της ίδιας της υπόστασης του έμβιου όντος-ανθρώπου, η οποία προσδιόρισε ιστορικά τις σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Ουσιαστικά αυτό σημαίνει ότι, τα ζητήματα της ζωής και του θανάτου κατέστησαν αντικείμενο διαχείρισης από μηχανισμούς εξουσίας, κάτι που επέβαλλε μία τομή στην ιστορία της κοινωνικής εξέλιξης καθώς, αμφότερα έπαψαν να λογίζονται ως φυσικά φαινόμενα, που λειτουργούν έξω από την πολιτική διαδικασία. Η δυνατότητα εμπλοκής της εξουσίας και εφαρμογής ρυθμιστικών πολιτικών στο πεδίο της έμβιας υπόστασης, απελευθέρωσε τεράστιες δυναμικές στην κοινωνική οργάνωση, αναδεικνύοντας τη βιοεξουσία σε παράγοντα ελέγχου όλων των πτυχών της ζωής με πολλαπλές ιστορικές εκφάνσεις.

Ο Φουκώ ορίζει τη βιοπολιτική ως, *τον τρόπο εξορθολογισμού των προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπίσει η διακυβερνησιακή πρακτική σχετικά με, την υγεία, την υγιεινή, τη γεννητικότητα, τη μακροζωία και τις φυλές, που προέκυπταν μέσα από το συγκροτημένο σύνολο ζώντων ανθρώπων* (Κοντιάδης, 2020 β). Η θεσμική απάντηση στα παραπάνω ήρθε με τη γέννηση του έθνους-κράτους και την υλοποίηση πολιτικών πρόνοιας, απ' τον 19^ο αιώνα και μετά. Η νέα εξουσία δεν ενδιαφέρεται πλέον να ελέγξει τις μεμονωμένες συμπεριφορές των ατόμων, αλλά παρεμβαίνει με μία ολική προσέγγιση στο κοινωνικό σώμα, που πλέον χαρακτηρίζεται ως Έθνος ή Λαός με ενιαία ταυτότητα. Σ' αυτό το εγχείρημα, οι μηχανισμοί της βιοπολιτικής αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την οικοδόμηση ενός ισχυρού και υγιούς κράτους, με πολίτες που θα πράττουν για να υπηρετούν τις αναγκαιότητές του, χρησιμοποιώντας ακόμα και την ίδια τους τη βιολογική φύση. Έτσι, η γέννηση ενός παιδιού δεν αποτελεί απλά μια ελεύθερη επιλογή δύο ατόμων, αλλά συνδέεται άμεσα με τις δημογραφικές ανάγκες του κράτους, και αποτελεί «άτυπη υποχρέωση». Ο «υγιεινός τρόπος ζωής», γίνεται πρότυπο ορθής κοινωνικής συμπεριφοράς καθώς, συνδέεται άμεσα με την περίθαλψη και τις δαπάνες υγείας. Η ασθένεια, γίνεται αντικείμενο διαχείρισης των συστημάτων υγείας και της επιστήμης, ενώ τέλος, ο θάνατος αναγνωρίζεται και πιστοποιείται από το κράτος ως η τελευταία πράξη αναγνώρισης της πολιτικής υπόστασης του ατόμου. Ο βαθμός ο οποίος, όλες οι παραπάνω φάσεις της ζωής

συνδέονται με την κρατική γραφειοκρατία, σχετίζεται και με την ιδεολογικοπολιτική οργάνωση ενός κράτους.

Για τη φιλελεύθερη σκέψη, ο συνδυασμός κρατικού παρεμβατισμού και ατομικής ελευθερίας αποτελεί ένα πολιτικό παράδοξο καθώς, η προστασία της τελευταίας εγγράφεται ως βασική προϋπόθεση για την οργάνωση της κοινωνίας (Δουζίνας, 2020 β). Εφόσον λοιπόν, τα ατομικά δικαιώματα και οι ελευθερίες προστατεύονται και αναγνωρίζονται ως χαρακτηριστικό της αυτόνομης δράσης του ατόμου, το οποίο είναι σε θέση να ερμηνεύσει τις συνθήκες που επικρατούν στο κοινωνικό περιβάλλον και να πράξει ανάλογα με το τι ωφελεί περισσότερο το ίδιο, οι κρατικές πολιτικές πρέπει να εφαρμόζονται με τρόπο τέτοιο, που να μη θίγει αυτήν τη διαπίστωση. Ως εκ τούτου, η κύρια επιδίωξη του κράτους είναι να διαμορφώσει τις συνθήκες του κοινωνικού περιβάλλοντος, προσανατολίζοντας τα ιδιαίτερα συμφέροντα στη βάση αντικειμενικών σκοπιμοτήτων.

Στον αντίποδα αυτού βρίσκεται η θεωρητική προσέγγιση του κρατισμού, που αναιρεί την ωφελμιστική φύση του ατόμου και θέτει το συλλογικό/ κοινωνικό συμφέρον σε υψηλότερο επίπεδο με απαράβατους όρους. Στα πλαίσια αυτού του σχήματος, η εξουσία ασκείται, είτε μέσω μιας προσωποπαγούς δικτατορίας, με κορπορατιστικούς μηχανισμούς (βλ. Ναζισμός) είτε μέσω μιας *ταξικής συμμαχίας* (Καλτσώνης, 2015), η οποία είναι αποτέλεσμα μιας επαναστατικής διαδικασίας από τα κάτω (βλ. Σοσιαλισμός). Οι δύο αυτές περιπτώσεις, προερχόμενες από εντελώς διαφορετικές αφετηρίες, επιδιώκουν έναν κοινωνικό μετασχηματισμό που θα σαρώσει τους παραδοσιακούς συσχετισμούς, διαμορφώνοντας έναν φορέα μαζικής δράσης που θα ταυτίζει το συλλογικό με το ατομικό συμφέρον, μέχρις ότου το άτομο να μην υφίσταται καμία εσωτερική σύγκρουση ως προς το δεύτερο. Στην ουσία το ατομικό συμφέρον τείνει να εκμηδενιστεί.

Η σύντομη αναφορά στις παραπάνω θεωρίες ιδεολογικοπολιτικής συγκρότησης ενός κράτους και μιας κοινωνίας, αποσαφηνίζει τους τρόπους παρεμβατισμού και ελέγχου των κυβερνωμένων, και ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη βιοπολιτική προσφέρει το σημείο εκκίνησης για την κατανόηση της φύσης, αλλά και του σκοπού, των προνοιακών και των *προληπτικών* πολιτικών όταν επικρατεί μία ακραία συνθήκη, όπως αυτή της πανδημίας.

Η περίοδος της πανδημικής κρίσης, προκάλεσε τη συγγραφή μίας πληθώρας άρθρων και αναλύσεων για τον τρόπο με τον οποίο επικαιροποιήθηκε η θεωρία της βιοπολιτικής αφού, τα πρωτοφανή μέτρα που έχουν ληφθεί από τις κυβερνήσεις

αποτελούν ταυτόχρονα και τη μεγαλύτερη σε κλίμακα προσπάθεια πειθάρχησης της συμπεριφοράς, και εκτεταμένου ελέγχου του κοινωνικού φάσματος (Δουζίνας, 2020 β). Ασχέτως από τον ιδεολογικό προσανατολισμό των κοινωνιών, η μολυσματική επίδραση του νέου κορωνοϊού τις φέρνει απέναντι από ένα βασικό και αντικειμενικό πρόβλημα, που χαρακτηρίζει διαχρονικά όλες τις μολυσματικές ασθένειες, κι αυτό δεν είναι άλλο από τον εντοπισμό και την απομόνωση αυτών που νοσούν.

Η κατασταλτική δράση για τον περιορισμό μιας ασθένειας που «σημαδεύει» τον νοσούντα δίνει τη δυνατότητα διαχείρισης του προβλήματος στη βάση μιας απλής διαίρεσης του πληθυσμού, σ' αυτούς που νοσούν και σ' αυτούς που είναι υγιείς. Για παράδειγμα, η αντιμετώπιση της λέπρας κατά τους προηγούμενες αιώνες, βασίστηκε στον *δυαδικό διαχωρισμό* του πληθυσμού. Τα λεπροκομεία υπήρξαν για πολλά χρόνια τόποι εξοβελισμού και απομόνωσης, ως εξατομικευμένες κατανομές στο χώρο, περιορίζοντας τον παρεμβατισμό της βιοπολιτικής στο χανσενικό άτομο. Αυτό, άλλαξε, κατά τον Φουκώ, όταν τη λέπρα διαδέχθηκε η πανώλη. Μία ασθένεια άκρως μεταδοτική, χωρίς εμφανή σημάδια, όπου ο καθένας μπορούσε να είναι φορέας και μολυντής (Κακολύρης, 2020). Έτσι, η περίπτωση της πανώλης είναι αυτή που γενικεύει, ως μηχανισμό καταπολέμησής της, την *πειθάρχηση*. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αναπτύσσεται η έννοια της συνεχούς επιτήρησης επί των σωμάτων όλων των ανθρώπων σε πραγματικό χρόνο ώστε, να διαπιστώνεται πού ακριβώς κινούνται στον κοινωνικό πλέον χώρο. Ο χώρος και ο χρόνος κίνησης τού ατόμου είναι αυστηρά καθορισμένος, απαγορεύοντας τις «άσκοπες» μετακινήσεις. Το άτομο είναι υποχρεωμένο να κινείται μέσα σ' έναν νοητό εγγεγραμμένο κάναβο³³ με σημεία εκκίνησης και προορισμού, ούτως ώστε να ελέγχονται οι ροές και οι διαδρομές μετάδοσης της νόσου. Όπως με την πανώλη, έτσι και με την COVID-19 τα ακραία αναγκαστικά μέτρα καραντίνας και απομόνωσης μας οδηγούν στο επίπεδο της *βιοπολιτικής του πληθυσμού*, θέτοντας υπό αίρεση την ιδέα του ελεύθερου ανθρώπου (Δρίτσας, 2020).

Η πρώτη χώρα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει τον SARS-CoV-2 ήταν η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Γενικά, οι χώρες της Ασίας έχουν μία σχετική εμπειρία αντιμετώπισης επιδημικών εξάρσεων. Τα στελέχη της Γρίπης των Πτηνών, αλλά και

³³ Ο κάναβος είναι όρος της τοπογραφίας και της πολεοδομίας και χαρακτηρίζει, *γεωμετρικό σχήμα ενός δικτύου τετραγώνων πάνω σε χάρτη* για την κατάτμηση του εδάφους/ χώρου βάσει ορθογώνιων συντεταγμένων (enacademic.com).

οι ιοί SARS και MERS, εντοπίστηκαν και περιορίστηκαν, κυρίως στην Κίνα, την Ιαπωνία και τη Νότια Κορέα, με τη χρήση προστατευτικής μάσκας και απομόνωσης των κρουσμάτων. Πρακτικές που ήταν αρκετά διαδομένες στην κουλτούρα συμπεριφοράς του πληθυσμού των χωρών αυτών. Η περίπτωση του νέου κορωνοϊού όμως, φάνηκε από την αρχή ότι θα ήταν αρκετά διαφορετική απ' τις προηγούμενες. Από πολύ νωρίς, οι κινεζικές αρχές εφάρμοσαν ένα σχέδιο έκτακτης ανάγκης, το οποίο φαινόταν δυσανάλογα αυστηρό σε σχέση με τα επιδημιολογικά δεδομένα καθώς, με μόλις 40 θανάτους σε πληθυσμό άνω του ενός δισεκατομμυρίου, τέθηκαν σε καραντίνα περίπου 60.000.000 άνθρωποι σε πόλεις και χωριά της επαρχίας Χουμπέι. Η αποκοπή της συγκεκριμένης επαρχίας ή και άλλων εστιών μετάδοσης από την υπόλοιπη επικράτεια ωστόσο, συνοδεύτηκε κι από μία άνευ προηγουμένου εφαρμογή της τεχνολογίας παρακολούθησης. Σε διαπίστωσή του, το Ευρωπαϊκό Εργαστήριο Πολιτικής Πρόβλεψης (LEAP) ανέφερε ότι, η Κίνα εφάρμοσε ένα εξελιγμένο σύστημα δικτύου βιντεο-παρακολούθησης 400 εκατομμυρίων καμερών, μαζί με μεθόδους κοινωνικής συμμόρφωσης, με φυσική επιτήρηση από *εθελοντές* πολίτες στις γειτονιές για την τήρηση των μέτρων (Zibechi, 2020), ενώ επιστρατεύτηκαν ακόμα και *drones* που επιχειρούσαν μέχρι και σε μεμονωμένες περιπτώσεις ανθρώπων που κινούνταν στους δρόμους, εκπέμποντας συστάσεις για παραμονή στο σπίτι.

Σε προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκε ότι, ο τρόπος εφαρμογής κατάστασης εκτάκτου ανάγκης και του δικαίου που την ακολουθεί, σχετίζεται και με την κουλτούρα αντίληψης της εκάστοτε κοινωνίας για το πώς εφαρμόζεται το δίκαιο εν γένει και για τη λειτουργία των θεσμών. Η Κίνα ως ένα *«σοσιαλιστικό κράτος δικαίου»* (Καλτσώνης, 2019), βασίζεται σε μία κοινωνία όπου, η συνολική αντίληψη προωθεί την οικοδόμηση της κοινωνικής συναίνεσης (Καλτσώνης, 2016) ως προς τις αποφάσεις της ηγεσίας. Η πολιτική αυτή ταύτιση κοινωνίας και ηγεσίας, δεν αφήνει ιδιαίτερα περιθώρια για αποκλίνουσες συμπεριφορές, ειδικότερα όταν αυτές υιοθετούνται στα πλαίσια του «αγώνα» του «λαϊκού κράτους» να αποτρέψει μια γενικευμένη απειλή, κάτι που κατοχυρώνεται και συνταγματικά καθώς, το Άρθρο 54 του κινεζικού Συντάγματος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι πολίτες, *«δεν πρέπει να έχουν συμπεριφορά που βλάπτει την ασφάλεια, την τιμή και τα συμφέροντα της πατρίδας»* (Καλτσώνης, 2019). Επομένως, γίνεται σαφές ότι μέσα σ' ένα τέτοιου τύπου κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, η ατομικότητα ως έννοια είναι αρκετά ασαφής, ακόμα και σε ζητήματα που άπτονται των επιλογών που επιθυμεί να κάνει ο καθένας, για το πώς θα μεταχειριστεί το σώμα του και τη ζωή του.

Ενδεχομένως, η ανταπόκριση της Κίνας στην επιδημία να είχε πολύ λιγότερη σημασία, αν, πρώτον, δεν εφαρμόζονταν ανάλογα μέτρα περιορισμού από τις χώρες της φιλελεύθερης Δύσης, και δεύτερον, αν η Κίνα δεν ήταν αυτό που είναι σήμερα, δηλαδή, μία χώρα με αλματώδη οικονομική ανάπτυξη, τεράστιο όγκο παραγωγής και συνεχώς αυξανόμενη γεωπολιτική επιρροή. Αυτά τα δύο στοιχεία αν και φαινομενικά ασύνδετα, ίσως είναι τα σημεία της αρχής μιας νέας εποχής για τον καπιταλισμό –που εκφράζεται μέσα απ’ την αστική δημοκρατία- σε παγκόσμια κλίμακα, που καλείται πλέον να ελέγξει ένα ασυμβίβαστο πλήθος πολιτών, το οποίο καταργεί τις σταθερές της εξουσίας, αμφισβητεί παραδεδεγμένες αλήθειες, επικοινωνεί ταχύτατα, συσπειρώνεται και αποσυσπειρώνεται συνεχώς, σε συνδυασμό με κρίσιμες καταστάσεις, που προκαλούν ανισότητες και κοινωνικές συγκρούσεις. Γι’ αυτό, η πανδημία ίσως αποτελεί την ιστορική ευκαιρία της *Ερυθράς Κίνας*, να προτείνει το δικό της μοντέλο κοινωνικοοικονομικής συγκρότησης στον κόσμο ως μία χώρα, που οι προβλέψεις τη θέλουν να είναι πρώτη οικονομική δύναμη παγκοσμίως ως το 2028.

Ο συνδυασμός, επιτήρησης, πειθαρχίας και φόβου είναι τρία στοιχεία εξαιρετικά χρήσιμα για τις κυρίαρχες οικονομικές ελίτ, που αποσκοπούν να συγκρατήσουν τις μάζες σε καιρούς που το οικονομικό και πολιτικό status quo αποσταθεροποιείται εξαιτίας επαναλαμβανόμενων κρίσεων. Η ταυτόχρονη συνύπαρξη των παραπάνω παραγόντων θα μπορούσε να οργανώσει πλέον την κοινωνία στη βάση πειθαρχικών σχέσεων, οι οποίες θα εμπίπτουν σε κανονιστικούς κώδικες, που θα διεισδύουν μέχρι και τις πιο μικρές λεπτομέρειες της ύπαρξης του ατόμου, και θα ελέγχονται από μια αυστηρή ιεραρχία που θα διασφαλίζει τη σταθερότητα και τη λειτουργία της εξουσίας (Κακολύρης, 2020).

Για τον σύγχρονο βιομηχανικό- τεχνολογικό καπιταλισμό, το κύριο ζητούμενο είναι να εξασφαλίσει τις συνθήκες ύπαρξης ενός εργατικού δυναμικού με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά όπως, η ευελιξία, η επιδεξιότητα και η προσαρμοστικότητα. Ο σύγχρονος εργαζόμενος, πρέπει να είναι σε θέση να επιμορφώνεται συνεχώς, να αλλάζει εργασιακά περιβάλλοντα, να είναι ανά πάσα στιγμή διαθέσιμος και να περιορίζει τις επιθυμίες του ώστε, να ανταποκρίνονται στις «ανταγωνιστικές» μισθολογικές απολαβές. Για να επιτευχθεί αυτό, χρειάζεται μία καταλυτική κρατική παρέμβαση, η οποία, αρχικά, θα απομονώσει το εργατικό δυναμικό από ενδεχόμενες ομαδοποιήσεις συμφερόντων, και στη συνέχεια θα έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει, αναδομώντας τους *βιοκόσμους* των ανθρώπων, εντός των οποίων γεννιούνται, μεγαλώνουν, κοινωνικοποιούνται κι εκπαιδεύονται (Αλεξίου,

2017). Αυτή η εφαρμοσμένη «πολιτική οικονομία» της ζωής έρχεται να επιταχύνει τη μετάβαση από τον *homo economicus* στον *homo sacer*, που ως κοινωνικό υποκείμενο του ύστερου καπιταλισμού θα αποτελεί, από τη μία, απλή αριθμητική μονάδα, χωρίς ιδιαίτερη αξία, ενταγμένη στα μοντέλα πληθυσμιακών πολιτικών (που θα αφορούν, τη γεννητικότητα, την υγεία, την εργασία), κι από την άλλη, μία μονάδα εγγραφής επιθυμιών και αναγκών, που θα του δημιουργούν ένα αίσθημα ελευθερίας, ελπίδας και δημιουργικότητας, με μηδαμινές πιθανότητες εκπλήρωσης (Δουζίνας, 2020 α).

Εν κατακλείδι, αυτό που σίγουρα γίνεται κατανοητό μέσα από τα παραπάνω σχετικά με τους μηχανισμούς της βιοπολιτικής, που αναπτύσσονται και χρησιμοποιούνται από την εξουσία –με όποια μορφή κι αν εκφράζεται πολιτικά- είναι ότι, αν και η κατάσταση εξαίρεσης και η πανδημία κάποια στιγμή θα αποτελούν παρελθόν, τα κοινωνικά κατάλοιπά τους θα έχουν καταδείξει τα όρια της κυριαρχίας, αλλά και τα όρια των αντανακλαστικών της κοινωνίας.

ΕΑΝ
πρέπει να βγούμε από το σπίτι

- Πλένουμε τα χέρια μας συχνά και σχολαστικά.
- Δεν αγγίζουμε στόμα, μύτη, μάτια.
- Βήσουμε και φτερνιζόμαστε στον αγκώνα ή σε καρτομάντηλο.
- Κρατάμε 1,5-2 μέτρα απόσταση από όλους.
- Αποφεύγουμε μέρη με συνωστισμό.
- Αποφεύγουμε χειραψίες.
- Αερίζουμε τους χώρους.
- Με το παραμικρό σύμπτωμα ίωσης μένουμε στο σπίτι.

ΜΕΝΟΥΜΕ ΑΣΦΑΛΕΙΣ

ΔΙΑΤΗΡΟΥΜΕ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΜΑΣ ΚΑΘΑΡΑ

ΦΟΡΑΜΕ ΜΑΣΚΑ

ΤΗΡΟΥΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

ΠΡΟΤΙΜΟΥΜΕ ΤΙΣ ΑΝΕΠΑΡΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΞΕΣ

2.4 Το ταξικό πρόσημο της πανδημίας

Όταν μια ασθένεια προσβάλλει ένα έμβιο πλάσμα, μελετάται απλά ως περίπτωση της βιολογίας, ως φυσικό φαινόμενο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως, η ευαλωτότητα του προσβεβλημένου οργανισμού, η ανθεκτικότητα του παθογόνου μικροοργανισμού ή οι συνθήκες του περιβάλλοντος που λαμβάνει χώρα το φαινόμενο. Αυτά είναι τα στοιχειώδη ερωτήματα που διερευνώνται στο πεδίο των βιοεπιστημών. Όταν όμως ο οργανισμός που προσβάλλεται από την ασθένεια είναι ο άνθρωπος τότε, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία σειρά άλλων ερωτημάτων, κοινωνικής φύσεως, καθώς οι άνθρωποι *συναγελάζονται* βάσει πολύπλοκων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων, δομώντας ιεραρχίες, εξουσιαστικά σχήματα και διαστρωματώσεις. Έτσι, μια ασθένεια που λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις μέσα στην κοινότητα, εξελίσσεται από ένα κατ' εξοχήν μη πολιτικό φαινόμενο, σε παράγοντα αποσταθεροποίησης των εύθραυστων ισορροπιών, της κοινωνικής κατανομής των πληθυσμών και της συμμετοχής στις κοινωνικές διαδικασίες (Παπαδοπούλου, 2020). Οι πανδημίες διαχρονικά, και σε συνάρτηση με την εποχή τους, έδιναν ώθηση στις κοινωνικές μεταβολές, οξύνοντας τις ανισότητες που διατρέχουν τις κοινωνίες, κι αυτό γιατί, ο αστάθμητος παράγοντας μιας ασθένειας έχει εντελώς διαφορετικές επιπτώσεις από άτομο σε άτομο, ανάλογα με το πού αυτό βρίσκεται στην κοινωνική διαστρωμάτωση, πράγμα που επηρεάζει άρδην τις δυνατότητες βιοπορισμού του.

Η σημερινή πανδημία της COVID-19 είναι σαφές ότι έχει σοβαρό κοινωνικό αντίκτυπο, που δεν περιορίζεται μόνο στην ποιότητα της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας που μπορεί να έχει ο καθένας, αλλά διευρύνεται και με τα μέτρα περιορισμού των οικονομικών δραστηριοτήτων που, όπως είναι φυσικό, τα αποτελέσματα που παράγουν επηρεάζουν πολύ περισσότερο τα μεσαία και χαμηλά κοινωνικά στρώματα, ενώ οι κυρίαρχες οικονομικές ελίτ, φαίνεται να συγκρατούν τα οικονομικά τους μεγέθη. Γεγονός, που καταδεικνύεται μέσα κι από τις εκθέσεις της Oxfam³⁴ για το δυσανάλογο κοινωνικό αποτύπωμα της πανδημίας.

Μία απ' τις βασικές παρατηρήσεις της συγκεκριμένης μη κυβερνητικής οργάνωσης που δημοσιεύθηκε για το 2020 είναι ότι, οι δέκα πλουσιότεροι άνθρωποι

³⁴ Η Oxfam International ιδρύθηκε το 1995, και αποτελεί μία διεθνής ομοσπονδία 20 διαφορετικών μη κυβερνητικών οργανώσεων, και έχει παρουσία σε πάνω από 90 χώρες με στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας και των ανισοτήτων (oxfam.org).

στον κόσμο αύξησαν τις περιουσίες τους κατά 540 δισεκατομμύρια δολάρια ως τον Μάρτιο, και ταυτόχρονα, 200 έως 500 εκατομμύρια άνθρωποι προστέθηκαν σ' αυτούς που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας (Βασιλά, 2021). Η μεγέθυνση ενός τέτοιου οικονομικού και κοινωνικού χάσματος σε παγκόσμιο επίπεδο, σε περίοδο πανδημίας καταδεικνύει τη στενή σχέση των πρακτικών διαχείρισης της υγειονομικής κρίσης με τη φτωχοποίηση, κυρίως μέσω της αναστολής της εργασίας σε οικονομικούς τομείς που απασχολούν εκατομμύρια ανθρώπους. Αυτή η ανισορροπία που χαρακτηρίζει το οικονομικό αποτύπωμα της πανδημίας, σε συνδυασμό και με τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες στις χώρες ανά τον κόσμο, αυξάνει τον κίνδυνο για σοβαρές κοινωνικές συγκρούσεις τα επόμενα χρόνια, ως αποτέλεσμα της επόμενης κρίσης, της οικονομικής, με διαστάσεις που ακόμα είναι απροσδιόριστες.

Ωστόσο, τα δεδομένα που έχουν προκύψει μέχρι σήμερα αποδεικνύουν ότι, η διαχείριση του οικονομικού και κοινωνικού κόστους από την πανδημία θα χρειαστεί τουλάχιστον μια δεκαετία ώστε, να επέλθει ισορροπία στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, ή ακόμη και 30 χρόνια για χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου όπως, της Αφρικής και της Νοτιοανατολικής Ασίας ή της Μέσης Ανατολής. Πέραν όμως, των ποσοτικών στοιχείων, αυτό που δίνει στην παρούσα πανδημία σαφές ταξικό πρόσημο είναι, ο τρόπος αντιμετώπισης από τις κυβερνήσεις, της πιθανής διασποράς της στην κοινότητα ανάλογα με τα κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά.

Η συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα έγκειται στο γεγονός ότι, η έμφαση για τον περιορισμό του ιού δίνεται στην καταστολή και στον περιορισμό του ατόμου, αντί της ενίσχυσης των πολιτικών πρόνοιας και της υγειονομικής αναβάθμισης των περιοχών που χαρακτηρίζονται από χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Η οργάνωση των σύγχρονων οικονομιών βάσει των αρχών του νεοφιλευθερισμού, θέτει εξ αρχής το προαπαιτούμενο της σχεδιαζόμενης πολιτικής, δηλαδή, τη στάθμιση κόστους- οφέλους στα πλαίσια της ετεροβαρούς σχέσης δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος. Το σύνθημα της πολιτικής αντιμετώπισης της πανδημίας, «*Μένουμε Σπίτι – Μένουμε Ασφαλείς*», σε καμία περίπτωση δεν είναι ουδέτερο ως προς την εφαρμογή του. Αντιθέτως, το περιεχόμενό του είναι πυκνό, με βαθιές κοινωνικές προεκτάσεις καθώς, οι διαχωρισμοί γίνονται ακόμα πιο εμφαντικοί στο κοινωνικό σύνολο. Αυτές οι κοινωνικές προεκτάσεις είναι που μετατρέπουν την υγειονομική, κατά βάση, κρίση σε εθνική κρίση και κρίση ασφάλειας.

Επομένως, από τη στιγμή που ένα κράτος αντιμετωπίζει μία *κρίση ασφάλειας*, οι μηχανισμοί του επικεντρώνονται στην επιβολή της τάξης. Πρωτίστως, σε περιόδους

αποσταθεροποίησης η επισφάλεια διαπιστώνεται στο ενδεχόμενο της διέγερσης των «επικίνδυνων τάξεων», που διαβιούν υπό συνθήκες υποβαθμισμένου κοινωνικού περιβάλλοντος όπως, η στέγαση και η εργασία. Από τότε που ο Ένγκελς³⁵ διαπίστωνε ότι, *οι εργατικές συνοικίες του Ιστ-Εντ, είναι εστίες λοιμοδών νόσων, και τις χαρακτήριζε, ως τις πιο φρικτές σπηλιές και τρύπες όπου ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κλείνει κάθε νύχτα τους εργάτες* (Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, 2020), φαίνεται ότι τα ουσιώδη ζητούμενα της πλειοψηφίας του εργατικού δυναμικού είναι ακόμα ανεκπλήρωτα, και η πανδημία μπορεί να αποτελέσει τη θρυαλίδα για μια νέα συγκρουσιακή αναμέτρηση για διεκδίκηση κοινωνικών αιτημάτων.

Η πιθανότητα μιας τέτοιας εξέλιξης, είναι που κάνει τις κυρίαρχες πολιτικές και οικονομικές ελίτ, να επενδύουν, αφενός σε μια πολιτική επιδοματικού χαρακτήρα αφετέρου στη στρατιωτικοποίηση της κρίσης. Η πρώτη, έχει στόχο την επίτευξη ενός σχετικού κοινωνικού κατευνασμού, και η δεύτερη, στην εμπέδωση της επιβολής του νόμου και της επιτήρησης ως τιμωρητικό μέσο, προς αποφυγή *υπονομευτικών κινήσεων* του πλήθους. Τα στοιχεία που μας οδηγούν σ' αυτό το συμπέρασμα προέρχονται από τον τρόπο κινητοποίησης του διεθνούς κεφαλαίου, αλλά και από τον τρόπο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων.

Όταν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κήρυξε επίσημα την πανδημία του νέου κορωνοϊού, οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί και οι εθνικές κυβερνήσεις απελευθέρωσαν θηριώδη ποσά για την αντιμετώπιση της κρίσης. Συγκεκριμένα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο δέσμευσε το ποσό των 50 δισεκατομμυρίων δολαρίων, για την ενίσχυση χωρών που βρίσκονται σε οικονομική δυσπραγία, ενώ παρόμοια είναι και η κατεύθυνση της Παγκόσμιας Τράπεζας. Επίσης, ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM) ανακοίνωσε την ενίσχυση των χωρών- μελών με ποσά που αντιστοιχούν στο 2% του ΑΕΠ κάθε μίας ξεχωριστά. Παράλληλα, τα προγράμματα ρευστότητας που υλοποιούνται από τις κεντρικές τράπεζες ανά τον κόσμο, αγγίζουν το ύψος των 5,8 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Συνολικά, περίπου το 4% του παγκόσμιου ΑΕΠ έχει στραφεί στην αντιμετώπιση της πανδημίας και των συνεπειών της (Καραμούζης, 2020).

Εντούτοις, είναι δύσκολο να εντοπίσει κανείς πώς τα χρήματα αυτά, έχουν ως κύριο στόχο την υγειονομική προστασία των πληθυσμών. Αυτό συμβαίνει γιατί, τα ποσά αυτά διοχετεύονται με γνώμονα την εξισορρόπηση της αγοράς, μέσω της

³⁵ Βλ. Ένγκελς, Φ. *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία*.

ενίσχυσης της ρευστότητας επιχειρήσεων και εργαζομένων, σε μια προσπάθεια συγκράτησης του ιδιωτικού χρέους σε διαχειρίσιμα επίπεδα. Ένα χρέος, που διογκώνεται από τα μέτρα αναστολής της εργασίας και λειτουργίας των επιχειρήσεων. Από την άλλη, η πολιτική που ακολουθείται στο πεδίο της πρόνοιας, περιορίζεται στην ανάσχεση της συνεχιζόμενης υποβάθμισης των δημοσίων συστημάτων υγείας, σε σημείο όμως που αυτά να μην ανακαταλαμβάνουν ζωτικό χώρο από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Γι' αυτό και η βιωσιμότητά τους στηρίζεται στην *ατομική ευθύνη* των πολιτών, οι οποίοι περιοριζόμενοι θα αποφύγουν τη νόσηση και δε θα χρειαστούν νοσηλεία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, η συνεχής άνωθεν επίκλησή της εκπορεύεται απ' την αγωνία των κυβερνόντων να μην αναζητηθούν μαζικά, οι σχεδόν ανύπαρκτες υπηρεσίες υγείας που επιβάλλει η έννοια του κράτους πρόνοιας ως υποχρέωση απέναντι στους πολίτες, παρά από την αγωνία για οικοδόμηση *κοινωνικής αλληλεγγύης* μεταξύ των κυβερνωμένων. Παρακάτω αναφέρονται τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα ταξικού διαχωρισμού του πληθυσμού με αφορμή την πανδημία.

Το «μοντέλο της Μαδρίτης»: Στις 20 Σεπτεμβρίου 2020, οι κάτοικοι των Νοτίων προαστίων της ισπανικής πρωτεύουσας ήρθαν αντιμέτωποι με τις αποφάσεις της τοπικής περιφερειακής κυβέρνησης, που έθετε κατ' εξαίρεση αυστηρές απαγορεύσεις στις περιοχές αυτές λόγω *επιδημιολογικής επιβάρυνσης*. Τα επιδημιολογικά δεδομένα που επικαλέστηκε η τοπική κυβέρνηση (σ.σ. ελέγχετε από το Λαϊκό Κόμμα) έδιναν 1.000 νέα κρούσματα ανά 100.000 κατοίκους (η υψηλότερη αναλογία από τον Ιούλιο του ίδιου έτους). Έτσι, οι μόνες μετακινήσεις που επιτράπησαν ήταν αυτές για λόγους υγείας, τροφοδοσίας, εξαιρετικούς οικογενειακούς λόγους και εργασίας, κι αυτές όχι χωρίς έγγραφη άδεια των αστυνομικών αρχών. Οι δημόσιοι υπαίθριοι χώροι έκλεισαν, και απαγορεύτηκε η συγκέντρωση άνω των έξι ατόμων σε όλους τους χώρους, ιδιωτικούς και δημόσιους. Αυτά τα μέτρα επιβλήθηκαν σε μία περιοχή όπου, η ανθρωπογεωγραφία της αποτελείται κυρίως από, εργάτες, μετανάστες και νέους σπουδαστές (850.000 κάτ.). Όλα αυτά συνέβαιναν σε αντίθεση, με τις Βόρειες εύπορες περιοχές της μητροπολιτικής περιφέρειας (Νικολόπουλος, 2020).

Η περίπτωση της Δυτικής Αττικής: Κατ' αναλογία με τη Μαδρίτη, λειτούργησε και η απόφαση για *lockdown* σε περιοχές της Δυτικής Αττικής. Οι περιοχές αυτές συγκεντρώνουν το 1/3 της συνολικής βιομηχανικής δραστηριότητας της χώρας, και συγκεκριμένες *πληθυσμιακές ιδιαιτερότητες* (συνοικισμούς Ρομά). Η απόφαση της κυβέρνησης ελήφθη τον Δεκέμβριο του 2020, έπειτα από τη διαπίστωση ότι, τα ενεργά κρούσματα ήταν 30,6/ 100.000 κάτ. Τα μέτρα που ακολούθησαν ήταν: Απαγόρευση

κυκλοφορίας από τις 18:00 έως τις 05:00, κλείσιμο των καταστημάτων λιανεμπορίου και κλείσιμο των δημοσίων χώρων, για επτά ημέρες, με εξέταση παράτασης. Εντούτοις, δεν υπήρξε καμία κρατική παρέμβαση, για έλεγχο στους χώρους εργασίας ή αποσυμφόρηση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, όπου η μαζικότητα και ο συνωστισμός είναι δεδομένος (Μαυροειδής, 2020).

Ο «προνοιακός σοβινισμός» του Ισραήλ: Έως σήμερα (17 Φεβ. 2021), το Ισραήλ έχει εμβολιάσει το 79,48% του πληθυσμού του, καταβάλλοντας μία αγωνιώδη προσπάθεια (και 62 δολάρια/δόση) για να εξασφαλίσει όσες, κατά το δυνατόν, περισσότερες δόσεις εμβολίων κατά του SARS-CoV-2. Ωστόσο, αρνήθηκε να συμπεριλάβει στην προνοιακή του πολιτική τους Παλαιστίνιους, εφαρμόζοντας ένα σκληρό απαγορευτικό μετακίνησης έξω απ' τα όρια ελέγχου των παλαιστινιακών αρχών. Μ' αυτόν τον τρόπο το Ισραήλ παραβίασε τις ρητές δεσμεύσεις της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης του 1949, η οποία το ορίζει ως πλήρως υπεύθυνο για την ασφάλεια των κατοίκων των κατεχόμενων περιοχών (Λωρίδα της Γάζας και Δυτική Όχθη). Έπειτα από πιέσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η κυβέρνηση του Ισραήλ υποχρεώθηκε να παραχωρήσει 5.000 δόσεις εμβολίων στις παλαιστινιακές αρχές, για τον εμβολιασμό του υγειονομικού προσωπικού.

Όλες οι παραπάνω περιπτώσεις, αποδεικνύουν την προσπάθεια επιβολής με πρόσημα την αντιμετώπιση της πανδημίας, με ταξικά ή εθνικιστικά κριτήρια. Μία πραγματική κατάσταση υγειονομικού κινδύνου, αναγνωρίζεται ως ευκαιρία επανακαθορισμού των εθνικών και οικονομικών ισορροπιών σε παγκόσμια κλίμακα, επιβεβαιώνοντας, ίσως, τη φράση του H. L. Mencken ότι, *το πάθος να σώσεις τον κόσμο είναι σχεδόν πάντα το προσωπίο του πάθους να τον εξουσιάσεις.*

Basta!
Διαδηλωτές στο προάστιο Βαγιέκας της Μαδρίτης, κατά των κατ' εξαίρεση περιοριστικών μέτρων.
Φτάνει!
Πηγή εικόνας: abc.es

Κεφάλαιο τρίτο

Η εποχή μετά την πανδημία

Η πανδημία του νέου κορωνοϊού, έχει χαρακτηριστεί ως η μεγαλύτερη πρόκληση αυτής της γενιάς. Η απότομη εμφάνισή της άλλαξε εκ βάθρων τον τρόπο ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων, μέσα σε διάστημα ενός μόλις έτους. Ό,τι είχε απομείνει από τις κοινωνικές κατακτήσεις του περασμένου αιώνα, και όποια πρόοδος είχε επιτευχθεί για την καταπολέμηση της φτώχειας και των ανισοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο, ξαφνικά ανατράπηκε, και μία *παύση* απλώθηκε προς στιγμήν σε όλο τον πλανήτη. Το σίγουρο είναι ότι, η πανδημία είναι το σημείο καμπής που διαμορφώνει ένα ιστορικό μεταίχμιο (Ντάσιος, 2020), και προετοιμάζει το έδαφος για μία σειρά από αλλαγές σε όλα τα πεδία της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Οι δρόμοι που ανοίγονται είναι πολλοί, κι αυτό είναι δηλωτικό του ότι, αναπόφευκτα, η *επόμενη μέρα* θα είναι εντελώς διαφορετική.

Νομοτελειακά, ο SARS-CoV-2 κάποια στιγμή θα υποχωρήσει ή θα εξασθενήσει σε τέτοιο βαθμό, που θα επιτρέψει την επαναφορά των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στην πρότερη κατάσταση. Όμως, οι ωθήσεις που θα έχει προκαλέσει η καταλυτική δράση της πανδημίας, ενδέχεται να έχουν τροποποιήσει τις αντιλήψεις των ανθρώπων σχετικά με, την ελευθερία, την εργασία, την πρόνοια, την επιστημοσύνη, τον εθνισμό και την κρατική εξουσία. Όλες αυτές οι πτυχές του ανθρώπινου βίου, που καθορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις, θα έχουν τεθεί υπό μία διαφορετική οπτική στον *μεταπανδημικό* κόσμο καθώς, σχηματίζονται δυναμικές που η καταγραφή τους είναι ιδιαίτερος σημαντική, στην προσπάθεια να αποσαφηνιστεί αν οι κοινωνίες θα συνεχίσουν να χαρακτηρίζονται από την ανοιχτή κουλτούρα της δημοκρατικότητας και της επικοινωνίας. Γι' αυτό θα γίνει μία προσπάθεια καταγραφής του αποτυπώματος της πανδημίας, σε κάθε μία απ' αυτές ξεχωριστά.

Για την *ελευθερία* - Ως έννοια νοηματοδοτείται μέσα από τις δυνατότητες που έχει αναπτύξει ο άνθρωπος ως κοινωνικοπολιτικό υποκείμενο, εξασφαλίζοντάς του το δικαίωμα, στην έκφραση, στην εκπαίδευση, στην επικοινωνία και στις επιλογές ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Αυτές είναι οι κύριες και ουσιώδεις διαφορές μεταξύ της ζωής και της επιβίωσης. Η πρώτη, αντικατοπτρίζει όλα εκείνα τα εγγενή στοιχεία που εκφράζουν τη διαφορετικότητα του κάθε ατόμου, και που είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του με το κοινωνικό του περιβάλλον, των

συναισθημάτων και των αξιών, που ορίζουν τις επιλογές του για τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεται, δρα, κινείται και ζει στον κοινωνικό χώρο. Η δεύτερη, ορίζει απλά τη συνέχιση της λειτουργίας του βιολογικού σώματος, και την εξυπηρέτηση των αναγκών που αυτό επιβάλλει. Το γεγονός ότι, η πανδημία έστρεψε όλη την προσοχή στη διασφάλιση της τελευταίας, έφερε τα άτομα ενώπιον ενός υπαρξιακού διλήματος, δηλαδή, να θυσιάσουν ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνικής τους ζωής, για την υπεράσπιση της βιολογικής τους ύπαρξης. Ο κίνδυνος όμως που ελλοχεύει σ' αυτό το δίλημμα είναι, η «παραίτηση» από την οριοθέτηση της ιδιωτικότητας και των δικαιωμάτων που την ακολουθούν. Η εμπειρία έχει δείξει ότι, η απαιτούμενη συμμόρφωση που επιβάλλεται όταν εφαρμόζεται μία κατάσταση εξαίρεσης, αφήνει πάντα πίσω της υπολείμματα φόβου και ανασφάλειας καθώς και, νέες πρακτικές ελέγχου.

Στην προκειμένη περίπτωση, το αίσθημα του φόβου και η πρακτική του ελέγχου εδράζεται στον πυρήνα της κοινωνικοποίησης, δηλαδή, στον τρόπο που οικοδομείται η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων μέσω της διαπροσωπικής επαφής, εντός του *χώρου της συνάντησης*, ο οποίος λειτουργεί ως μηχανισμός μετάβασης που μετουσιώνει την εσωτερική εμπειρία σε εξωτερική/ συλλογική (Κρασανάκης, χ.χ.). Επομένως, η συντελούμενη, χωρίς σαφές χρονικό όριο, κοινωνική αποκοπή είναι πιθανό να οδηγήσει στη χαλάρωση της κοινωνικής σύσφιξης, αποδομώντας ένα μεγάλο τμήμα των συλλογικών διαδικασιών, που εξελίσσονται μέσα από τη διάχυση, της γνώσης, της πληροφορίας, των συναισθημάτων και των όψεων των κοινωνικών υποκειμένων. Για την ελευθερία, η εποχή μετά την πανδημία, θα καθορίσει το νέο περιεχόμενο της κοινωνίας των πολιτών, και των τρόπων με τους οποίους αυτή θα λειτουργεί ως φορέας αιτημάτων στο μέλλον.

Για την *εργασία* -. Το δικαίωμα στην εργασία είναι ένα ακόμη στοιχείο που υφίσταται δομικές αλλαγές μέσα στην πανδημία. Ο ιστορικός ορίζοντας μέσα στον οποίο εξελίσσεται η πανδημική κρίση, είναι συνδεδεμένος άρρηκτα με τη μεταβιομηχανοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, και της εμπλοκής των τεχνολογικών μέσων στη δημιουργία υπεραξίας. Η εφαρμογή της τηλεργασίας ως μέτρο αποφυγής της μετάδοσης του κορωνοϊού, προκαλεί μία επαναστατική αλλαγή στις σχέσεις εκμετάλλευσης του εργατικού δυναμικού από την άρχουσα τάξη. Σε αντίθεση με το παραδοσιακό βιομηχανικό μοντέλο παραγωγής, σήμερα οι μηχανισμοί που μορφοποιούν τους οικονομικούς συσχετισμούς, βασίζονται στη γνώση και στην πληροφορία, πράγμα που συνεπάγεται μία αλλαγή στο είδος, στη φύση και στις

ιεραρχήσεις στο εργασιακό πεδίο. Η διέξοδος που έδωσε η πανδημία για τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας ώστε, να αξιοποιείται το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό εξ αποστάσεως, διευρύνει ακόμα περισσότερο τις δυνατότητες για ευέλικτη εργασία, με μερική απασχόληση, «σπαστό» ή κυλιόμενο ωράριο και επταήμερη εργασία. Η «εισβολή» της εργασίας στον ιδιωτικό χώρο, ενδέχεται να εξελιχθεί σε ουσιαστική στέρηση του ελεύθερου χρόνου, ο οποίος συνεισφέρει στην ποιοτική αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου του ατόμου. Το νέο τοπίο που φαίνεται να διαμορφώνεται στην αγορά εργασίας, θα λειτουργεί σε συνθήκες ακραίου νεοφιλελεύθερου ανταγωνισμού, όχι μόνο των ίδιων των επιχειρήσεων, αλλά και μεταξύ των εργαζομένων. Επιπλέον, η αποξένωση του εργαζόμενου από τον φυσικό του χώρο, πλήττει καίρια τη δυνατότητα συγκρότησης συνδικαλιστικών οργάνων στους χώρους δουλειάς, που είναι απ' τους βασικούς φορείς εκπροσώπησης και προάσπισης των εργατικών δικαιωμάτων.

Για την *πρόνοια* -. Αναμφίβολα είναι το βασικό επίδικο που ανέδειξε η υγειονομική κρίση. Η πανδημία υπενθύμισε στους πολίτες όλου του κόσμου ότι, τα κράτη οφείλουν να προστατεύουν του υπηκόους τους (Μεϊσάν, 2020). Οι δομές του κοινωνικού κράτους, είναι αυτές που συγκρατούν τις κοινωνίες από τη διολίσθηση στο χάος, ενώ οι γιατροί και οι νοσηλευτές των δημοσίων συστημάτων υγείας, έχουν μετατραπεί σε σύγχρονους ήρωες, που ενσαρκώνουν την ελπίδα στη μάχη για τη ζωή. Έτσι, παρά την υποβάθμιση και απαξίωση που στοχευμένα εφαρμόστηκε κατά του κράτους πρόνοιας τα τελευταία 40 χρόνια, η κοινωνική αναγνώριση και η εμπιστοσύνη προς αυτό σε μια έκτακτη συνθήκη, αποδεικνύει τη σαθρότητα του δόγματος της αποχής του κράτους, κυρίως από πεδία που σχετίζονται με θεμελιώδη αγαθά, όπως αυτό της υγείας.

Για τον *εθνισμό* -. Κατ' αρχάς, είναι αυτός που ενθαρρύνει την καλλιέργεια ενός αισθήματος πίστης προς τα ιδανικά και τις αξίες του έθνους, χωρίς να προκρίνει τη μισαλλοδοξία και την εθνική ανωτερότητα. Ωστόσο, εξ αιτίας της πανδημίας, αυτός ο όρος έλαβε και μία άλλη διάσταση. Το έθνος, και κατ' επέκταση το κράτος που αυτό συγκροτεί, έγινε φορέας του συλλογικού αγώνα κατά του «αόρατου εχθρού». Η υπεύθυνη στάση του πολίτη, κατέστη ένα νέο πατριωτικό καθήκον, με σκοπό την προάσπιση των δομικών στοιχείων του έθνους- κράτους. Η συσπείρωση των πολιτών, έγινε μέσα από αναφορές των ηγετών του κόσμου, στην παράδοση του κάθε λαού να στέκεται νικηφόρα απέναντι στις προκλήσεις της ιστορίας. Αυτό το νέο αφήγημα όμως, έχει δύο όψεις.

Η δεύτερη είναι αυτή του εθνικισμού. Το γεγονός ότι, ο ιός είναι ένας ξενιστής που μεταφέρεται απ' τον «άλλον», ενδυναμώνει τη ξеноφοβία και τον ρατσισμό, ιδιαίτερα σε μία περίοδο με οξυμένο το μεταναστευτικό και προσφυγικό ζήτημα. Για παράδειγμα, η απαγόρευση των διακρατικών ταξιδιών αναψυχής ή για επαγγελματικούς λόγους, δεν μπορεί να αφομοιωθεί εύκολα απ' τους κατοίκους των ανεπτυγμένων χωρών, όταν δεν εφαρμόζεται παράλληλα αυστηρή επιτήρηση των εθνικών συνόρων και απόλυτος έλεγχος των μεταναστευτικών ροών, από χώρες του *Τρίτου Κόσμου*, που δε βρίσκονται σε ανάλογο υγειονομικό επίπεδο. Αυτό, λειτουργεί ως απαραίτητη πολιτική στόχευση για την επίτευξη της εθνικής ενότητας, που νομιμοποιεί τις πρακτικές περιορισμού των κυβερνήσεων εντός των χωρών τους, αποπροσανατολίζοντας την κοινή γνώμη από το πραγματικό ζήτημα, δηλαδή, αν αυτές είναι σύμφωνες με τις αρχές της σύγχρονης αστικής, φιλελεύθερης δημοκρατίας (Λαλάκη, 2020).

Το γεγονός αναστροφής, της διεθνούς ώσμωσης των ανθρώπων λόγω της COVID-19, ενισχύει τη λαϊκίστικη εθνικιστική ρητορική, περί εθνικής ασφάλειας, που εξασφαλίζεται μόνο μέσα από τον πλήρη έλεγχο των εφαρμοσμένων πολιτικών σε όλα τα πεδία, με αποδέσμευση από τις νομοτέλειες της παγκοσμιοποίησης, δημιουργώντας ένα αίσθημα εθνικής εσωστρέφειας και προστατευτισμού, επαναφέροντας τους εθνικούς ανταγωνισμούς και τις αντιπαλότητες.

Για την *επιστημοσύνη* -. Η πανδημία υπήρξε ο παράγοντας που έκανε τους επιστήμονες υγείας γνωστούς στο ευρύ κοινό. Οι κατά τόπους εθνικές επιτροπές από λοιμωξιολόγους και άλλους επιστήμονες υγείας, είναι αυτές που αναλύουν τα δεδομένα, και εισηγούνται την αυστηροποίηση ή χαλάρωση των μέτρων κατά περίπτωση. Η σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ επιστήμης και πολιτικής, είναι ένα φαινόμενο που φέρνει σε επαφή την ουδετερότητα της επιστημονικής γνώμης, με την πολιτική σκοπιμότητα της κρατικής εξουσίας (Μαγκριώτης, 2020). Το ζήτημα της επίκλησης της επιστημονικής αυθεντίας από τις πολιτικές ηγεσίες, θέτει έναν θεωρητικό προβληματισμό για την επόμενη μέρα. Η επιστημονική επάρκεια είναι αποτέλεσμα της ιστορικής εμπειρίας και της συσσώρευσης της γνώσης στη βάση δεδομένων, γι' αυτό και δεν μπορεί να προσαρμόζεται ανάλογα με τα αιτήματα και τις προσδοκίες των διαφόρων κοινωνικών τάξεων (Γεωργίου, 2020), ούτε να αξιοποιείται κατά το δοκούν από τους κυβερνώντες. Η τάση των κοινωνιών να αμφισβητούν τις πολιτικές επιλογές της ηγεσίας, ενέχει τον κίνδυνο να επεκταθεί η αμφισβήτηση αυτή και κατά της επιστημονικής κοινότητας, που θα λειτουργήσει υπέρ της

συνωμοσιολογίας και του λαϊκισμού, με απρόβλεπτες συνέπειες για το πώς αυτό μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί πολιτικά στο μέλλον.

Για την *κρατική εξουσία* -. Το ερώτημα που τίθεται σχετικά με την κρατική εξουσία είναι, ποια θα είναι η μορφή που θα λάβει μετά το πέρας της πανδημικής κρίσης. Η επαναφορά του κράτους ως προστατευτική οντότητα, είναι σαφές ότι ανοίγει δύο δρόμους. Ο ένας είναι ο δρόμος του ενισχυμένου κοινωνικού κράτους, και ο άλλος ο δρόμος του αυταρχικού πατερναλισμού (Dardot & Laval, 2020). Οι δύο αυτές επιλογές καθορίζουν και τους άξονες διαμόρφωσης των πολιτικών επιλογών, ως κληρονομιά της σημερινής κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Η λογική του νεοφιλελευθερισμού στρέφεται ξεκάθαρα υπέρ ενός κράτους που θα χρησιμοποιεί το μονοπώλιο της βίας ως εξουσιαστικό μέσο, ενώ όλες οι άλλες λειτουργίες θα ρυθμίζονται από την ελεύθερη αγορά. Ως εκ τούτου, τα μέτρα κοινωνικού περιορισμού που έχουν επιβληθεί λόγω της πανδημίας, είναι δυνατόν να επεκταθούν, για να καταστείλουν τα κοινωνικά κινήματα, που γεννιούνται παραδοσιακά από τις κρίσεις, που απαιτούν ένα κράτος, που θα χρηματοδοτεί τις δομές αλληλεγγύης και θα λαμβάνει υπ' όψιν τα ζωτικά συμφέροντα των κυβερνωμένων.

Η αναφορά σε όλα τα παραπάνω έγινε ώστε, να τεθούν τα ερωτήματα για το ποια θα είναι τα κριτήρια που θα καθορίσουν την επαύριο της υγειονομικής κρίσης, που ήδη εξελίσσεται και σε οικονομική. Οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες θα κληθούν να απαντήσουν σε ζωτικής σημασίας ζητήματα όπως τα παραπάνω. Όποτε, και εάν, τα μέτρα κοινωνικού περιορισμού αρθούν, θα πρέπει να αναζητηθεί ο τρόπος ώστε να επανέλθει ο κεντρικός ρόλος των κινήματων και των οργανώσεων που θα εκφράζονται, όχι απλά στη βάση μιας αντιεξουσιαστικής νοοτροπίας, αλλά ως γενεσιουργοί φορείς νέων ιδεών και σκέψεων, με σαφές ιδεολογικό πρόσημο, θέτοντας τις ηγεσίες προ των ευθυνών τους για τις επιλογές που θα πρέπει να κάνουν ως προς την οργάνωση του κράτους.

Το αυταρχικό κράτος δεν πρέπει να εμπεδωθεί ως η μόνη λύση για τη διατήρηση της ασφάλειας, όσο και εάν οι συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες καθιστούν κυρίαρχο το αίσθημα του φόβου στις κοινωνίες. Αντιθέτως, η λύση πρέπει να αναζητηθεί στα πλαίσια της συμμετοχικής δημοκρατίας, που θα επιτρέψει να ακουστούν και πάλι τα αιτήματα για κοινωνική δικαιοσύνη και πολιτικό πλουραλισμό, που υπήρξαν οι βάσεις για την υλοποίηση πολλών από τα επιτεύγματα που εξασφάλισαν την ευημερία των λαών, οικοδομώντας ένα κράτος αρωγό έναντι ενός κράτους- νυχοφύλακα, που επιδιώκεται σήμερα.

Συμπεράσματα

Το να προσπαθήσει κανείς να εξάγει συμπεράσματα, μέσα από τη θεωρητική ανάγνωση μίας εξαιρετικά δυναμικής κατάστασης, είναι μάλλον παρακινδυνευμένο. Παρά ταύτα, υπάρχει η δυνατότητα για καταγραφή των αποτελεσμάτων που διαφαίνονται από την πανδημία του νέο κορωνοϊού, ο οποίος επέδραμε στις κοινωνίες των ανθρώπων, όχι για να τις κατακτήσει, αλλά για να αμφισβητήσει τον σύγχρονο τρόπο ζωής και να υπενθυμίσει ότι, ο φυσικός κόσμος δεν υπόκειται αυτοδικαίως στην ανθρώπινη κυριαρχία.

Ένα από τα πιο μικρά στοιχεία της έμβιας ύλης, ο ιός, ανέτρεψε ριζικά τις λειτουργικότητες του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, προκαλώντας ανακατατάξεις στον τρόπο που θέτουμε τις προσωπικές και συλλογικές ιεραρχήσεις. Οι ηγεσίες παγκοσμίως «συντονίστηκαν», ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία, στην εφαρμογή μιας πρωτόγνωρης σε μέγεθος κατάστασης εξαίρεσης, η οποία διαπερνά τα νοητά όρια της ιδιωτικότητας. Αυτό, στην ουσία σημαίνει ότι, ο τρόπος που θα επιλέξεις να ζεις αφορά την κοινωνία, και πιο συγκεκριμένα την κρατική εξουσία. Ο μόνος χώρος όπου μπορείς να κινηθείς και να υπάρξεις «ελεύθερα» είναι το σπίτι. Το προσωπικό καταφύγιο όπου το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με τα άγχη, τις αδυναμίες και τους φόβους του, κι αυτό γιατί, δεν είναι σε θέση να κατανοήσει τον κίνδυνο και να προστατεύσει τον εαυτό του και τους γύρω του.

Επομένως, το κράτος αναλαμβάνει το ρόλο του τοποτηρητή, κάνοντας χρήση των θεσμικών κανόνων που του το επιτρέπουν, προσωρινά, εφαρμόζοντας ένα πανοπτικό σύστημα για την καθοδήγηση και οριοθέτηση του κοινωνικού σώματος καθώς, η αναπόφευκτη σύγκρουση που προκαλείται μεταξύ ιδιωτικού και συλλογικού συμφέροντος, λαμβάνει διαστάσεις ζωτικού διακυβεύματος. Το ζήτημα του κρατικού παρεμβατισμού που ανέκυψε μέσα από την πανδημία, οπισθοδρομεί σε μεγάλο βαθμό τις παραδοχές της ανοιχτής και πολυπολιτισμικής κοινωνίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα από τις ανακατατάξεις του 20^{ου} αιώνα. Η έννοια του οικουμενικού πολίτη, του παγκόσμιου χωριού, ήταν από τις πρώτες που αμφισβητήθηκαν αφού, από τα πρώτα μέτρα που ελήφθησαν ήταν η απαγόρευση των διεθνών ταξιδίων και το κλείσιμο των συνόρων.

Όταν αυτό το μέτρο φάνηκε ότι δεν είχε δραστικά αποτελέσματα, κι ότι ο κορωνοϊός επεκτεινόταν σε όλο και περισσότερες χώρες, οι περιορισμοί ήρθαν να αμφισβητήσουν την έννοια του κοινωνικού και του πολιτικού. Εφόσον, ο ιός ευδοκιμεί

σε καταστάσεις συνωστισμού, τα μέτρα έπρεπε να αποτρέψουν όλες εκείνες τις δραστηριότητες που τον προκαλούν. Έτσι, απαγορεύτηκαν οι δημόσιες συναθροίσεις και οι κοινωνικές εκδηλώσεις, αφαιρώντας από τα άτομα το ουσιαστικό πεδίο διαμόρφωσης του κοινωνικού πλέγματος, την αγορά³⁶. Αυτή η «εκκένωση» του δημόσιου χώρου, συνεχίζει να είναι το κυριότερο μέτρο που έχει ληφθεί για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ενώ η ενίσχυση των προνοιακών δομών παραμένει υπό συζήτηση.

Αυτό είναι και το σημαντικότερο συμπέρασμα από αυτή τη θεωρητική ανασκόπηση. Το γεγονός ότι, ακόμα και σε μία συνθήκη υγειονομικού πολέμου, το κράτος πρόνοιας συνεχίζει να αντιμετωπίζεται ως εμπόδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού της αγοράς, και ιδιαίτερα του ανταγωνισμού στον τομέα της υγείας [ο οποίος απέδωσε κέρδη 354 δισεκατομμυρίων δολαρίων, στις δέκα μεγαλύτερες φαρμακευτικές πολυεθνικές επιχειρήσεις το 2019 (Ζακυνθινός, 2019)] αντικατοπτρίζει τη φιλοσοφία του νεοφιλελεύθερου μοντέλου οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης, που αναγνωρίζει την πανδημία ως ευκαιρία για τη δημιουργία ενός ευέλικτου και αναλώσιμου εργατικού σώματος χωρίς κοινωνικά και μαζικά χαρακτηριστικά που θα επιβιώνει με προκαθορισμένα βασικά υλικά αγαθά και θα αναπαράγεται για να εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα του συστήματος.

Για να μπορέσει όμως να συμβεί αυτό, βασικός παράγοντας είναι η πειθάρχηση μέσω της κυριαρχίας της ασφάλειας. Η σχετικοποίηση του όρου της εθνικής ασφάλειας, έχει τη δυνατότητα να μετουσιώνει οτιδήποτε μπορεί να αποδιοργανώσει την κοινωνική τάξη, σε έκτακτη συνθήκη εφαρμογής δικαίου, που τελικά συσσωρεύει δυνάμεις πίεσης προς τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις και οι καταστάσεις εξαίρεσης, που βιώνουν οι κοινωνίες από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα αφαιρούν συστηματικά κομμάτια από τις ατομικές ελευθερίες, ενισχύοντας τα εκτελεστικά όργανα του κράτους που «μεριμνούν» για την «προστασία» των πολιτών από έσω και έξω εχθρούς, εν πολλοίς απροσδιόριστους, ενώ οι βαθιές αιτίες που δημιουργούν αυτές τις κρίσεις παραμένουν, χωρίς να αντιμετωπίζονται αποφασιστικά από τις πολιτικές ηγεσίες. Εν κατακλείδι, αυτό το οποίο μένει στο τέλος της ημέρας είναι, η σταδιακή μετατροπή της κοινωνικής πολιτικής, σε μία *πολιτική επί του κοινωνικού*, που απογυμνώνει το άτομο από τα

³⁶ Ο όρος χρησιμοποιείται με την αρχαϊκή του σημασία, δηλαδή, του κοινωνικοπολιτικού, εκπαιδευτικού, πολιτιστικού και φιλοσοφικού κέντρου της αρχαίας πόλης.

πολιτικοκοινωνικά του χαρακτηριστικά, καθιστώντας το έναν παθητικό δέκτη των αποφάσεων μιας ισχυρής και αδιαμφισβήτητης ενιαίας εκτελεστικής εξουσίας.

*Η εργασία αυτή κλείνει στις 21 Φεβρουαρίου 2021.
Τα κρούσματα της COVID-19 ανέρχονται σε 110.609.979,
και οι θάνατοι σε 2.452.510 παγκοσμίως.
Οι εμβολιασμοί έχουν καλύψει το 2,63% του παγκόσμιου πληθυσμού³⁷.*

³⁷ WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard – Coronavirus (COVID-19) Vaccinations (University of Oxford).

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

www.opengov.gr/immigration

www.habitat3.gr

www.covid19.who.int

www.europa.eu

www.europarl.europa.eu

www.eody.gov.gr/disease/ebola

www.oxfordre.com/classics

www.facinghistory.org

www.hellenicparliament.gr

www.oxfam.org

www.ourworldindata.org/covid-vaccinations (University of Oxford)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αγγελίδης, Μ. (2012). Βαϊμάρη: Σύνταγμα και έκτακτη ανάγκη [ηλεκτρονικό άρθρο] *sch.gr*. Ανακτήθηκε από

<http://www.simeonidis.mysch.gr/sholio/istoria/kimena/1918-1933.vaimari3.htm>

Αλεξίου, Θ. (2017). Κοινωνική Πολιτική και Βιοπολιτική. Από την ταξική αντιπαράθεση στη «μικροφυσική της εξουσίας». *Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής*, 5, 5-28. doi: <https://doi.org/10.12681/sp.10598>

Ανώνυμος, (χ.χ.). *Τι πραγματεύεται η διεθνής οικονομική;* [ηλεκτρονικό κείμενο]. Ανακτήθηκε από <https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/ECON1356/1o%20%CE%9C%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1/1%CE%BF%20%CE%9C%CE%A%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1.pdf>

Αρόν, Ρ. (2008). *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης* (επιμ. μτφρ. Μ. Λυκούδης), Αθήνα: Γνώση. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1967).

Αυγερόπουλος, Γ. (Σκηνοθέτης). (2013). © *Ζωή Copyright* [κινηματογραφικό ντοκιμαντέρ]. Ελλάδα: Small Planet – ΕΡΤ.

Βαγδούτης, Ν. (2011, Νοέμβριος 13). Το υπαρξιακό ερώτημα και το κράτος έκτακτης ανάγκης [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Ενθέματα*. Ανακτήθηκε από <https://enthemata.wordpress.com/2011/11/13/vagdoytis/>

Βασιλά, Α. (2021, Ιανουάριος 28). Πλουσιότεροι οι πλούσιοι: Τραγικό άνοιγμα του οικονομικού χάσματος στην πανδημία [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Το Ποντίκι*. Ανακτήθηκε από <http://www.topontiki.gr/article/425527/ploysioteroi-oi-ploysioi-tragiko-anoigma-toy-oikonomikoy-hasmatos-stin-pandimia>

Βλαχόπουλος, Σ. (2020). *Συνταγματικός Μιθριδατισμός – Οι Ατομικές Ελευθερίες σε Εποχές Πανδημίας*, Αθήνα: Ευρασία.

Γεωργίου, Θ. (2020, Σεπτέμβριος 10). Πανδημία, συνωμοσιολογία και λαϊκή γνώμη [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από

https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/259221_pandimia-synomosiologia-kai-laiki-gnosi

Γεωργοπούλου, Μ. (2003). *Σχέδιο ανάπτυξης της κτηνοτροφικής επιχείρησης «Ηπειρος Ο.Ε.»* (Μεταπτυχιακή Μελέτη). Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Γιαλκέτσης, Θ. (2020, Απρίλιος 12). Το αίνιγμα της βιοπολιτικής [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/238860_ainigma-tis-biopolitikis

Γραμματικογιάννη, Β. (2019, Απρίλιος 6). Οι πόλεις στον 21^ο αιώνα [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/nisides/190231_oipoleis-ston-21o-aiona

Δεσποινιάδης, Κ. (2012, Σεπτέμβριος 6). *Σημειώσεις για τον Αγκάμπεν και την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης* [το κείμενο αποτελεί ομιλία που έγινε στα πλαίσια του φεστιβάλ Άμεσης Δημοκρατίας]. Ανακτήθηκε από <https://manifestolibrary.noblogs.org/files/2017/12/0000276Agapen.pdf>

Δουζίνας, Κ. (2020 α, Απρίλιος 6). Βιοπολιτική, Πανδημία και Ανοσοασυλία (Immunity) [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς*. Ανακτήθηκε από https://poulantzas.gr/kostas-douzinias-viopolitiki-pandimia-ke-anosoasylia-immunity/?fbclid=IwAR1dRd-wtqao6FO_aqH6u5ZR70i0XyT011q4QLxu6ACmAAIm6n_ryfc73w0

Δουζίνας, Κ. (2020 β, Απρίλιος 6). Βιοπολιτική, Πανδημία και τα Δικαιώματα των Κυβερνούμενων [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς*. Ανακτήθηκε από https://poulantzas.gr/kostas-douzinias-viopolitiki-pandimia-ke-ta-dikeomata-ton-kyvernoumenon/?fbclid=IwAR3JDOa4lc_uGGbOLcCCp1rIZXfvqVFJJ_ChEXE1qDK-NwylzB0BN5Uams

Δρίτσας, Θ. (2020, Φεβρουάριος 29). Οι ιογενείς επιδημίες και το τέλος της ιδέας του ελεύθερου ανθρώπου [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Athens Voice*. Ανακτήθηκε από https://www.athensvoice.gr/politics/626120_oi-iogeneis-epidimies-kai-telos-tis-ideas-toy-eleytheroy-anthropoy

Ζακυνθινός, Κ. (2019, Μάιος 13). Οι κορυφαίες φαρμακευτικές επιχειρήσεις του 2019 – Το Top 10 παγκοσμίως [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Health-Pharma*. Ανακτήθηκε από <https://www.healthpharma.gr/business/oi-koryfaies-farmakeytikes-epicheiriseis-toy-2019-to-top-10-pagkosmios/>

Θουκυδίδης (2008). *Ιστορία* (επιμ. μτφρ. Α. Σ. Βλάχος), Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της “Εστίας”. (Το πρωτότυπο έργο ανατυπώθηκε φωτομηχανικά το 1998).

Κακολύρης, Γ. (2020). Μια φουκωική ανίχνευση των απαρχών της διαχείρισης της πανδημίας του κορωνοϊού Covid-19. *Τοπικά*, 19, 161-166. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/42976667/%CE%9C%CE%B9%CE%B1_%CF%86%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%89%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CF%87%CE%BD%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CF%87%CF%8E%CE%BD_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_Covid_19

Καλτσώνης, Δ. (2015). Δημοκρατία και κρατική εξουσία στη ΛΔ Κίνας: Το Σύνταγμα του 1954. *Μαρξιστική Σκέψη*, 17, 259-273. Ανακτήθηκε από <https://kaltsonis.blogspot.com/2015/06/1954.html>

Καλτσώνης, Δ. (2016). Παγκοσμιοποίηση, δίκαιο και κοινωνικές αντιθέσεις στην Κίνα. *Μαρξιστική Σκέψη*, 20, 210-220. Ανακτήθηκε από <https://kaltsonis.blogspot.com/2016/06/blog-post.html>

Καλτσώνης, Δ. (2019). *Το Κράτος στην Κίνα: 1949-2019*, Αθήνα: Τόπος.

Καραβοκύρης, Γ. (2020, Μάρτιος 18). Πανδημία και Δίκαιο: Τα ηθικοπολιτικά μαθήματα της κρίσης [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Σyntaxma-Watch*. Ανακτήθηκε από <https://www.syntaxmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-dikaio-ta-ithikopolitika-mathimata-tis-krisis/>

Καραμούζης, Ν. (2020, Απρίλιος 2). Πανδημία και Οικονομικό Κόστος: Μετάβαση σε Νέα Εποχή; [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο*

Ειδήσεων. Ανακτήθηκε από <https://www.amna.gr/business/article/446373/Pandimia-kai-Oikonomiko-Kostos-Metabasi-se-Nea-Epochi>

Καρμαντζάνη, Ε. (2020, Σεπτέμβριος 30). Η βιοπολιτική στην εποχή του COVID-19 [ηλεκτρονικό άρθρο]. *ΟΔΕΘ*. Ανακτήθηκε από <https://odeth.eu/h-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-covid-19/>

Κοντιάδης, Ξ. (2019, Μάιος 22). Σε τι διαφέρει το κράτος πρόνοιας από το κοινωνικό κράτος; [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Syntagma-Watch*. Ανακτήθηκε από <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/se-ti-diaferei-to-kratos-pronoias-apo-to-koinoniko-kratos/>

Κοντιάδης, Ξ. (2020 α, Μάρτιος 23). Πανδημία και Σύνταγμα [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Syntagma-Watch*. Ανακτήθηκε από <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-syntagma/>

Κοντιάδης, Ξ. (2020 β). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα*, Αθήνα: Καστανιώτη

Κουρ, Ν. (2020, Μάιος 11). Ο φόβος ως εργαλείο χειραγώγησης [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Philenews*. Ανακτήθηκε από <https://www.philenews.com/eidiseis/paraskinio/article/934790/o-fobos-os-ergleio-cheiraggsis?fbclid=IwAR279dOVIMD73bc2lgHF-zNrJrwlzVXYye8rAZKclJXqHmfURg1deijkkBQ>

Κουρουζίδης, Σ. (2020, Μάιος 30). Η ιστορία των επιδημιών [ηλεκτρονικό άρθρο]. *The books' journal*. Ανακτήθηκε από <http://booksjournal.gr/%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%82/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/item/3018-h-istoria-twn-epidhmiwn>

Κρασανάκης, Σ. (χ.χ.). *Η θεραπευτική δύναμη της αφήγησης* [ηλεκτρονικό κείμενο]. Ανακτήθηκε από <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/1721/1/M01.035.06.pdf>

Λαλάκη, Δ. (2020, Μάιος 14). Το Έθνος και η Πανδημία του [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/243276_ethnos-kai-i-pandimia-toy

Λάμπρου, Ε. (2016). Carl Schmitt: Μια θεωρία περί την πολιτική και τη θεολογία. *Conatus*, 1, 49-56. Ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/Conatus/article/viewFile/11845/11930>

Λυντέρης, Χ. (2020). *Μάσκες, Επιδημίες & Κρατική Πολιτική*, Αθήνα: Antifa Scripta

Μαγκριώτης, Γ. (2020, Μάιος 5). Οι σχέσεις επιστήμης και πολιτικής στην αντιμετώπιση του κορωνοϊού [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <https://www.tovima.gr/2020/05/05/opinions/oi-sxeseis-epistimis-kai-politikis-stin-antimetopisi-tou-koronoiou/>

Μανουσέλης, Σ. (2015 α, Σεπτέμβριος 5). Αναλύοντας «νευροπολιτικά» τις επιλογές των ψηφοφόρων [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/39452_analyontas-neyropolitika-tis-epiloges-ton-psifoforon

Μανουσέλης, Σ. (2015 β, Σεπτέμβριος 12). Η βιοπολιτική διαχείριση της ζωής και της σκέψης [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/40306_i-biopolitiki-diaheirisi-tis-zois-kai-tis-skepsis

Μαρκαντωνάτου, Μ. Β. (2012, Ιανουάριος-Μάρτιος). Το κράτος της δημοσιονομικής κρίσης και οι ρητορικές της έκτακτης ανάγκης. [ηλεκτρονικό περιοδικό] *Θέσεις*, 118. Ανακτήθηκε από http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1172

Μαυροειδής, Π. (2020, Δεκέμβριος 17). Τα «περίεργα» της Δυτικής Αττικής και ο άλλος «Δεκέμβρης» [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Παντιέρα*. Ανακτήθηκε από <http://pandiera.gr/%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82->

<https://www.voltairenet.org/article209486.html>

Μεϊσάν, Τ. (2020, Μάρτιος 17). Ο κόσμος μετά την πανδημία (μτφρ. Κ. Ακκυριά) [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Voltairenet*. Ανακτήθηκε από <https://www.voltairenet.org/article209486.html>

Μηνακάκης, Β. (2020). *Μετά την πανδημία COVID-19*, Αθήνα: ΚΨΜ.

Μπιτσώρης, Β. (2020, περίοδος Β'). Ο Agamben και ο κορωνοϊός: Κατάσταση εξαίρεσης και βιοπολιτική. [ηλεκτρονικό περιοδικό] *Σύγχρονα Θέματα*, 147-148, 13-17. Ανακτήθηκε από <https://www.frenchphilosophy.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%9C%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%83%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%82-%CE%92-%CE%9F-Agamben-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CF%8C%CF%82-%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%AF%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE.pdf>

Νικολόπουλος, Γ. (2020, Σεπτέμβριος 22). Το ταξικό lockdown της Μαδρίτης και η αντιγραφή της κυβέρνησης Μητσοτάκη [ηλεκτρονικό άρθρο]. *r-project*. Ανακτήθηκε από <https://rproject.gr/article/taxiko-lockdown-tis-madritis-kai-i-antigrafi-tis-kyvernisis-mitsotaki>

Ντάσιος, Ν. (2020, Μάρτιος 23). Πανδημία κορωνοϊού: ένα ιστορικό μεταίχμιο [ηλεκτρονικό άρθρο]. *HUFFPOST*. Ανακτήθηκε από https://www.huffingtonpost.gr/entry/pandemia-koronoioe-ena-istoriko-metaichmio_gr_5e785b66c5b6f5b7c547103d

Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, Δ. (2020, Δεκέμβριος 8). Η αντιμετώπιση του Covid-19: «πόλεμος» ή ταξική πάλη; [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Commune*. Ανακτήθηκε από <https://commune.org.gr/blog-7/index.html>

Παπαδομαρκάκη, Α. (2020, Σεπτέμβριος 4). Νέες πανδημίες φέρνει ο σύγχρονος τρόπος ζωής [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Liberal*. Ανακτήθηκε από <https://www.liberal.gr/apopsi/nees-pandimies-fernei-o-sugchronos-tropos-zois/321286>

Παπαδοπούλου, Δ. (2020, Νοέμβριος 15). Διαταξική πανδημία στην ταξική κοινωνία [ηλεκτρονικό άρθρο]. *efsyn*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/268634_diataxiki-pandimia-stin-taxiki-koinonia

Παυλίδου, Ε. (2014). *Από την απο-ασφαλειοποίηση του μειονοτικού εθνικισμού στην απο-πολιτικοποίηση του εθνικού στοιχείου της ταυτότητας: Η περίπτωση της αλβανικής μειονότητας στη FYROM*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Πεγκλίδης, Θ. (2019). *Η επιστήμη της γεωγραφίας* (Πτυχιακή Εργασία). Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Πολίτης, Χ. (2020, Μάρτιος 27). Κορωνοϊός, Δημόσια Υγεία και Ανθρώπινα Δικαιώματα [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Lawspot*. Ανακτήθηκε από https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/haris_politis/koronoios-dimosia-ygeia-kai-anthropina-dikaiomata

Σταυρακάκης, Γ. (2005, Μάρτιος 20). Η γυμνή ζωή στην εποχή της βιοπολιτικής [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/culture/212443/i-gymni-zoi-stin-epochi-tis-viopolitikis/>

Τοκβίλ (ντε), Α. (1987). *Η Δημοκρατία στην Αμερική* (επιμ. μτφρ. Β. Καζαντζής), Αθήνα: Α. Καραβία. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1835).

Φωτιάδου, Α. (2020, Μάρτιος 22). Η συνταγματική καθημερινότητα της πανδημίας [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Syntagma-Watch*. Ανακτήθηκε από <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatiki-kathimerinotita-tis-pandimias/?fbclid=IwAR0TvKAuYGeoSq5jBEAWFVjP1Gh0VB1v37cDnF9XCD5me0KhMt2INF9cAEg>

Χαραλάμπους, Α., Ρούσου, Ε. (2010). Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην «επιδημιολογική μετάβαση» και οι επιπτώσεις της παραπάνω τάσης στην οργάνωση των υπηρεσιών υγείας και τη διαμόρφωση της πολιτικής υγείας [ηλεκτρονικό άρθρο].

Athens Medical Society. Ανακτήθηκε από <http://www.mednet.gr/archives/2010-6/pdf/976.pdf>

Χαραλάμπους, Α., Τσίτση, Θ. (2010). Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στον τομέα της υγείας και η ανάπτυξη ενός υπερεθνικού ρυθμιστικού πλαισίου [ηλεκτρονικό άρθρο]. *Athens Medical Society*. Ανακτήθηκε από <http://srv54.mednet.gr/archives/2010-1/pdf/106.pdf>

Agamben, G. (2007). *Κατάσταση Εξαιρέσεως* (επιμ. μτφρ. Μ. Οικονομίδου), Αθήνα: Πατάκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2003).

Agamben, G. (2020). *Μόλυνση, επιδημία, κατάσταση εξαιρέσεως* (επιμ. μτφρ. Π. Καλαμαράς), Αθήνα: Παρέγκλισις.

Dardot, P., Laval, C. (2020). Κρατική κυριαρχία ή κοινή αλληλεγγύη (μτφρ. Α. Γαλανόπουλος, Ν. Ραγομανίκη) [ηλεκτρονικό κείμενο]. *Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς*. Ανακτήθηκε από https://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2020/04/NPI_Covid19_DardotLaval.pdf

Le Bon, G. (2004). *Ψυχολογία των Μαζών* (επιμ. μτφρ. Ι. Σ. Χριστοδούλου), Αθήνα: Ζήτρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1895).

Hall, S., McGrew, A., Held, D. (2010). *Η Νεωτερικότητα Σήμερα* (επιμ. μτφρ. Θ. Τσακίρης), Αθήνα: Σαββάλας.

Zibechi, R. (2020, Φεβρουάριος 28). Ο ιός και η στρατιωτικοποίηση της κρίσης (μτφρ. Κ. Ράπτη) [ηλεκτρονικό άρθρο]. *tvxs*. (Το πρωτότυπο δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο commune-info.net). Ανακτήθηκε από <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/o-ios-kai-i-stratitikipoiisi-tis-krisis>

Ξενόγλωσση

Andràs, P., Stephen, J. R., Rossi-Hansberg, E. (2020). *Globalization and Pandemics* [online]. Available at https://scholar.harvard.edu/files/antras/files/covid_arr_manuscript.pdf

Chaney, T. (2013). The gravity equation in international trade: An explanation [online working paper]. *National Bureau of Economic Research*. Available at https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19285/w19285.pdf

Cook, A. H. (2012). *Securitization of disease in the United States: Globalization, Public Policy, and Pandemics* [online]. Available at <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.2202/1944-4079.1019>

Kittelsen, S. K. (2013). *The EU and the securitization of pandemic influenza* (Diploma Thesis for Ph.D.). Aberystwyth University, Aberystwyth.

Romaniuk, S. N. (2018). Copenhagen School. In B. Arrigo (Ed.), *The SAGE encyclopedia of surveillance, security, and privacy* (pp. 224-224). SAGE Publications, Inc. [online]. Available at https://www.researchgate.net/publication/328232795_Copenhagen_School

Šulović, V. (2010). Meaning of Security and Theory of Securitization [online]. *Belgrade Centre of Security Policy*. Available at <https://pdfs.semanticscholar.org/fe56/eac1cb5253e39e769538b9d763704b659a52.pdf>